

КРЕАТИВНА ПЕДАГОГІКА

Випуск 18

Академія Міжнародного
Співробітництва
з Креативної Педагогіки
"ПОЛІСНЯ"

ЖИТОМИР
2025

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
АКАДЕМІЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
З КРЕАТИВНОЇ ПЕДАГОГІКИ "ПОЛІССЯ"**

КРЕАТИВНА ПЕДАГОГІКА № 18

Науковий журнал

Житомир – 2025

Креативна педагогіка: науковий журнал. Житомир, 2025. Вип. 18. 122 с.

Засновник: *Житомирський державний університет імені Івана Франка;*

ГО «Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки "Полісся"».

Редакційна колегія:

Нінель СИДОРЧУК – доктор педагогічних наук, професор, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна) (головний редактор);

Олександра ДУБАСЕНЮК – доктор педагогічних наук, професор, почесний член НАПН України, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна) (заступник головного редактора);

Олександр ВОЗНЮК – доктор педагогічних наук, професор, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна) (відповідальний секретар);

Дімітріус АРГІРОПОУЛОС – доктор у галузі педагогіки, професор, Пармський університет (Італія);

Неля НИЧКАЛО – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, Національна академія педагогічних наук України, м. Київ (Україна);

Олена АНТОНОВА – доктор педагогічних наук, професор, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна);

Лілія БАРАНОВСЬКА – доктор педагогічних наук, професор, Національний авіаційний університет, м. Київ (Україна);

Світлана ВІТВИЦЬКА – доктор педагогічних наук, професор, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна);

Лариса ДАНИЛЬЧУК – доктор педагогічних наук, доцент, Хмельницький національний університет (Україна);

Деніс ІМБЕРТІ – доктор у галузі педагогіки, професор, Пармський університет (Італія);

Валентина КОВАЛЬЧУК – доктор педагогічних наук, доцент, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна);

Галина КОЗЛАКОВА – доктор педагогічних наук, професор, ГО «Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки "Полісся"» (Україна);

Тетяна КОЧУБЕЙ – доктор педагогічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Україна);

Марек ЛУКАЧ, PhD, доцент, Прешівський університет у м. Пряшів (Словаччина);

Сільвія ЛУКАЧОВА, доцент, Прешівський університет у м. Пряшів (Словаччина);

Ольга МІСЕЧКО – доктор педагогічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна);

Наталія МИРОНЧУК – доктор педагогічних наук, доцент, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна);

Ганна ОНКОВИЧ – доктор педагогічних наук, професор, ГО «Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки "Полісся"» (Україна);

Руслана РОМАНЮК – доктор педагогічних наук, доцент, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна);

Петро САУХ – доктор філософських наук, професор, дійсний член НАПН України, Національна академія педагогічних наук України, м. Київ (Україна);

Наталія СЕЙКО – доктор педагогічних наук, професор, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна);

Уляна ХОЛОД, PhD, Університет Франтішека Палацького в Оломоуці (Чехія);

Василь ЯГУПОВ – доктор педагогічних наук, професор, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, м. Київ (Україна).

Для науковців, педагогів, студентів, працівників соціальної сфери і культури.

Статті друкуються в редакції авторів.

Видається за рішенням вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 23 від 24 червня 2025 р).

Науковий журнал «Креативна педагогіка» застосовано у 2011 році.

Субект у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення № 1606 від 04. 12. 2023 р. Ідентифікатор медіа R 30-02037.

Адреса редакції: вул. Велика Бердичівська, 40,

м. Житомир, Україна, 10008.

E-mail: sydorchukng@ukr.net

**ZHYTOMYR IVAN FRANKO STATE UNIVERSITY
ACADEMY OF INTERNATIONAL COOPERATION IN CREATIVE PEDAGOGY
"POLISSYA"**

CREATIVE PEDAGOGY № 18

Scientific journal

Zhytomyr–2025

Creative pedagogy: Scientific Journal. Zhytomyr, 2025. Vol. 18. 122 p.
Founder: Zhytomyr Ivan Franko State University;
PO «Academy of International Cooperation in Creative Pedagogy "Polissya"».

Editorial board:

Ninel SYDORCHUK – Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine) (Editor-in-Chief);
Olexandra DUBASENIUK – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine) (Deputy Editor);
Olexandr VOZNYUK – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine) (Executive Secretary);
Dimitrius ARGIROPOULOS – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, University of Parma (Italy);
Nelia NYCHKALO – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, full member of NAPS of Ukraine, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kiev (Ukraine);
Olena ANTONOVA – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine);
Lilia BARANOVSKA – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National Aviation University, m.Kiyiv (Ukraine);
Svitlana VITVYTSKA – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine);
Larysa DANYLCHUK – Doctor of Pedagogical Sciences, Assistant Professor, Khmelnytsky National University (Ukraine);
Denis IMBERTI – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor University of Parma (Italy);
Valentyna KOVALCHUK – Doctor of Pedagogical Sciences, Assistant Professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine);
Galyna KOZLAKOVA – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academy of International Cooperation in Creative Pedagogy "Polissya" (Ukraine);
Tetiana KOCHUBEY – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Uman Pavel Tychyna State Pedagogical University (Ukraine);
Marek LUKÁČ – PhDr., Preshivská univerzita pri metre Prjašiv (Slovakia);
Silvie Lukachová – PhDr., Preshivská univerzita pri metre Prjašiv (Slovakia);;
Olga MISECHKO – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine);
Nataliia MYRONCHUK – Doctor of Pedagogical Sciences, Assistant Professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine);
Ganna ONKOVICH – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academy of International Cooperation in Creative Pedagogy "Polissya";
Ruslana ROMANIUK – Doctor of Pedagogical Sciences, Assistant Professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine);
Petro SAUKH – Doctor of Philosophy Sciences, Professor, Corresponding Member of the, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kiev (Ukraine);
Nataliia SEIKO – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine);
Uliana CHLADNÁ – PhDr., Univerzita Františka Palackého v Olomouci (Czech Republic);
Vasyl YAGUPOV – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Chernyakhovsky National University of Defense of Ukraine, Kyiv (Ukraine).

For scientists, teachers, students, social workers and cultural workers.

Articles are published in the authors' edition.

Scientific Council of Zhytomyr Ivan Franko State University (Protocol № 23, 24. 12. 2025).

The scientific journal "Creative Pedagogy" was founded in 2011.

Subject in the field of printed media: Decision of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting No. 1606 dated 04. 12. 2023. Media identifier R 30-02037.

Editorial address: 40, Velyka Berdychivska Str.,
Zhytomyr, Ukraine, 10008.
E-mail: sydorchukng@ukr.net

© Zhytomyr Ivan Franko State University, 2025

© Academy of International Cooperation in Creative Pedagogy "Polissya", 2025

ЗМІСТ

НАУКА – ОСВІТА	9
АРГІРОПУЛОС Дімітріс, ВОЗНЮК Олександр ТВОРЧА ІНТЕГРАЦІЯ ЗНАНЬ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ОСВІТИ	9
БЕРЕЗЮК Олена, БЕРЕЗЮК Юлія ОСНОВНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	16
ГОРДІЄНКО Олена ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР	22
ДУБАСЕНЮК Олександра РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА У КОНТЕКСТІ ЗАДАЧНОГО ПІДХОДУ	30
КОЗЛАКОВА Галина, ОЗЕРЯН Ольга ДЕЯКІ СПОГАДИ ПРО НАУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ ВИДАТНОГО ДОСЛІДНИКА ВІЙСЬКОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ	36
САЄНКО Тетяна АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ..	41
СИДОРЧУК Нінель ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	48
ОСВІТНЯ ПРАКТИКА – НАУЦІ	57
БЕРЕЗЮК Олена, САВИЦЬКА Наталія ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ	57
ВІТВИЦЬКА Світлана, МАКРІДІ Міріка РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	63
ВОЗНЮК Олександр ПСИХОФІЗИЧНИЙ АСПЕКТ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ.....	66
САМБОРСЬКА Наталя ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА СУЧАСНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС.....	71

ЛАСКАВО ПРОСИМО В НАУКУ	75
БЕРЕЗЮК Олексій СУЧАСНІ МЕТОДИ ТА КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМИ ЗАКЛАДАМИ.....	75
ВІТВИЦЬКА Світлана, МОВЧАН Діана МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	81
ВОЙТЕНКО Марія, СИДОРЧУК Нінель СКАНДИНАВСЬКА ХОДЬБА ЯК ЗАСІБ ОЗДОРОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.	85
ГРИГОРУК Аліна, МИРОНЧУК Наталія ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ	88
ДЯДЮШКІН Роман АНАЛІЗ БАЗОВИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ТА ПРИНЦИПІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ІТ-ФАХІВЦІВ	92
КРИШТАЛЬ Наталія, ДУБАСЕНЮК Олександра РЕАЛІЗАЦІЯ ТВОРЧОГО ПІДХОДУ О.А.ЗАХАРЕНКА У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	96
НАЗАРЧУК Лілія, МИРОНЧУК Наталія РОЗВИВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕКОЛОГІЧНИХ ІГОР У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	101
ПАВЛУШЕНКО Нталія, СИДОРЧУК Нінель ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ УСПІХУ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	104
СТАДНІК Ірина, БЕРЕЗЮК Олена РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	107
ТИМОЩУК Ірина ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	110
НАШІ ЮВІЛЯРИ.....	117
АНТОНОВА Олена СЯЮЧИМИ СТЕЖКАМИ ДО ВЕРШИН НАУКИ: НАДИХАЮЧИЙ ШЛЯХ ОЛЕКСАНДРИ ДУБАСЕНЮК У НАУЦІ	117

CONTENTS

SCIENCE FOR EDUCATION	9
ARGIROPOULOS Dimitris, VOZNYUK Olexander TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN AN INCLUSIVE PRIMARY SCHOOL CLASS EDUCATIONAL PRACTICE FOR SCIENCE.....	9
BEREZYUK Olena, BEREZYUK Yuliya MAIN SCIENTIFIC APPROACHES TO THE FORMATION OF MULTICULTURAL COMPETENCE OF A GROWING PERSONALITY	16
GORDIENKO Olena FORMATION OF MONOLOGICAL SPEECH SKILLS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS BY MEANS OF DIDACTIC GAMES	22
DUBASENYUK Oleksandra DEVELOPMENT OF CREATIVITY OF A FUTURE TEACHER IN THE CONTEXT OF A PROBLEM-BASED APPROACH	30
KOZLAKOVA Galina, OZERYAN Olga SOME MEMORIES ABOUT THE SCIENTIFIC ACTIVITIES OF AN OUTSTANDING RESEARCHER OF MILITARY PROFESSIONAL PEDAGOGY	36
SAENKO Tetyana CURRENT PROBLEMS OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN A TECHNICAL UNIVERSITY	41
SIDORCHUK Ninel PEDAGOGICAL CONTEXT OF THE PROBLEM OF FORMING HEALTHY EATING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS	48
EDUCATIONAL PRACTICE FOR SCIENCE.....	57
BEREZYUK Olena, SAVYTSKA Natalia THE PROBLEM OF FORMING MULTICULTURAL COMPETENCE OF PERSONALITY IN SCIENTIFIC LITERATURE	57
VITVYTSKA Svitlana, MAKREEDY Mirica DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS IN EXTRA-CURRICULAR ACTIVITIES.....	63
VOZNYUK Olexander PSYCHOPHYSICAL ASPECT OF BLENDED LEARNING	66
SAMBORSKA Natalia THE IMPACT OF DISTANCE LEARNING ON THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS	71

WELCOME TO SCIENCE	75
BEREZYUK Oleksiy	
MODERN METHODS AND COMPUTER TECHNOLOGIES IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	75
VITVITSKA Svitlana, MOVCHAN Diana	
MORAL EDUCATION OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS IN EXTRA-CURRICULAR ACTIVITIES	81
VOITENKO Maria, SIDORCHUK Ninel	
NORDIC WALKING AS A MEANS OF HEALTH IMPROVEMENT FOR YOUNG SCHOOLCHILDREN	85
HRYGORUK Alina, MYRONCHUK Natalia	
THE PROBLEM OF DEVELOPING CRITICAL THINKING I N PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN PEDAGOGICAL PRACTICE.....	88
DYADYUSHKIN Roman	
ANALYSIS OF BASIC SCIENTIFIC APPROACHES AND PRINCIPLES IN PROFESSIONAL TRAINING OF IT SPECIALISTS	92
KRYSHTAL Natalia, DUBASENYUK Oleksandra	
IMPLEMENTATION OF O.A. ZAKHARENKO'S CREATIVE APPROACH IN PEDAGOGICAL ACTIVITIES	96
NAZARCHUK Liliya, MYRONCHUK Nataliya	
DEVELOPMENTAL POTENTIAL OF ENVIRONMENTAL GAMES IN FORMING ECOLOGICAL COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS	101
PAVLUSHENKO Ntalia, SYDORCHUK Ninel	
FEATURES OF FORMING A SENSE OF SUCCESS IN YOUNG SCHOOL STUDENTS	104
STADNIK Iryna, BEREZYUK Olena	
DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE CULTURE OF PARENTS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS	107
TYMOSCHUK Iryna	
PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR EFFECTIVE FORMATION OF STUDENTS' LEARNING COMPETENCES IN PRIMARY SCHOOL	110
OUR ANNIVERSARY CELEBRATIONS.....	117
ANTONOVA Olena	
SHINING PATHS TO THE PEAKS OF SCIENCE: THE INSPIRING PATH OF OLEKSANDRA DUBASENYUK IN SCIENCE	117

УДК 371.2 (09)

D. ARGIROPOULOS (Дімітрис АРГІРОПОУЛОС),
Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor
(University of Parma, Republic of Italy)
dimitris.argiropoulos@unipr.it

O. VOZNYUK (Олександр ВОЗНЮК),
Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
alexvoz@ukr.net

CREATIVE INTEGRATION OF KNOWLEDGE IS THE PROBLEM OF MODERN PEDAGOGY AND EDUCATION

Аналізується актуальна проблема організації знань у системі професійно-педагогічної освіти у контексті розробки системи інтегративних знань та міжпредметних лекційних курсів. Окреслюється інтегративний підхід до організації інформації у сфері освіти, який допомагає сформувати у студентів вміння комплексного застосування знань, їх синтезу, коли перенесення ідей і методів з однієї науки в іншу лежить в основі творчого підходу в сучасних умовах науково-технічного прогресу.

Ключові слова: інтеграція знань, професійно-педагогічна освіта, інтегративний підхід, природничі, гуманітарні, фундаментальні, прикладні науки, природознавство.

The current problem of organizing knowledge in the system of professional and pedagogical education is analyzed in the context of developing a system of integrative knowledge and interdisciplinary lecture courses. An integrative approach to organizing information in the field of education is being outlined, which helps students form a comprehensive set of knowledge, their synthesis, when transferring ideas and methods from between the sciences also form the basis of a creative approach in modern conditions of scientific and technological progress.

Key words: integration of knowledge, professional and pedagogical awareness, integrative approach, natural sciences, humanities, fundamental, applied sciences, natural sciences.

Introduction.

The development of modern pedagogical science is characterized by the search for fundamental approaches to building the educational process, which is reflected in the educational documents of Ukraine, stating that the goal of education process should be a professionally competent, proactive, creative citizen, endowed with a sense of duty and responsibility to society, able to quickly adapt to the modern world, the characteristic features of which are the increase in the role of the personality, the intellectualization of its activities in the context of rapid changes in technology and engineering, continuous exponential growth in the volume of information and the renewal of knowledge, constant expansion and deepening of the spheres of scientific research. The intensification of information flows, as one of the main factors of the globalized world entering the era of the information society, reflects the crisis of the classical scientific paradigm, which is

manifested in the spread of two opposing trends in modern science – universalization and integration of knowledge on the one hand, and their scientific and technical specialization – on the other.

Against the background of these trends, the crisis of the modern education system is revealed, which, according to S.U. Goncharenko, is a component of the global civilizational crisis and is largely due to the narrowly disciplinary orientations of modern education, its alienation from humanitarian and natural science components. The consequence of this is "the fragmentation of a person's vision of reality, which in the conditions of the birth of a post-industrial information society does not allow people to adequately respond to the aggravation of the energy and environmental crisis, the devaluation of moral norms and spiritual values, the kaleidoscopic change technologies, the instability of the political and economic situation. Today, under the avalanche of information, we suffer from the inability to grasp the complexity of problems, to understand the connections and interaction between things in different spheres of our segmented consciousness" [2, p. 3].

The purpose of the article.

Therefore, we can talk about the extreme relevance of the problem of organizing knowledge in the system of professional and pedagogical education. In general, the analysis of the problems of development of a system of integrative knowledge in the educational sphere, in particular in the sphere of professional and pedagogical training, is the purpose of the article.

Presentation of the material.

In educational institutions, along with traditional texts and visual material, the new forms of presenting knowledge should be introduced, which in turn necessitates the search for means of presenting them in the didactic process and methods for processing information – educational and cognitive operations, methods of learning and teaching, since even information of the same content can be embodied in a variety of forms.

One of the innovative directions of the aforementioned research is implemented in scientific integration, which can be called the process of interpenetration, consolidation, and unification of knowledge, which is objectively determined by the interpenetration of various types and components of material-productive, and socio-political activities of people and is based on the philosophical principle of the unity of the world, the universal connection of its objects and phenomena.

It is significant that the term "integration" was practically not used until the 19th century. At the turn of the 19th and 20th centuries, a process of "cementation of sciences" took place, the formation of interdisciplinary connections between previously scattered scientific fields, and new interdisciplinary areas of research appeared. In the 20th century, philosophers tried to create a single unified science, using the apparatus of mathematical logic as a means of analysis, where the principle of reductionism had a significant influence on the idea of integration. This led to the conclusion that the whole should be considered as a supersummative, superadditive unity, and the task of integral logic is the synthesis of the whole based on ideas about the properties of its parts. Here we can also talk about organicism as a way of integrating knowledge, characterized by the unification of different parts to increase the integrity of the whole by establishing relationships with other parts or knowledge in this whole.

As V.R. Ilchenko writes, an integrative approach in education is an approach that leads to the integration of the content of education, that is, the purposeful combination of its elements into a whole. At the same time, the result of the mentioned integrative approach can be holistic systems of knowledge of different levels – the integrity of knowledge about social (including pedagogical),

natural, cosmoplanetary reality. It is important that in the practical plane, the integrative approach is implemented during the study of integrated courses or separate subjects in the educational field, when the integrity of knowledge is formed due to their integration on the basis of concepts common to all subjects, the application of methods and forms of learning, control and correction of educational achievements of students, which direct the educational process to the unification of knowledge. This occurs on the basis of interdisciplinary approaches to their organization.

The historical aspect of the development of the problem of integration of knowledge in pedagogy is important. J.G. Pestalozzi proposed the idea of a labor school, in which he combined practical and theoretical training; J.-J. Rousseau believed that a comprehensively developed person will necessarily find an activity corresponding to his/her natural inclinations and master it; J. Herbart substantiated the psychological aspect of the relationship of knowledge, on the basis of which he came to the conclusion that under the condition of connected teaching of the material, students acquire skills faster and more fully than with isolated study of subjects. At the same time, J. Herbart attached great importance to the coherence, systematicity of knowledge. The need for the relationship of knowledge was also indicated by A. Disterweg, who believed that each subject requires to reach an understanding of all sciences.

K.D. Ushinsky gave a deep psychological and pedagogical justification of the ideological role of interdisciplinary connections when he considered the structure of science. This allowed him to show that in addition to special concepts that belong to each science, there are concepts that are common to many, and some to all sciences. The level of integration of knowledge in science becomes a sign of its maturity, the result of the internal laws of its development.

In the 70s-80s of the 20th century, there was a discussion about an integrative approach to the organization of sciences and students' worldview. In the 90s of the 20th century, integration began to be considered as a didactic principle. It should be noted that in domestic pedagogy, on the basis of an integrative approach, the concept of a holistic natural science education, theoretical and methodological principles of forming the content of the educational branch "Natural Science", a system of educational and methodological kits for it (programs, textbooks, manuals for students, teachers) have been grounded. The theoretical and methodological foundations of integration, their implementation in the content and educational process of professional education have been worked out. The following directions can be distinguished, in which subject areas are combined:

- 1) close natural sciences and humanities (mathematics, languages, history);
- 2) various natural sciences;
- 3) theoretical (fundamental) and applied sciences;
- 4) the natural sciences with the humanities;
- 5) the natural and social sciences;
- 6) foreign languages and their cultural environment.

Thus, integration in education performs the following functions: educational, upbringing, developmental, psychological, methodological, organizational. At the same time, integration can have different forms: subject-figurative, conceptual, worldview, activity, conceptual, etc.

In pedagogy, philosophy of education, various types of integration and, accordingly, integrative approaches are considered: essential, holistic, polycentric, philosophical, technological, personality-oriented integration; various submechanisms of integration are used: law, metaphysics, network of theories, picture of the world, etc.

In Ukraine, the problems of an integrative approach in education are solved by scientists from Kyiv, Lviv, Poltava, Lutsk, Ternopil, and Dnipro. We can talk about the scientific and methodological center for the integration of educational content in Poltava. These institutions

develop philosophical, psychological, and didactic foundations for the integration of educational content in preschool, primary, secondary, and high schools, and determine the impact of holistic education on the health of students, the development of verbal and nonverbal intelligence, and on motivation for learning and the formation of students' social maturity.

In the USA, the integrative approach is being developed at the California University of Integrative Studies. The University of Maryland (Baltimore County) subsidizes the ESIP (Elementary Science Integration Project), aimed at studying the integration of science. In Ohio, the Association for Integrative Studies (AIS) operates with the aim to exchange ideas among scientists and administrators in all branches of science and art on problems related to integrative studies. In Paris, the International Center for Transdisciplinary Research operates, the goal of which is to establish the nature and characteristics of information flows circulating between different branches of knowledge.

Therefore, according to V.R. Ilchenko, the desire for integration in education is a general social-cultural trend [4, p. 356]. The term "integration", which means "unification, connection, summarization", is used in pedagogical technologies in several meanings. From a philosophical and pedagogical points of view, integration can be considered as a mechanism that ensures the alignment of the individual level of thinking and the level of development of the collective consciousness of humanity, which is defined by the concept of "noosphere". This is also a concept that reflects the fundamental conditions of the structure of any system.

The essence of the principle of pedagogical integration (which is leading in the development of modern educational systems) lies in understanding the relativity of strict differentiation of natural and humanitarian knowledge into separate educational branches, the desire to create synthetic, integrated systems of knowledge that give the participants in educational process an idea of a holistic picture of the world.

At the same time, we can talk about the concept of integration in education, which is based on the following theoretical and methodological foundations:

The principle of complementarity of the natural scientific methodological tradition and humanitarian methods of cognition.

Synergetic approach: commonality of laws and principles of self-organization of various macrosystems – physical, chemical, biological, technical, economic, social.

Systemic approach: integration is a system of systems, the result of a higher-order systematization.

Epistemological approach: integration is a method and process of forming a multidimensional polyphonic picture of the world, based on a combination of different methods and forms of comprehending reality; it is also the process and result of the formation of integrity (holism) – a single quality based on many other qualities; the principle of implementing the educational process, based on mutual complementarity of various forms of cognition and mastering of reality.

Hermeneutic approach: integration is a principle that manifests itself in the transformation of all components of the educational system in the direction of unification, generalization, development of integration educational programs, training courses, lessons, events, obtaining integration educational results, etc.

Activity approach: integration is a means that ensures a holistic knowledge of the world and person's ability to think systematically when solving practical problems; creating conditions for the formation of a personality and multidimensional picture of the world and self-knowledge in this world in students.

Information approach: integration is the leading trend in updating the content of education,

being a major scientific problem. The main task here is to integrate the channels of information interaction of pupils and students with the world in its integrity and diversity, to actualize the natural possibilities of multidimensional perception of reality. The objects of integration in educational cognition can be: types of knowledge, a system of scientific concepts; laws, theories, ideas; models of objective processes.

Developmental learning: from the standpoint of personality development, integration creates conditions for reaching a higher level of understanding of being; improving the individual-personal apparatus of cognition; developing freedom of thinking; forming students' creativity and critical thinking.

In this case, from the synergetic point of view integration can be understood as the process and result of the interaction of elements (with given properties), which is accompanied by the restoration, establishment, complication and strengthening of essential connections between these elements on the basis of sufficient grounds, as a result of which an integrated object (system) is formed with qualitatively new properties, in the structure of which the individual properties of the original elements are preserved [3, p. 376].

The set of theoretical provisions that explain the essence of the phenomenon of integration in modern pedagogy are united by the general concept of "integrative approach": as a result of integration, previously independent elements are combined and in a certain way synthesized into a holistic system based on the establishment of functional relationships, mutual transition and complementation, management, convergence of theories of teaching and upbringing, unification in systems of organizing education and its content.

In general, the problems of an integrated approach in education are studied in modern pedagogical theory and practice in the following areas:

- methodological problems of integration;
- the use of an integrative-differentiated approach to structuring the content of knowledge and education, reducing multi-subjectivity, consolidation of educational branches;
- generalization of the content of educational subjects;
- formation of a knowledge system by integrative methods;
- combination in the same spatial-temporal coordinates of different technologies, methods, techniques;
- integrating the didactic units;
- integration of the content of vocational/professional education;
- features of integrative processes in vocational and technical school;
- interrelationships of integration and differentiation;
- structuring of integrated knowledge and integrity of the content of natural science education;
- problems of developing integrated courses;
- technologies of integrating educational subjects (for example, physics + chemistry);
- integration in graduate and post-graduate education;
- probabilistic and statistical aspects of integration;
- integration of control elements in teaching;
- integration in theoretical and industrial training;
- integrative learning using computer technology in vocational training;
- formation of didactic complexes in vocational and technical education by integrative means;
- integration of general technical and humanitarian knowledge;
- environmental education; global, holistic, integral education;

- civic education;
- combining upbringing and teaching, teaching and work, the efforts of the school and the community into a single whole [1].

It should be noted that integration can be considered as an important lever for optimizing the final result of professional training, as a condition, a means of increasing the efficiency and reducing the terms of mastering the basics of professional skills by future specialists; as a process or state of reconstruction, restoration, replenishment, combination of previously isolated parts, as the creation of large pedagogical units based on the interconnection of various components of the educational process.

The main methods of integration include: unification, universalization, categorical synthesis, extrapolation, generalization, modeling, systematization.

Integration is associated with qualitative and quantitative transformations of interacting elements.

Thus, the theoretical provisions of the pedagogical integration become a function and method of pedagogical cognition, a tool for transforming psychological and pedagogical practice.

As methodological knowledge, the pedagogical integration is able to ensure the continuity of traditional and new, theoretical knowledge and practical experience.

As a tool for transforming practice, the pedagogical integration is able to eliminate duplication, i.e. optimize the pedagogical process, leading to the creation of new theoretical and practical objects, such as concepts, theories, pedagogical systems, new training courses, types of activities that change the environment, create new models, technologies, didactic tools.

In general, integration is a necessary condition for the modernization/perfection of the content of education, contributes to the formation of a holistic system of knowledge, skills and abilities in students, the development of their thinking, creative faculties.

Integration, which as a general scientific principle is increasingly used in the construction of pedagogical reality, involves taking into account the diversity of features of the elements that are integrated, and in the process of accumulating quantitative features and the emergence of a new quality, the individual features of the integrated elements are preserved (the principle of unity, quality and quantity).

We can also talk about the main philosophical concepts of knowledge integration:

- the concept of the unity of the world;
- the principle of the universal connection of world phenomena;
- the concept of knowledge integration as a manifestation of creativity in human activity.

Thus, we can talk about metasubject integration as a way of forming the content of education (I.M. Kozlovskaya), which actualizes the new didactic concept – "metasubject", the content of which is based on the system of fundamental educational subjects [5].

All this requires the implementation of the current task of preserving the learners's integral perception of reality through the use of integrated lessons and courses that reveal a qualitatively new level of synthesis of children's knowledge and unite separate knowledge within a certain lesson or topic. Therefore, the synthesis of this knowledge allows to achieve a multifaceted consideration of the object, to show the interrelation of phenomena, to intensively form in the student the mental operations of analysis, comparison, generalization, etc.

At the same time, this is especially important for the development of person's worldview, anthropological, ecological, communicative skills, concepts. In addition, integrative knowledge is much easier for students to apply in new situations, since the integrative approach itself from the very beginning prepares students for going beyond the framework of ordinary situations

(G.Ya. Dutka).

Thus, the integrative approach presupposes the formation of the ability to comprehensively apply knowledge, their synthesis, when the transfer of ideas and methods from one science to another lies at the heart of the creative approach to scientific, engineering, artistic activity of a person in modern conditions of scientific and technological progress [6, p. 8].

Conclusions.

Integration of knowledge proves its expediency, and such aspects of the organization of scientific knowledge as regularity, necessity and randomness in the context of the use of integrated knowledge are expressed more logically and fully [5]. Therefore, integration of knowledge contributes to its completeness: the same amount of integrated knowledge is didactically more complete than subject knowledge. With this approach, knowledge acquires efficiency and mobility as a readiness to apply it in similar and variable situations, which contributes to more effective mastery of the methods of its application. Integrative knowledge is much easier and more creatively implemented by students in new situations, since the integrative approach itself from the very beginning prepares all participants in the educational process for going beyond ordinary situations [3]. Therefore, the integrative approach is the basis of creative activity, since it involves the students' ability to comprehensively apply knowledge, synthesize it, transfer ideas and methods from one science to another.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вознюк О. В. An interdisciplinary approach to education will help solve many of its urgent problems. *Forum for Education Studies*, 2025. № 3 (1). С. 1-32.
2. Гончаренко С. Фундаментальність професійної освіти – потреба часу. *Педагогічна газета*. 2004. № 12 (125). С. 3.
3. Дутка Г. Я. Фундаменталізація математичної освіти майбутніх економістів: монографія; наук. ред. д-р пед. наук, проф., чл.-кор. АПН України М. І. Бурда. К.: УБС НБУ, 2008. 478 с.
4. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; гол.ред. В.Г.Кремень. К.: ЮРІНКОМ ІНТЕР, 2008. 1040 с.
5. Козловська І.М. Метапредметна інтеграція як засіб формування змісту професійної освіти. Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи. Збірник наукових праць. Частина 2 / За ред. М.М. Козяра та Н.Г. Ничкало. Львів: ЛДУ БЖД, 2009. С. 71–74.
6. Смірнова В. О. Інтегрований підхід до структурування змісту правових знань у професійно-технічному коледжі: автореф... канд. пед.наук. 13.00.04. "Теорія та методика професійної освіти". К., 2009. 21 с.

Олена БЕРЕЗЮК,

*кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління,
член-кореспондент ГО «АМСКП "Полісся"»
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
[berezuk.elen@gmail.com](mailto:berezyuk.elen@gmail.com)*

Юлія БЕРЕЗЮК,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
член-кореспондент ГО «АМСКП "Полісся"»
(Житомирський медичний інститут ЖОР)
[berezuk.elen@gmail.com](mailto:berezyuk.elen@gmail.com)*

ОСНОВНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

В статті на основі аналізу провідних наукових підходів, а саме системного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного, конкретно-історичного, комунікативного визначено специфіку формування полікультурної компетентності зростаючої особистості. Акцентовано увагу на те, що процес формування полікультурної компетентності зростаючої особистості тривалий, динамічний та базується на певних принципах і моделях національно-регіонального компоненту.

Ключові слова: компетентність, полікультурна компетентність, наукові підходи, особистість, зростаюча особистість.

The article, based on the analysis of leading scientific approaches – namely the systemic, learner-centered, activity-based, concrete-historical, and communicative – identifies the specific features of the formation of multicultural competence in the personal growth. Attention is drawn to the fact that the process of developing multicultural competence in the growing individual is a long-term, dynamic, and principle-based process, grounded in national and regional components.

Keywords: competence, multicultural competence, scientific approaches, personality, growing personality.

Актуальність проблеми. Нові тенденції у соціально-політичному, економічному та духовно-культурному житті України, її інтеграція у світовий та європейський освітній простір ставлять принципово нові вимоги, до національної системи освіти. За цієї умови формування творчої, ініціативної, національно свідомої зростаючої особистості зумовлює необхідність добору та структурування змісту навчання та виховання на основі полікультурності, що відображало історію, мистецтво, культуру, символіку, традиції, звичаї, природу рідного краю та всієї України і тим самим забезпечує можливості для формування полікультурної компетентності зростаючої особистості.

Поряд з цим набуває особливої ваги питання методологічної основи формування

полікультурної компетентності зростаючої особистості, зокрема наукових підходів.

Тому **метою нашої статті** є аналіз основних наукових підходів до формування полікультурної компетентності зростаючої особистості.

Виклад основного матеріалу. Вивчення психолого-педагогічної літератури свідчить, що сучасні дослідження розглядають різні аспекти формування полікультурної компетентності особистості (О. Гуренко, І. Зязюн, Н. Ничкало, Н. Лисенко, Л. Лук'янова, О. Пометун, Н. Сідельник та ін.). Разом з тим усвідомлення особистістю необхідності та значення полікультурної компетентності зумовлюють необхідність детального розгляду окремих аспектів даної проблеми.

Вчена С. Бондар дає таке визначення: «Компетенції – це здатність розв'язувати задачі, яка забезпечується не лише володінням готовими знаннями, а й інтенсивним залученням розуму, досвіду та творчих здібностей учнів» [2, с. 9]. У цьому ж ключі Дж. Равен пропонує визначення: «Компетентність – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній сфері, і включає вузькоспеціалізовані знання, навички, мислення, а також відповідальність за свої дії» [9, с. 9].

За визначенням О. Гриви, полікультурність – це особливий системотворчий компонент у структурі особистості, її якість, що передбачає визнання багатоманітності культурного простору та здатність до міжкультурної взаємодії [3].

Полікультурність – це, з одного боку, визнання різноманітності культур, їх особливостей, а також сприйняття їх, як невід'ємної частини національної політики України. З іншого боку, полікультурність – засіб виховання толерантності, терпимості до інших етнічних груп, виховання інтернаціоналізму.

Формування полікультурної компетентності зростаючої особистості повинно бути системним та інтегрованим в освітньому процесі. Це означає, що досвід викладання різних дисциплін, організація виховної діяльності має бути зібрано та інтегровано для створення цілісного підходу до формування полікультурної компетентності зростаючої особистості. Цей підхід має бути системним, тобто включати певний набір знань, умінь та навичок, які формуються протягом певного періоду часу та підтримуються взаємодією між різними структурними елементами освітнього процесу.

На основі аналізу наукової літератури, діагностичних зрізів, власного педагогічного досвіду виділимо такі основні методологічні підходи до формування полікультурної компетентності зростаючої особистості: системний, особистісно зорієнтований, діяльнісний, конкретно-історичний та комунікативний. Проаналізуємо їх детальніше.

Процес формування полікультурної компетентності зростаючої особистості згідно з системним підходом має здійснюватися на трьох рівнях:

- на рівні освітньої політики, у формі державних програм та концепцій;
- на рівні загальноосвітнього навчального закладу, через навчання, виховання, а також учнівське самоврядування та позитивну до культурних відмінностей шкільну атмосферу;
- на рівні позашкільної та позааудиторної роботи, через практичний досвід контактів з представниками різних культур у місцевості, де проживаєш [5].

Виховання полікультурних компетенцій може бути досягнуто лише шляхом створення умов для цілісного освітнього процесу, який включає процеси навчання, виховання та особистісного розвитку.

Системний підхід формування полікультурної компетентності зростаючої особистості складається з кількох аспектів:

- володіння інформаційною культурою, тобто високий рівень знань про культурне

розмаїття цивілізацій як у просторовому, так і в часовому відношенні;

- знання культурних надбань, традицій, звичаїв і поведінки, відповідно мультикультурному середовищу;
- формування емоційної культури відповідного полікультурного середовища;
- формування культури саморозвитку зростаючої особистості в полікультурному середовищі [6].

Розвиток мультикультурних компетенцій має відбуватися в певному порядку, який дозволяє учням вступати в діалог культур як повноправних учасників, а не як «безкультурних споживачів». На першому місці – створення умов для формування національно-культурної ідентичності через розвиток здатності самоідентифікувати себе як представника певного етносу, соціальної групи чи релігійної конфесії [4].

Отже, системний підхід формування полікультурної компетентності зростаючої особистості будемо розглядати як проектування педагогічної діяльності, пов'язаної з освітньою діяльністю, та приведення в систему форм і методів формування полікультурної компетентності в освітніх закладах і послідовної реалізації етапів формування полікультурної компетентності зростаючої особистості на практиці, що сприяє розвитку критичного мислення й актуалізації полікультурної діяльності [6].

Особистісно зорієнтований підхід формування полікультурної компетентності зростаючої особистості потребує врахування того, що в центрі освітнього процесу повинні бути запити, інтереси, прагнення, індивідуальні особливості кожного здобувача полікультурної освіти. При цьому основною ідеєю полікультурної освіти є усвідомлення невід'ємних прав людини незалежно від її національної приналежності, а її зміст спрямований на виховання патріота своєї країни, громадянина світу, що прагне вільно обирає власний шлях і методи реалізації та буде своєю діяльністю на основі визнання абсолютної цінності прав людини. Особистісно зорієнтований підхід передбачає врахування вікових особливостей і розробку змісту кожного окремого рівня підготовки у взаємопов'язаному контексті всього педагогічного процесу.

Діяльнісний підхід формування полікультурної компетентності зростаючої особистості спрямований на те, щоб перевірити на практиці шляхом створення освітніх ситуацій, які включають соціокультурні цінності та визначають спрямованість змісту освіти, набуття умінь і навичок, що забезпечують успішність позитивної взаємодії з представниками інших етнокультурних систем. Завдяки такому підходу глобальні проблеми можна вирішувати через індивідуальні дії, проекти тощо, на основі позитивного досвіду, індивідуальної участі кожної особистості [7].

Діяльнісний підхід буде ефективним у взаємозв'язку навчальної та позанавчальної діяльності зростаючої особистості у процесі формування полікультурної компетентності. Це відбувається при застосуванні різноманітних форм та методів роботи: позанавчальних (предметні гуртки, секції, виставки творчих робіт тощо), позакласних (збори, години спілкування, вечори відпочинку, свята, екскурсії, походи, музейна діяльність тощо), позашкільних (конкурси, тематичні екскурсії, фестивалі дружби тощо). Організація цих форм та методів навчально-виховної діяльності передбачає циклічність, послідовність і наступність логічно взаємопов'язаних групових і масових заходів, які доповнюють та поглиблюють полікультурну інформацію певної теми, проблеми або напряму, надають можливість порівнювати, аналізувати, узагальнювати інформацію, проявляти полікультурні знання й уміння (когнітивний, операційний компоненти полікультурної компетентності), що забезпечують міжкультурну взаємодію (афективний і поведінковий компоненти

полікультурної компетентності) в умовах життєдіяльності.

Така організація діяльності полікультурно спрямована, має яскраво виражену специфіку впливу на особистість, а саме: добровільність і право вибору занять, різноманітність і альтернативність спілкування як з однолітками, так і з педагогами – керівниками гуртків та секцій, диференційованість за інтересами та захопленнями, що дозволяє підтримувати стійкий інтерес щодо етнокультури різних народів.

Конкретно-історичний підхід формування полікультурної компетентності зростаючої особистості передбачає оцінку змісту освіти в цілому як історичної категорії. Це своєрідна модель специфічних вимог полікультурного суспільства щодо підготовки молоді до життя та діяльності в суспільстві. Конкретно-історичний підхід узгоджує зміст полікультурної освіти з вирішенням найбільш актуальних завдань на сучасному етапі розвитку полікультурного суспільства, а саме забезпечення можливості самовизначення особистості як представника того чи іншого етносоціуму, тієї чи іншої культури; практична перевірка способу мислення «від самопізнання до розуміння інших»; інтегративного підходу до культурологічного збагачення світогляду особистості під час вивчення навчальних дисциплін та інше.

Комунікативний підхід формування полікультурної компетентності зростаючої особистості передбачає побудову стосунків на основі формування системи «особистість-особистість», культурних методів спілкування та взаємодії; нову методику співпраці з орієнтацією на власний досвід, спільне проектування шляху саморозвитку особистості та підтримкою образу «Я»; рефлексію при спілкуванні мультикультурних потреб – діалог, численні думки, толерантне ставлення до інших; практичні дії: автентичність, довіра, співпраця, сприйняття, конкретність, повний контакт, двостороннє спілкування, емпатійне розуміння, комунікативні навички; сприяння особистісному розвитку підростаючого покоління [7].

Велике значення при комунікативному підході має полікультурна інформація, яка має бути доступною та цікавою, яскравою та не надто великою за обсягом, представляти позитивні приклади міжнаціональної взаємодії людей, демонструвати толерантне ставлення до представників різних етнічних груп, враховувати національну приналежність кожної особистості.

Враховуючи, що процес формування полікультурної компетентності зростаючої особистості є тривалим у часі, то впродовж усього періоду навчання необхідно інтегрувати полікультурну інформацію в усі навчальні предмети, оскільки жодна окремо взята дисципліна не може розкрити все етнічне різноманіття. Особливу увагу слід приділяти відбору полікультурної інформації на основі етнокультурності, достовірності, цілеспрямованості, позитивності, гуманістичності, доступності, логічності, цікавості, «егоцентричності», комплексності, систематичності, багатофункціональності. Полікультурні знання повинні бути органічною частиною навчальних дисциплін, доповнюючи їх, але не переважваючи зайвою інформацією і не відволікаючи від вивчення самого предмета.

Полікультурна інформація має ґрунтуватись на розкритті відмінностей в культурах різних народів, пошуку того спільного, що об'єднує всіх людей. При цьому основним є виділення спільності гуманістичної спрямованості менталітету всіх народів, виявлення загальнолюдських гуманістичних цінностей, які втілюються у різноманітних етнокультурних варіантах. Впровадження комунікативного підходу забезпечується формування когнітивного, операційного й афективного компонентів полікультурної компетентності зростаючої особистості.

Отже, формування полікультурної компетентності зростаючої особистості є важливим

завданням, яке вимагає системного підходу та використання інноваційних методів та прийомів в освітньому процесі.

Кожен з проаналізованих вище підходів буде опиратися на провідні принципи формування полікультурної компетентності зростаючої особистості, такі як:

1) принцип гуманізму, який базується на повному визнанні загальнолюдських і громадянських прав людей, які представляють різні культурні та етнічні спільноти. Адже людина-гуманіст буде з повагою ставитись до інтересів представників інших культур, навіть якщо вони будуть суперечити її власним;

2) принцип діалогічної взаємодії, який передбачає декларування рівного статусу різних культур та етносів у тому чи іншому суспільстві, спільну відповідальність, взаємозалежність і співпрацю у взаємодії з представниками тих культур, які беруть участь у комунікативному процесі, володіння педагогічною етикою й тактом, що передбачає врахування особливостей менталітету представників різних культур;

3) принцип цілісності культури світу, сутність якого полягає в узагальненні системи поглядів на світ, що складається з різних культурних та етнічних груп і передбачає усвідомлення кожною особистістю свого місця в них;

4) принцип культуровідповідності, що означає формування зростаючої особистості у відповідності до традицій рідної культури та відкритості до інших культур, ідей і цінностей, позитивного ставлення до культурної багатоманітності, який має на меті переконати учнів, що культурне розмаїття є суспільною нормою;

5) принцип громадянської участі та інтеграції, що передбачає дотримання формальних і неформальних правил суспільства, які мають бути однаковими для представників різних етносів та культур.

Для забезпечення ефективності застосування підходів формування полікультурної компетентності зростаючої особистості необхідний аналіз нормативних документів, педагогічної теорії та практики, в ході якого можна виділити п'ять моделей включення національно-регіонального компоненту в зміст полікультурних знань, а саме:

- міжпредметна модель, яка забезпечує поширення відповідних знань за всіма навчальними предметами;
- модульна модель, яка реалізується шляхом включення окремих предметів, що відображають полікультурні знання;
- монопредметна модель, що пропонує особистості можливість поглиблено вивчати етнічну культуру, рідну мову, історію та географію країни (регіону) за спеціально обраними предметами;
- комплексна модель, яка реалізується у формі інтегрованих занять і включає вивчення окремих аспектів культури країни в історії та краєзнавстві тощо;
- комплементарна модель, яка включає ознайомлення з етнокультурними знаннями в рамках позакласного та позашкільного навчання [4].

Той факт, що полікультурна компетентність має складну структуру, а отже, складний освітній механізм, робить процес формування полікультурної компетентності зростаючої особистості складним і тривалим. Вона може виникати як в індивідуальній взаємодії пари (між здобувачем освіти і дорослим або між самими здобувачами), так і в колективних стосунках, які можуть бути приватними, спонтанними або частково організованими.

Тому перед закладами освіти стоїть складне завдання – гармонізувати вплив етнічного середовища на підростаюче покоління через засвоєння достовірної наукової інформації, спрямованої на формування позитивного ставлення до власного етносу та представників

інших націй і культур. Молода людина повинна не тільки знати звичаї та традиції свого народу, а й застосовувати їх у повсякденному житті; поважати і проявляти терпимість до унікальних традицій і звичаїв інших етнічних груп; дізнаватися про видатних людей різних народів; бути обізнаною у мистецтві народів світу; відтворювати культурні навички, властиві іншим етнічним групам (наприклад, володіння іноземною мовою, приготування національних страв, володіння національним мистецтвом, дотримання етикету, гостинності, традицій вітання та прощання тощо); знати приклади взаємозв'язку культур і позитивних аспектів мультикультуралізму; приймати участь у міжнаціональних відносинах.

Проте не можна з упевненістю стверджувати, що полікультурна компетентність зростаючої особистості повною мірою сформується під час навчання в освітньому закладі. Це пояснюється тим, що культура є багатогранним, динамічним явищем, яке постійно розвивається та змінюється і тому пізнати його абсолютно неможливо; етнокультурне середовище також може постійно змінюватися, що вимагає постійного розширення знань щодо різних етнічних культур.

Висновок. Таким чином, формування полікультурної компетентності особистості відбувається протягом усього життя. Хоча структурні компоненти полікультурної компетентності не змінюються на кожному етапі, ми вважаємо, що в різні вікові періоди домінують різні компоненти. Формування особистості в умовах освітнього закладу має динамічний характер, оскільки кожен віковий період психічного розвитку (молодший школяр, підліток, старшокласник) має свою біологічну та духовну основу для розвитку якостей громадянина, суспільства.

Отже, знання основних наукових підходів формування полікультурної компетентності зростаючої особистості дасть можливість розвинути гуманні та толерантні відносини між представниками різних культур, навчить саму особистість пізнавати різні культури, позитивно та толерантно сприймати відмінності інших, зберігаючи при цьому власну ідентичність, допоможе оновити традиційні підходи до освоєння світової та національної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойченко В. Проблеми полікультурного виховання особистості; теоретичний аспект. Зб. наукових праць: *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Вип. 5. Кн. 1. Київ-Житомир, 2003.
2. Бондар С. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів. *Біологія і хімія в школі*. 2003. №2. С. 8-9.
3. Грива О. А. Соціально-педагогічна модель формування толерантності у дітей та молоді в полікультурному суспільстві. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Київ-Житомир: вид-во ЖДУ, 2004. Кн. 1. С. 46-52.
4. Дрожжина С. Полікультурна освіта: теоретичні засади реформування. Педагогічний дискурс: зб. наук. праць / гол. ред. Сиротенко А.Й. Хмельницький: ХГПА, 2008. С. 28-36.
5. Загальна декларація ЮНЕСКО про культурне розмаїття прийнята XXXI сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО. Париж, 2001. URL: http://www.un.org/russian/events/literacy/decl_diversity.pdf
6. Кендзьор П.І. Здійснення системного підходу у реалізації полікультурного виховання у загальноосвітньому навчальному закладі. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип.14. С. 216-221. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk> 2013

7. Ковальчук Г. Етнічна толерантність та культура міжнаціонального спілкування у педагогічному процесі. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2011 р. Вип. 29. 298 с.

8. Равен Дж. Компетентність у сучасному суспільстві: прояв, розвиток і реалізація. К., 1984. 284 с.

УДК 377

Олена ГОРДІЄНКО,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової
освіти та культури фахової мови,
член-кореспондент ГО «АМСКП "Полісся"»
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
YELENA_G@i.ua

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

У статті розглянуто сутність поняття «монологічне мовлення», подано аналіз праць про особливості монологу вітчизняних і закордонних науковців. Схарактеризовано основні дотичні до зв'язного мовлення поняття, окреслено особливості розвитку монологічного мовлення в учнів початкової школи. Обґрунтовано доречність застосування спеціальних заходів для дотримання етапів роботи з формування монологічного мовлення молодших школярів. Автор пропонує спеціально дібрані дидактичні ігри, спрямовані на формування зазначених навичок на уроках мовно-літературної освітньої галузі.

Ключові слова: мовно-літературна освітня галузь, початкова освіта, розвиток мовлення, монологічне мовлення, молодші школярі, дидактичні ігри, компетентність учня, лексична робота, переказ, продуктивне мовлення.

The article examines the essence of the concept of "monologue speech", provides an analysis of works on the peculiarities of the monologue of domestic and foreign scientists. The main concepts related to coherent speech are characterized, the features of the development of monologue speech in elementary school students are outlined. The appropriateness of using special measures to observe the stages of work on the formation of monologue speech of younger schoolchildren is substantiated. The author offers specially selected didactic games aimed at the formation of the specified skills in the lessons of the language and literature field of education.

Key words: linguistic and literary field of education, primary education, speech development, monologic speech, younger schoolchildren, didactic games, student competence, lexical work, transfer, productive speech.

Актуальність проблеми. У сучасній системі початкової освіти пріоритетним є компетентнісний підхід до навчання, який виступає однією з передумов для формування та розвитку особистісних якостей молодших школярів, а також необхідних умінь та навичок. Компетентнісний підхід ставить за мету досягнення ефективних освітніх результатів у

вигляді сформованих компетентностей. Зокрема, мовленнєва компетентність учнів початкових класів у Державному стандарті початкової освіти характеризується як уміння користуватися засобами рідної мови для здійснення спілкування [4]. Важливою складовою мовленнєвої компетентності є опанування монологічним мовленням, про що зазначається в освітніх програмах для початкових класів. Розвиток монологічного мовлення молодшого школяра в системі розвитку мовлення є унікальним та складним процесом, який тісно взаємопов'язаний із психічним, інтелектуальним, емотивним розвитком дитини, впливає на її мислення та здатність гармонійно взаємодіяти з іншими комунікантами.

Допомогти виконати це завдання може залучення гри, що спрямована на розвиток інтелектуальної та емоційної сфер особистості дитини, збагачує її знаннями про навколишній світ, виховує найкращі риси характеру, такі як доброта, уміння співчувати, людяність, розвиває зв'язне мовлення, мислення, формує естетичні почуття. Також дидактичні ігри покликані вирішувати такі завдання, як удосконалення поведінкових та комунікативних навичок; розвиток уміння працювати самостійно; зацікавлення навчальним матеріалом. Виконання зазначених завдань здійснюється, якщо кожна дитина буде включена у процес навчання, буде виявляти найбільшу активність, чому сприяє залучення гри.

Мета дослідження: проаналізувати сутність поняття «монологічне мовлення», визначити його вплив на розвиток особистості молодшого школяра, запропонувати комплекс дидактичних ігор з формування умінь монологічного мовлення учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Вивченню різноманітних аспектів розвитку монологічного мовлення завжди приділялась значна увага в багатьох психолінгвістичних та лінгводидактичних наукових доробках. Механізми монологічного мовлення та загальні засади його становлення описано в дослідженнях Л. Калмикової, Л. Кардаш, Т. Кириченко, С. Куранової, Е. Барент (E. Barendt), Е. Сапір (E. Sapir), Дж. Седвай (J. Sedivy) та інших. Вчені виокремили психологічні засади формування та розвитку монологічного мовлення, охарактеризували аспекти комунікативної діяльності особистості, чинники, що здійснюють вплив на розвиток монологічного мовлення суб'єкта.

Вітчизняні науковці визначають монологічне мовлення як розгорнуте висловлювання, що сприяє комунікації.

О. Соловей вважає, що монологічна форма висловлювання створює підґрунтя для опанування іншими видами мовлення [8, с. 49]. За О. Яценковою, монологічне мовлення породжується однією особою, тому може мати певний, властивий їй стиль висловлювання. За лінгвістичними особливостями монологічне мовлення містить в собі ознаки мовлення писемного, що вирізняється розгортанням предмету висловлювання, синтаксично складне та водночас структурно урізноманітнене [9, с. 57]. Т. Скалацька надає таке визначення монологічного мовлення: «це одна з форм мовлення, що характеризується складною синтаксичною будовою та прагненням розкрити зміст конкретного питання» [6, с. 97]. За Е. Ніколаєску, монологічне мовлення – це особливий тип мовленнєвої діяльності, який відрізняється розгорнутістю, більшою довільністю та запрограмованістю [3, с. 161].

Г. Васьківська стверджує, що монологічне мовлення є зв'язним мовленням однієї особи, метою якого є повідомлення про певні факти, явища, події [1, с. 36]. Науковиця виокремлює особливості монологічного мовлення: необхідність попередньої довготривалої підготовки та обмірковування змісту; її довільність та розгорнутість; послідовне викладення повідомлення та обумовленість його змісту спрямованістю на слухача. Вчена зазначає, що монологічне мовлення, на відміну від діалогічного, є контекстним та викладається у повнішій формі. Таким чином, у процесі підготовки до монологічного мовлення здійснюється детальний

відбір дорених лексичних засобів, обмірковується застосування різних синтаксичних конструкцій [1, с. 35].

Психологічний словник сучасних термінів надає таке визначення монологічного мовлення: це форма мовлення, у виникненні якого бере участь одна особа, висловлювання якої містять відповідь на запитання слухача [5, с. 178]. Вчені розрізняють декілька форм монологу, а саме: внутрішня (виникає подумки) та зовнішня (сприймається іншими, тому має бути розраховане на їх сприймання).

У доробках закордонних учених (Л. Рафаель (L. Raphael), Дж. Борден (G. Borden), К. Харіс (K. Harris) монологічне мовлення визначається як одиниця мовлення, компоненти якої виступають у взаємозв'язку, пов'язані логікою та граматично. Воно обумовлене ситуацією, у якій відбувається обмін інформацією. [13, с. 381].

Отже, особа, яка застосовує монолог, чітко усвідомлює його мету. Існує багато варіантів монологічного мовлення, що вирізняються за змістом та ступенями самостійності та підготовленості. Так, за ступенем підготовленості доповідача виокремлюються підготовлене, частково підготовлене та непідготовлене висловлювання. Змістові характеристики монологічного мовлення представлено такими формами, як повідомлення, опис або розповідь. За таким критерієм, як ступінь самостійності монологічного висловлювання, виокремлюються такі ознаки: відтворення вивченого (переказ), самостійний вислів.

Формування монологічних вмінь є складним і довготривалим процесом, що започатковується в дошкільному віці і розвивається під час здобуття загальної середньої та вищої освіти. Сенситивним періодом для формування монологічного мовлення виступає молодший шкільний вік, коли діти навчаються переказувати текст, складати невеликі за обсягом розповіді, здійснювати опис предметів, обґрунтувати правильність власних суджень із наведенням аргументів, встановленням причинно-наслідкових зв'язків.

Для нашого дослідження важливе значення мають думки учених про особливості монологічного мовлення. На думку Е. Барент (E. Barendt), монолог є підґрунтям до комунікації [10, с. 32]. Е. Сапір (E. Sapir) визначає мовлення як багатоаспектне явище, що складається з окремих висловлювань та потребує від слухача подальшого обговорення окресленої теми. Монологічне мовлення виникає із бажання мовця донести співрозмовнику певну інформацію [14, с. 78]. Дж. Седвай (J. Sedivy) пропонує визначати монологічне мовлення як процес комунікації між особами, що має на меті обмін думками та враженнями [15, с. 23]. Д. Денні (D. Danny) та Н. Стейнберг (N. Steinberg) схарактеризовують монологічне мовлення як процес обміну між суб'єктами висловлювання, на зміст яких впливає безпосереднє сприймання учасників спілкування [11, с. 94].

Як бачимо, монологічне мовлення являє собою процес передавання повідомлень у процесі комунікації, є засобом спілкування осіб між собою. Як складний психічний механізм має низку взаємозв'язків із різноманітними станами, властивостями та якостями особистості. Саме монологічне мовлення серед інших видів мовлення вирізняється низкою факторів соціального характеру, а саме: врахуванням у висловлюванні національних традицій, культурологічних особливостей співрозмовників, дотриманням мовленнєвого етикету, рівнем сформованості навичок спілкування, умовами виховання, які інтегруючись стають вагомими складовими мовленнєвої діяльності людини.

Отже, монологічному мовленню властиві такі якості як спланованість, логічність, послідовність, організованість, наявність відповідного до ситуації лексикону, потребує добору для формування висловлювання чітких, правильних граматичних форм. Безперервне та зв'язне висловлювання однією особою власних думок є провідною ознакою монологічного

мовлення. Все висловлювання, що відтворюється суб'єктом, має бути чітко спланованим та організованим, правильно граматично оформленим.

Проведений нами аналіз понять надає можливість зробити висновок, що навчання монологу як складової комунікативної компетентності молодших школярів реалізує важливе освітнє завдання, а саме: навчає ставленню до інших людей як цінності, прагненню до взаєморозуміння партнерів, доброзичливості, відкритості, взаємного довір'я, толерантності, вироблення вміння комунікувати у рамках правил і норм загальної культури мовлення і поведінки. У цілому розвиток монологічного мовлення молодших школярів – це складний і поступовий процес, який передбачає різні аспекти мовленнєвого розвитку та спілкування.

Під час педагогічної практики в 1-2 та 3-4 класах ліцеїв міста Житомира та області студентами ННІ педагогіки (спеціальність «Початкова освіта») було проведено дослідження рівня розвитку монологічного мовлення молодших школярів. Учні зазвичай хоч і давали правильний опис картинок, проте часто помилялися у доборі слів і виразів, відхилялися від теми, описи були недостатньо повними, вони характеризувалися неточностями, недостатньою повнотою, невмінням дотримуватись логічно правильної послідовності. Учні, які виявили низький рівень розвитку умінь діалогічного мовлення, складали 25 % від загального числа респондентів, часто припускались грубих помилок. Вони потребували допомоги дорослого, виявляли слабкі знання, майже у всіх випадках не могли надати пояснення, іноді не розуміли завдання або відмовлялися від виконання, відволікалися, мовчали або відповідали «так», «ні». Невелика кількість дітей із досліджуваних груп виявили високий рівень (17 %). Ці учні виявили гарні усвідомлені знання, давали чіткі відповіді, використовували пояснення своїм думкам, правильно розповідали про героїв книжки, крім того, самостійно і правильно наводили приклади, аргументували. У відповідях були наявні оригінальні ідеї та розмаїття варіантів виконання, мовлення виразне. Більшість респондентів (58%) виявили середній рівень сформованості умінь монологічного мовлення. Під час уроку вони в цілому правильно складали відповіді, намагались використовувати формули мовленнєвого етикету, залучали жести та міміку, використовували вирази, які запам'ятали з прослуханих сюжетів. Проте не завжди виявляли здатність до встановлення зв'язків у частинах монологу та не виявляли ініціативи у спілкуванні, соромилися і відчували труднощі у побудові монологу.

Діагностика засвідчила недостатній рівень розвитку монологічного мовлення в молодших школярів. Тому ми перейшли до наступного етапу нашого дослідження – розробки спеціального комплексу заходів, спрямованого на розвиток умінь монологічного мовлення молодших школярів. Вважаємо, що доцільним для виконання такого завдання буде використання дидактичних ігор.

Як показує практика, використання гри дозволяє запобігти шаблонності та одноманітності у навчанні, формує пізнавальну самостійність, орієнтує дітей на творчість, пошук, вчать розв'язувати проблеми, розвивають навички спілкування. Як показує досвід, саме гра сприяє налагодженню стосунків у дитячому колективі, допомагає дітям навчитися спілкуванню, усвідомленню ними загальнолюдських цінностей.

Навчання монологічному мовленню молодших школярів може здійснюватись за такими основними напрямками: сприймання та відтворювання творів (текстів) і продукування власних зв'язних висловлювань різних типів і стилів. Так, діти слухають і читають художні та науково-популярні тексти, вчать їх переказувати, опановують різні види продуктивного монологічного мовлення, наприклад, вчать складати опис, розповідь, міркування, спираючись на певний наочний матеріал (іграшки, картини, схеми), а також без нього.

Навчання монологічному мовленню молодших школярів доречно здійснювати на

кожному уроці за такими етапами:

1. Актуалізація лексичної (збагачення, уточнення і активізація словникового запасу) і граматичної компетентності учнів (навичок словозміни, словотворення і побудови простих поширених і складних речень), що реалізується на підготовчому етапі заняття у формі бесіди під час розгляду сюжетної картинки й лексико-граматичних вправ. На цьому етапі використовуються такі прийоми: добір слів різних частин мови за предметними і сюжетними картинками, за словесною інструкцією; зміна і утворення слова за зразком, за картинкою; вставка слів у текст; доповнення та поширення речень, складання словосполучень і речень за поданими словами, за картинками; ігрові прийоми (дидактичні ігри «Так чи ні», «Впиймай слово», «Назви одним словом», «Дешифрувальник», «Я диктор» та ін.).

2. Навчання переказу (репродуктивний монолог). Безпосередня робота з формування зв'язного монологічного мовлення починається з навчання переказу, оскільки цей вид зв'язного висловлювання вважається найпростішим: дитина передає своїми словами авторський текст і використовує готові мовленнєві форми.

Робота з навчання переказу проходить у два етапи:

А) Підготовчий: мотиваційний (відгадування загадок, вступна бесіда); ігри для з'ясування значення імовірно незнайомих дітям слів («Добери близьке за значенням слово», «Встанови послідовність між словом та його значенням», «Добери протилежне за значенням слово» «Відгадай загадане слово»; зосередження уваги на сприйнятті тексту; читання (слухання дітьми) тексту; обговорення прочитаного; визначення дійових осіб та з'ясування причинно-наслідкових зв'язків; визначення головної думки прочитаного тексту;

Б) Основний: читання вже знайомого тексту дітьми («ланцюжком», «естафетою» тощо); розгляд ілюстрацій до тексту; гра «Розташуй картинки у потрібній послідовності»; читання тексту дітьми мовчки з наміром переказу; переказ за частинами; переказ тексту цілком (можна в групах і парах).

Для переказу обираємо знайомі та доступні дітям невеликі тексти. Наприклад, для 1 класу пропонуємо короткі казки «Ріпка», «Колобок», «Вершки і коріння» (в обробці К. Д. Ушинського). Тут є повторювані сюжетні моменти, події розвиваються в логічній послідовності, головний герой вступає у взаємодію з кількома персонажами по черзі. Використовуємо різноманітний наочний матеріал: картинки зі зображенням персонажів, моделі-замінники (силуетні зображення у вигляді геометричних фігур), картинно-графічні плани чи схеми, фланелеграф, мнемотаблиці.

Після прочитання казки визначаємо персонажів (*Дід, Баба, Внучка, Жучка, Котик, Мишка*), порядок дій, що відбуваються (в якій послідовності з'являлися герої). Під час повторного читання діти викладають на фланелеграфі картинки зі зображеннями персонажів казки. Після чого, спираючись на зображення на фланелеграфі, діти переказують казку.

Також використовуємо завдання на розвиток навичок розповідання з елементами творчості. Дітям пропонуємо ситуацію: *врешті ріпку не змогли витягнути*; придумати продовження казки (*кого покличе Мишка* тощо).

Працюючи над переказом казки «Вершки і коріння», використовуємо незаповнену основу для схеми та силуетні зображення. Після прочитання казки визначаємо героїв (*Чоловік та Ведмідь*). Далі текст казки ділиться на дві частини (*Чоловік і Ведмідь садили і ділили ріпу, сіяли і ділили пшеницю*), кожен опрацьовуємо, зазначаємо, що посаджено і як ділили (*Кому що дісталося?*). Далі вибираємо силуетні зображення персонажів і посаджених рослин та їх частин, на які ділили. У верхній частині схеми діти наклеюють силуетні зображення *Людини* та *Ведмеда*. *Виросла ріпка* (наклеїли на схему силуетне зображення

ріпки). Чоловік взяв коріння, а бадилля віддав Ведмедю (під зображенням людини наклеїли силует ріпи, а під зображенням Ведмеда – її бадилля). Пшениця дозріла (наклеїли на схему силуетне зображення пшениці). Бадилля Чоловік взяв собі, а коріння віддав Ведмедю (під людиною клеїмо силуетне зображення колоска, а під ведмедем – силуетне зображення кореня колоска).

Також додаємо завдання на розвиток навичок розповіді з елементами творчості. Дітям пропонуємо таку ситуацію: *Чоловік вирішив засіяти поле наступної весни*, тож потрібно придумати продовження казки.

Так, наочно ілюструючи казки, діти бачать у схемах персонажів, причинно-наслідкові зв'язки та порядок дій; перед очима – схематична ілюстрація казки, тому під час переказу діти звертають увагу на правильну побудову речень, на відтворення слів і виразів, характерних для твору, який вони переказують. Разом із формуванням навичок переказу поглиблюється знання твору, вдосконалюється будова мовлення, його виразність, вміння будувати речення та текст у цілому.

3. Навчання складання розповіді (продуктивний монолог) (формування уявлень про структуру тексту, логічний зв'язок і послідовність подій, умінь використання лексико-граматичних засобів під час складання розповіді) проводиться після сприйняття дітьми сюжетної картинки й розбору її змісту.

На даному етапі використовуються такі прийоми: мотиваційна установка (добір сюжетних картинок, що викликають інтерес дітей; сприйняття наочності; цільова установка на створення оповідання); зразок розповіді (тексту повністю або його фрагментів) із подальшим аналізом і повторенням; ознайомлення з особливостями й структурою тексту; пояснення змісту й послідовності дій; складання плану розповіді (питального, схематичного) самостійно й у групах; колективне складання розповіді за частинами; самостійний запис оповідання; добір синтаксичних конструкцій (зачин: «Навесні ...», «Одного літнього дня...», «Одного разу взимку ...», «Літнім ранком ...», «Як-то раз ...»; основна частина: «Спочатку ...», «Спершу ...», «Потім ...», «Далі ...», «Після цього ...», «Через деякий час ...», «Раптом ...», «Скоро ...»; розв'язка: «Тепер стало зрозуміло ...», «Виявляється ...» і т.п.); дидактичні ігри з наочним матеріалом «Розташуй за послідовністю подій», «Плутанина», «Четвертий зайвий» і т.д.).

Під час складання кожної розповіді вчитель слідкує за правильністю утворення слів, уточнює слова, відстежує правильність викладу думок (наприклад, не лише перерахування подій, а й пояснення причинно-наслідкових зв'язків), акцентує увагу на фінальних словах, які додадуть розповіді закінченості, висловлять мораль або основну думку оповідання. За необхідністю вчитель виправляє помилки, неточності, допомагає дібрати слова й вирази, додає пояснення до творчих завдань.

Розвиток навичок контролю за власним мовленням і мовленням оточуючих під час побудови зв'язних висловлювань здійснюється на етапі аналізу й оцінки дитячих оповідань. Тут доцільними будуть прийоми: доповнення розповіді; прослуховування своєї розповіді в аудіозаписі та її подальший аналіз; оцінювання розповіді педагогом; непрямі прийоми оцінки (нагадування, виправлення, зауваження, емоційна репліка); аналіз і оцінка власної розповіді; взаємооцінювання дітьми продуктів своєї діяльності.

Процес складання розповіді за серією сюжетних картинок вимагає від дитини вміння визначати головних героїв або предмети, відзначати суттєві деталі композиційного фону картинок, простежувати взаємозв'язок і взаємодію персонажів, послідовність дій, зображених на картинках, а також уміння продумати причини та наслідки цих дій (чому

виникла така ситуація та чим вона може закінчитися).

Особливий інтерес викликають у школярів ігри. Вони дозволяють відбирати лексичний матеріал для висловлювань, збагачуючи словник дітей, допомагають опановувати навички побудови зв'язного монологічного мовлення, навчають відповідати на запитання не одним словом, а реченням чи кількома. На допомогу вчителю пропонуємо такі дидактичні ігри: «По колу», де, наприклад, потрібно дібрати пестливе слово до побаченого на картинці предмета, істоти; «Як сказати по-іншому?» – у цій грі діти вправляються в добір синонімів (*сонце – яскраве, гаряче* тощо); «Скажи навпаки» – діти добирають антоніми (*яскравий – темний* тощо); «Так буває чи ні?» – сприяє розвитку логічного мислення, формує вміння помічати порушення у послідовності викладу оповідання, встановлювати зв'язки між явищами.

Під час гри доречним буде прийом опису предметів та персонажів. Наприклад, опрацьовуючи казку «Зайчикова хатинка» (2 клас), просимо згадати сюжет, охарактеризувати героїв казки. Діти кажуть, що Зайчик – занадто довірливий, Лисиця – руда шахрайка, півень – голосистий і хоробрий. Далі учні описують окремі предмети з цієї казки: *хатинка Зайчика – дерев'яна (тепла, з дощок, з колод, не розтане, міцна), у Лисички крижана – прозора, снігова (холодна, неміцна).*

В ігри «Хто що вміє робити?», «Так буває чи ні?», «Що спочатку, що потім?», «Відгадай казку» учні можуть грати самостійно, вчитель лише контролює їх перебіг, підводить підсумки.

Висновки. Таким чином, дидактичні ігри позитивно впливають на рівень самостійності та правильності висловлювань дітей, збагачують уявлення школярів про структуру зв'язного висловлювання та способи з'єднання окремих частин у єдиний текст, підвищують розумову та мовленнєву активність дітей, адже гравці потрапляють у ситуації, які спонукають до потрібного висловлювання. Дотримання дітьми умов гри виробляють уміння узгоджувати свої дії з іншими учасниками, активують, вчать захищатися і допомагати, прогнозувати наслідки своїх дій для інших гравців. Це живий, соціальний, колективний досвід школяра. У міру того, як діти поступово оволодівають навичками побудови монологічного мовлення, вони вчаться планувати та логічно будувати речення, формулювати висловлювання відповідно до норм літературної мови. Надалі доречно буде поступово ускладнювати тексти за структурою та мовним матеріалом.

Отже, використання дидактичної гри на уроках мовно-літературної освітньої галузі сприяє розвитку особистості кожної дитини, незалежно від рівня її загальної успішності, стану здоров'я, мислення тощо. Адже мислення активізується як відповідь на складності, внаслідок необхідності відбору єдиного правильного рішення серед безлічі можливих, що вимагає швидкої перебудови діяльності, яка зазвичай, у незмінних, звичних умовах працює автоматично. Саме це і дає можливість, напружуючи всі інстинктивні здібності і інтереси дитини, змусити її організувати свою поведінку так, щоб вона свідомо вирішувала навчальні завдання, активізувала своє мислення та мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Васьківська Г. О. Формування комунікативної компетентності особистості як основна проблема сучасної лінгводидактики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк: СЛУ імені Лесі Українки, 2016. Вип. 1(30). Т. 1. С. 33-38.

2. Крутій, К. Л., Деснова, І. С., Блашкова, О. М. Особливості засвоєння дитиною дошкільного віку основних закономірностей граматичної будови рідної мови. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2022. Вип. 8(346). Ч. 1, С. 6-28. URL: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-8\(346\)-1-16-28](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-8(346)-1-16-28) (дата звернення: 24.12. 2024).
3. Ніколаеску Е. В. Поняття «мова» і «мовлення» у сучасній лінгвістиці. *Українська мова і література*. 2007. № 4. С. 157-168.
4. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.12. 2024).
5. Психологічний словник найсучасніших термінів. Харків: Прапор, 2009. 672 с.
6. Скалацька Т. І. Психологія мовлення як діяльність. 2017. № 4. С. 95-112.
7. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О.Я. 3-4 клас. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf> (дата звернення: 25.12. 2024).
8. Соловей О. А. Психолінгвістичні дослідження мовлення дітей дошкільного віку. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. №1. С. 49-51.
9. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. К.: Академія, 2011. 304 с.
10. Barendt E. Freedom of speech. OUP Oxford. 2005. P. 189.
11. Danny D., Steinberg N., Sciarini. An Introduction to Psycholinguistics 2nd editions. London, 2013. P. 325.
12. Kruty K. Chorna H. Samsonova J. Kurinna A. Sorochynska O. & Desnova I. (2022). Genesis of Grammatical Structure of a Preschool Child Language / *Revista Românească pentru Educație Multidimensională* Volume 14, Issue Sup1. P. 495-528. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/14.1Sup1/563> (дата звернення: 18.12. 2024).
13. Raphael L. J., Borden G. J., Harris K. S. Speech science primer: Physiology, acoustics, and perception of speech. Lippincott Williams & Wilkins. 2007. Vol. 8. P. 378-392.
14. Sapir E. Language: An introduction to the study of speech. Courier Corporation. 2004. P. 281.
15. Sedivy J. Language in mind: An introduction to psycholinguistics. Sunderland, Massachusetts: Sinauer Associates, 2018. P. 261.

Олександра ДУБАСЕНЮК,
доктор педагогічних наук, професор, Заслужений працівник
освіти України, Почесний академік НАПН України,
Президент ГО «АМСКП "Полісся"», професор кафедри
професійно-педагогічної, спеціальної
освіти, андрагогіки та управління
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
dubasenyuk@ukr.net

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА У КОНТЕКСТІ ЗАДАЧНОГО ПІДХОДУ

У статті аналізується актуальна проблема формування креативності особистості майбутнього педагога в умовах сучасних викликів. Розглянуто різні позиції науковці щодо досліджуваної проблеми, зокрема поняття «креативність»; виділено основні параметри креативності: побіжність; семантична гнучкість; образна адаптивна гнучкість; семантична спонтанна гнучкість з позиції задачного підходу. Представлено критерії, показники та види педагогічної задачі процесу формування креативності майбутнього вчителя початкових класів засобами контекстних педагогічних задач, що доповнено формами та методами сучасного цифрового середовища. На цій основі науковцями розроблено стратегії розвитку креативності майбутніх педагогів вищої школи та певні практичні рекомендації, визначено перспективи подальшого дослідження.

Ключові слова: майбутні педагоги, креативність, творчість, креативність майбутніх педагогів, задачний підхід, цифрове освітнє середовище, стратегії розвитку креативності.

The article analyzes the actual problem of forming the creativity of the personality of the future teacher in the conditions of modern challenges. Different positions of scientists regarding the investigated problem are considered, in particular the concept of "creativity"; the main parameters of creativity are highlighted: fluency; semantic flexibility; figurative adaptive flexibility; semantic spontaneous flexibility from the position of a problem approach. The criteria, indicators and types of pedagogical tasks of the process of forming the creativity of a future primary school teacher by means of contextual pedagogical tasks are presented, which is supplemented by the forms and methods of the modern digital environment. On this basis, scientists have developed strategies for developing the creativity of future higher school teachers and certain practical recommendations, have identified prospects for further research.

Keywords: future teachers, creativity, creativity, creativity of future teachers, task-based approach, digital educational environment, strategies for developing creativity.

Актуальність проблеми. В умовах сучасних викликів та загроз актуалізується проблем. формування креативності особистості майбутнього педагога у закладах вищої освіти. Дослідження здійснювалося на основі аналізу нормативних документів, а саме відповідно до Національної доктрини розвитку освіти, законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Указу Президента України «Про пріоритетні заходи щодо розвитку професійної (професійно-технічної) освіти», концепції "Нова українська школа", проєкту Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026. Зростання творчого

потенціалу майбутніх педагогів дає можливість упевнено діяти їм у складних ситуаціях, адекватно на них реагувати, а також допомогти особистості розкрити власні здібності, спрямувати їх на вирішення проблем, що виникають. Важливо також розвивати креативну компетентність майбутнього вчителя, здатного творчо вирішувати поставлені цілі та завдання професійної діяльності.

Окреслений підхід зумовлений багатьма чинниками в умовах воєнного стану: ускладненням та розширенням функцій педагога у контексті змішаного та он-лайн навчання. Серед пріоритетних визначено проєктувальну, когнітивну, інноваційну, прогностичну функції, а також зростаючий попит суспільства на творчих педагогів, спроможних продукувати нові форми, методи, інноваційні технології у цифровому освітньому середовищі.

Мета дослідження: проаналізувати проблему формування креативності особистості майбутнього педагога в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу Проблема формування креативних якостей особистості вивчалася як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, зокрема велика увага приділялася аналізу поняття «особистість» (І. Д. Бех, С. Д. Максименко, В. В. Рибалко, В. А. Семиченко). Базове поняття досліджувалося у різних контекстах: «креативна особистість» та «творча особистість». На думку Дж. Гілфорда, креативна – це особистість із розвинутою інтуїцією, яка може відійти від стереотипів мислення і яка прагне використовувати інноваційні підходи до вирішення актуальної проблеми (Ф. Баррон, Дж. Рензуллі, Е. Торренс) [9; 10; 11], здатна продукувати нові ідеї (С. Мідник).

З погляду Н. Г. Кічук, Г. С. Костюка, С. К. Максименка, В. О. Моляко, В. В. Рибалко, С. О. Сисоєвої, творча особистість – це цілісна людська індивідуальність, яка виявляє розвинені творчі здібності, творчу мотивацію, творчі вміння, що забезпечують їй здатність генерувати якісно нові ідеї, технології та морально-духовні цінності, які спроможні покращити життя людини, підвищити її мотивацію та інноваційний потенціал [4; 7].

Теоретико-методологічне підґрунтя вирішення визначеної проблеми закладено у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених: теорія та практика професійного становлення майбутнього педагога в умовах закладів вищої освіти (В. П. Андрущенко, А. М. Алексюк, О. В. Вознюк, І. А. Зязюн, В. М. Гриньова, В. В. Каплінський, О. Г. Кучерявий, В. Ф. Орлов, Л. О. Хомич та ін.) [6]; акмеологічні засади розвитку творчої особистості (О. А. Дубасенюк, О. В. Вознюк, В. М. Гладкова, Н. П. Оснадчук, Л. С. Рибалко, Н. Г. Сидорчук, Д. В. Чернілевський та ін.) [2; 5; 8].

Розробка креативного підходу пов'язана з працями вітчизняних та зарубіжних дослідників, а саме: О. Є. Антонової, Ф. Баррона, Дж. Гілфорда, Н. Гузій, І. А. Зязюна, П. Торренса, С. О. Сисоєвої, Д. Харрінгтона, Л. О. Хомич та ін. [1; 7; 8; 9; 10].

Проаналізовано сучасні методологічні підходи до проблеми формування креативності майбутнього педагога засобами інноваційної педагогічної технології, а саме: системного, компетентнісного, технологічного, діяльнісного, акмеологічного, особистісно орієнтованого, задачного, андрагогічного, соціокультурного.

Водночас креативність розглядається як здатність нестандартно мислити, знаходити нові ідеї та нестандартні рішення. Вона дає змогу дивитися на речі під різним кутом зору і не застрягати у типових шаблонах. Креативність необхідна для того, щоб розв'язувати складні задачі, коли звичайні методи не працюють. Це важливо для різних категорій фахівців для аналітиків, педагогів, дизайнерів, програмістів, ІТ-фахівців, які спроможні створювати оригінальні продукти, послуги та технології для розвитку освітніх закладів, різних бізнесових структур, компаній, швидко адаптуватися до мінливих умов, щоб залишатися

затребуваними на ринку праці, професійно не вигоряти. Можна представити пропозиції успішних практиків щодо розвитку креативних якостей.

- Надихати команду на інновації, якщо ти креативний лідер.
- Знаходити нові способи взаємодії та передачі інформації для ефективного спілкування.
- Оптимізувати процеси та ресурси. Креативний бізнес-аналітик – справжній скарб для компанії.
- Виділитися серед конкурентів і привернути увагу цільової аудиторії (креативність у рекламі, SMM і маркетингу).
- Жити цікавим і насиченим життям. Креативна людина завжди зайнята привабливими проєктами [13].

Важливо розуміти, що творчість і креативність – це не одне й те саме. Творчість зазвичай асоціюється зі створенням чогось нового та унікального, наприклад, у сфері освіти, мистецтва, музики та літературі. А креативність розглядається як більш широке поняття, що охоплює вміння знаходити й використовувати оригінальні рішення та методи в будь-якій сфері (науці, ІТ і бізнесі). Можна стверджувати, що креативність – це здатність генерувати ідеї, а творчість – це процес їх реалізації. Креативність – інструмент, а творчість – проєктований результат [14].

Науковці (В. В. Желанова, О. М. Дудник) у своєму дослідженні, спираючись на дослідження Дж. Гілфордом, виділили основні параметри креативності: побіжність (кількість нових ідей за одиницю часу); оригінальність (створення віддалених асоціацій); семантична гнучкість (здатність використовувати об'єкт та його особливості не лише за основними властивостями, а й запропонувати нові); образна адаптивна гнучкість (здатність змінювати форму об'єкта таким чином, щоб побачити у ньому нові можливості); семантична спонтанна гнучкість (здатність продукувати різноманітні ідеї в нерегламентованій ситуації) [8, с. 231].

Дослідники ґрунтуються на задачному підході щодо формування креативної особистості майбутнього вчителя початкових класів, вони розглядають креативність особистості через наступні критерії: дивергентність мислення, оригінальність мислення, гнучкість мислення, швидкість мислення.

Задачний підхід передбачає реалізацію педагогічних цілей через використання навчальних і виховних задач – своєрідних проблемних ситуацій що постає розвивальним механізмом формування особистості (Г.О. Балл, О. В. Вознюк, І. А. Зязюн, О. А. Дубасенюк, О. В. Матвієнко та ін.). Сутність задачного підходу полягає у тому, що педагогічна діяльність розглядається як процес розв'язання множини педагогічних задач. Окреслений підхід значною мірою сприяє поєднанню теорії і практики у професійній діяльності вчителя. Задачний підхід дає можливість посилити проблемне уявлення навчального матеріалу у процесі вивчення педагогічних дисциплін, спонукає студентів до роздумів, творчого пошуку інформації, самостійним висновкам, узагальненням. Проблемні питання та проблемні задачі сприяють також розвитку рефлексії, самосвідомості, самооцінки, професійного мислення, гуманістично спрямованої позиції, ціннісних орієнтацій майбутніх учителів [2; 3; 6; 8].

В. В. Желанова, О. М. Дудник, спираючись на наші дослідження вважають, що розвиток креативності передбачає оволодіння майбутніми педагогами необхідним педагогічним інструментарієм. Тобто спочатку студент повинен навчитися застосовувати певні творчі прийоми у розв'язанні стандартних задач; а далі він спроможний оволодіти засобами творчості щодо розв'язання проблемно-пошукових задач; а пізніше з набуттям досвіду – певними стратегіями творчої діяльності щодо моделювання, з одного боку, педагогічно виправданих, а з іншого – нових, оригінальних шляхів розв'язання педагогічних задач різних типів та видів [8, с. 230-231].

Як результат, дослідниками було впорядковано видове розмаїття педагогічних задач контекстної спрямованості та їх формувальний потенціал відповідно до визначених критеріїв та показників креативності і представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Формування креативності майбутнього вчителя початкових класів засобами контекстних педагогічних задач

<i>Критерії креативності</i>	<i>Показники креативності</i>	<i>Вид педагогічної задачі контекстної спрямованості та її креативний потенціал. Форми та методи цифрового освітнього середовища</i>
<i>Дивергентність мислення</i>	створення множини рівною мірою правильних варіантів розв'язання задачі; здатність породжувати нові, нестандартні ідеї	<i>відео-задачі</i> без звукового супроводу, у процесі перегляду яких, майбутній вчитель висловлює гіпотези щодо мовного супроводу відеофрагменту; <i>текстові задачі</i> за поданою експозицією, що вимагають генерування декількох варіантів виходу із ситуації й обрання найбільш оптимального; он-лайн лекції, «перевернуте навчання», візуалізація навчальної інформації (кластери, ментальні карти).
<i>Оригінальність мислення</i>	створення абсолютно нових ідей, пошук нових варіантів розв'язання задачі	<i>задачі-проекти</i> – суть яких полягає у розробці оригінальних рішень задачі; <i>фото-задачі</i> , які передбачають на основі візуального сприйняття інформації самостійно скласти педагогічну задачу певного типу; інтерактивні методи навчання: дискусійні методи, метод синектики; ігрові методи (дидактичні, творчі, ділові, рольові ігри), тренінгові форми, застосовано різні види кейсів.
<i>Гнучкість мислення</i>	уміння пристосовуватись до змін діяльності, швидко переключатися з одного типу завдань на інші	<i>деформовані текстові задачі</i> , у яких пропущено початок, кульмі-націю або кінцівку певної педагогічної ситуації, що необхідно відновити; <i>сюжетно-рольові задачі</i> , розв'язання яких вимагає як теоретичного обґрунтування обраного варіанту розв'язку, так і його інсценування; креолізовані тексти, схеми, таблиці «SWOT-аналіз»
<i>Швидкість мислення</i>	уміння знаходити якомога більше шляхів розв'язання поданого завдання, за певний проміжок часу	<i>фото-задачі</i> , що передбачають миттєве оцінювання зображеної ситуації влучним словом; <i>текстові задачі (тренувальні)</i> на визначення протиріччя та формулювання проблеми; <i>задачі з альтернативними варіантами рішень</i> У контексті професії «людина – людина» для розвитку креативного мислення можна застосовувати soft skills – це важливі компетентності сучасного педагога, що впливає на ефективність організації всього освітнього процесу, участі у EdCamp-конференціях, знайомство з платформами, на яких розміщено контент для особистісного творчого розвитку

Нами доповнено показники таблиці, ураховуючи особливості сучасного цифрового середовища.

Зауважимо, що у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів, як наголошують дослідники, можливе поєднання різних видів педагогічних задач контекстної

спрямованості у новий вид. Наприклад, обрати як спосіб подачі інформації деформовану текстову задачу і запропонувати репрезентувати її рішення у вигляді проєкту. Такий підхід розширює можливості контекстних педагогічних задач щодо формування креативної особистості. Але науковці зауважують, що «синтезовані» задачі доречно використовувати на завершальних стадіях професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Науковцями та практиками (В. Ю. Биков, Р. С. Гуревич, О. В. Волошина, О. М. Спірін та ін.) доведено, що в цифровому середовищі нині поширюються онлайн-тренінги, індивідуальні «віртуальні» зустрічі, інтерактивні ігри, квести, флешмоби, челенджі, онлайн-табори, онлайн-екскурсії музеями, картинними галереями, перегляди кінофільмів, спектаклів, заочні подорожі іншими країнами тощо. У виховних цілях активно застосовують відеоуроки, вебінарні майданчики, відео в соціальних мережах, а також елементи гейміфікації, заснованих на концепції едьютейнменту.

На цій основі науковцями розроблено стратегії розвитку креативності майбутніх педагогів/здобувачів вищої школи, що передбачають такі напрями:

1. Осмислення сутності поняття креативність, різні підходи і важливість цієї проблеми в умовах сучасних викликів.

2. Вивчення різних наукових підходів до розвитку креативності вітчизняними та зарубіжними вченими.

3. Опанування різними методами, технологіями розвитку креативності в умовах цифровізації освітнього середовища.

4. Упровадження набутих знань у практичну педагогічну діяльність (період педпрактики), а також у таких формах як: виконання творчих завдань, написання тез, статей, методичних рекомендацій, кваліфікаційних робіт.

Креативна особистість, за тестом Торренса, відповідає певним критеріям:

- Легкість. Здатність швидко вигадувати багато ідей на задану тему. Спробуй за хвилину написати 20 способів використання якогось предмета (наприклад, блокнота або олівця).

- Гнучкість мислення. Уміння дивитися на проблему під різними кутами й знаходити декілька рішень. А ще виявляти закономірності та аномалії в подіях і даних. Корисно для тестувальників, дата-аналітиків і Project-менеджерів.

- Оригінальність. Навичка генерувати унікальні ідеї, які відрізняються від загальноприйнятих.

- Розробленість. Глибина і деталізація в опрацюванні ідей з урахуванням їхньої складності.

- Абстрактність назви. Уміння узагальнювати, виділяти головне і доходити до сутності. Надавати абстрактні та змістовні назви групам ідей [11].

Ураховуючи сучасні виклики вищої школи, пов'язанні з її компетентнісною спрямованістю, інтеграційними процесами, цифровізацією доцільно реалізувати у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя, розвитку його креативності ідеї задачного підходу. Поділяємо думку В. В. Желанової, О. М. Дудник щодо специфіки професійної діяльності вчителя початкових класів, який потребує синтез задачного підходу з контекстним науковим підходом у форматі педагогічних задач. Контексна спрямованість дає змогу моделювати предметний та соціальний контекст, що відтворює зміст майбутньої професійної діяльності та сприяє загальному і професійному розвитку особистості майбутнього фахівця.

Отже, майбутнім педагогам слід спиратися на положення, розроблені науковцями та практиками у контексті задачного підходу, що креативність – це творчі здібності особистості,

які дають змогу створювати і втілювати в життя принципово нові ідеї та рекомендації: треба повірити у свої творчі можливості, розвивати допитливість, дивитися на речі ширше і глибше, вивчати їх і перетворювати найбуденніше в найнезвичайніше, розширювати свій кругозір (вивчати різні розділи техніки і напрями культури, перебуваючи в пошуку ідеї, нічого не відкидати, уся інформація важлива, читати класичну літературу і твори сучасних авторів, дивитися класичні фільми і відвідувати виставки); записувати свої думки і замальовувати свої ідеї на папір; треба діяти зараз і натхнення з'явиться; спілкуватися з творчими людьми, які знаходяться у пошуку; розвивати постійно свої творчі здібності.

Висновки. Таким чином, досліджена актуальна проблема формування креативності особистості майбутнього педагога в умовах сучасних викликів. Розглянуто різні позиції науковці щодо досліджуваної проблеми, зокрема поняття «креативність»; виділено основні параметри креативності: побіжність; семантична гнучкість; образна адаптивна гнучкість; семантична спонтанна гнучкість, спираючись на задачний та контекстний підходи. Розроблено стратегії розвитку креативності майбутніх педагогів та відповідні практичні рекомендації. Подальшої наукової розвідки потребують аспекти проблеми пов'язаної із розвитком креативних якостей майбутнього вчителя, ураховуючи особливості цифрового освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова О. Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: монографія. Житомир: Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. 456 с.
2. Дубасенюк О. А. Креативний підхід до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів. *Креативна педагогіка*. 2011. Вип. 4. С. 23–28.
3. Дубасенюк О. А., Вознюк О. В. Професійно-педагогічні задачі: типологія та технологія розв'язання: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 272 с.
4. Кичук Н. В. Формування творчої особистості вчителя: монографія. К.: Либідь, 1991. 96 с.
5. Методологія наукової діяльності: навч. посіб. / Д. В. Чернілевський, М. І. Томчук, О. А. Дубасенюк та ін.; за ред. Д. В. Чернілевського. Вид. 3-є, перероб. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2012. 364 с.
6. Педагогічна майстерність: підруч. / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. В. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., допов. і переробл. К.: Вища шк., 2004. 422 с.
7. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість: монографія. Х.–К.: Книжкове видавн. "Каравела", 1998. 150 с.
8. Професійна підготовка фахівців: креативний підхід: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во Євенок О. О., 2017. 458 с.
9. Barron F., Harrington D. Creativity, intelligence and personality. *Ann. Rev. of Psychol.* V. 32, 1981. P. 439–476.
10. Guilford J. P. The nature of human intelligence. N. Y.: McGraw-Hill, 1967. 156 p.
11. Torrance. *The nature of creativity* / R. Sternberg, T. Tardif (eds). 1988. P. 43–75.
12. Wollach M. A., Kogan N. A. A New look at the creativity — intelligence distinction / M.A.Wollach, N.A.Kogan. *Journal of Personality*. 1965. № 33. P. 348–369.
13. URL: <https://goit.global/ua/articles/shcho-take-kreatyvnist-i-ia-k-ii-rozvyvaty/> .
14. URL: <https://www.wunu.edu.ua/university/centers/nncsppr/recommendations-and-tips/10182-7-porad-ia-k-rozvyvnuty-kreatyvnist.html> .

Галина КОЗЛАКОВА,
доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член ГО «АМСКП "Полісся"»,
galina_158@ukr.net

Ольга ОЗЕРЯН,
магістр державного управління,
член-кореспондент ГО «АМСКП "Полісся"»,
ozerian_o@ukr.net

ДЕЯКІ СПОГАДИ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ВИДАТНОГО ДОСЛІДНИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті запропоновано деякі спогади про життєвий шлях і наукову діяльність видатного дослідника професійної військової педагогіки полковника Ягупова Василя Васильовича. Представлено його службовий шлях у військових навчальних закладах, Інституті педагогіки і психології професійної освіти НАПН України, участь у роботі громадської організації «Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки "Полісся"». Наведено короткі відомості про сім'ю та наукову школу. Матеріал статті буде корисним для тих, хто досліджує проблеми професійної педагогічної підготовки майбутніх офіцерів у військових навчальних закладах України.

Ключові слова: життєвий шлях, наукова діяльність, полковник, Ягупов Василь Васильович, військові навчальні заклади, НАПН України, ГО «АМСКП "Полісся"», професійна педагогічна підготовка.

In the article they are proposed some memorial information about the life and science activity the famous researcher of professional army's pedagogic Vasyl Yagupov. These are represented his official carrier at hirer army's educational establishments, science research in Institute of Pedagogic and Psychology of professional education of NAPN of Ukraine, participation in work of social organization Academy of International Cooperation in Creative Pedagogic "Polissia". Some information is shown about his family and science school. Material will be interesting for those who researches the science problems of professional pedagogic study of future officers in army's educational establishments of Ukraine.

Key words: life way, science activity, colonel, professor Vasyl Yagupov, army's educational institutions, NAPN of Ukraine, AICCP "Polissia", professional pedagogic training.

Актуальність проблеми. Усі громадяни України мають багато соціальних, психологічних, сімейних та інших проблем, що їх викликано оголошенням воєнного стану та повномасштабним вторгненням агресора на територію нашої незалежної держави. Більша частина населення продовжують працювати у складних умовах, зокрема це науково-педагогічні працівники, які мають забезпечувати перебіг освітнього процесу, навчати школярів, студентів, курсантів, готувати усіх до подальшої цілеспрямованої професійної діяльності. Саме так багато років активно працював доктор педагогічних наук, професор, полковник Василь Васильович Ягупов, який був яскравим прикладом відданості своїй викладацькій справі, підготовці курсантів та офіцерів, спогадам про якого присвячено дану

статтю.

Мета. Автори надають короткі відомості про його службовий шлях у військових навчальних закладах України, в Інституті педагогіки і психології професійної освіти НАПН України, участь у роботі громадської організації Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки (АМСКП) «Полісся». Матеріал буде корисним для усіх, хто зацікавлений у подальших дослідженнях особливостей військової педагогіки і розвитку діяльності вищих військових навчальних закладів.

1. Військова служба.

Військову службу В.В. Ягупов розпочав у вересні 1975 р. як курсант Свердловського вищого військово-політичного танково-артилерійського училища. Після закінчення училища до грудня 1984 р. служив заступником командира навчальної танкової роти з політичної частини у місті Житомир. З грудня 1984 р. по червень 1985 р. служив заступником командира з політичної частини у батальйоні навчально-бойових машин у місті Бердичів, Житомирської області.

Два роки з червня 1985 р. по червень 1987 р. служив заступником командира навчального батальйону з політичної частини у м. Борзя, Читинської області.

У 1987 р. вступив до навчання на педагогічний факультет Військово-політичної академії Війська Польського у Варшаві та у 1991 р. закінчив педагогічний факультет Військово-політичної академії у Москві. Набув спеціальність «викладач військової педагогіки і психології» та кваліфікацію «військовий перекладач з польської мови».

2. Захист дисертацій.

У 1995 р. В.В. Ягупов захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук у спеціалізованій вченій раді Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі КНУ). Наукова проблема дисертації: «Методологічні та методичні аспекти виконання військово-наукових досліджень у Республіці Польща». Науковий керівник дисертанта – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України Л.Г. Коваль. Від 1996 р. Ягупов В.В. працює доцентом на кафедрі права, соціології і педагогіки КНУ.

У лютому 2003 р. він захистив докторську дисертацію з педагогічних наук у спеціалізованій вченій раді Інституту психології і педагогіки професійної освіти АПН України. Проблема докторської дисертації – «Загальнодидактичні основи навчання військовослужбовців строкової служби» [2]. Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України С.У. Гончаренко. У 2005 р. В.В. Ягупов одержав наукове звання професора за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Дисертація має назву: «Загально-дидактичні основи навчання військовослужбовців строкової служби Збройних сил України».

У дослідженні обґрунтовуються загальні теоретико-методологічні та методичні основи навчання військовослужбовців строкової служби Збройних сил України, окреслена його концептуальна основа, з'ясовується сучасний стан військового навчання, визначено основні проблеми й тенденції. Виявляється сучасний зміст поняття «військово-дидактичний процес» і на основі сучасних гуманістичних концепцій навчання теоретично обґрунтовано його особистісна орієнтовану модель, що системно досліджується у структурному, динамічному і функціональному аспектах. До основи функціонування й розвитку такої моделі покладено гуманістичну парадигму військового навчання, основною ідеєю якої має бути суб'єктність особистості військовослужбовця у військово-навчальному процесі. Обсяг рукопису дисертації – 636 стор.

3. Науково-педагогічна діяльність.

З червня 1991 р. по квітень 1998 р. працює на посадах викладач, старший викладач, доцент Київського військового інституту управління та зв'язку, м. Київ.

З квітня 1998 р. по липень 2003 р. працює на посаді начальника кафедри військової педагогіки і психології Військового інституту КНУ імені Тараса Шевченка.

З липня 2003 р. по червень 2006 р. – начальник Науково-методичного центру військової освіти Міністерства оборони України (м. Київ).

З червня 2006 р. по грудень 2010 р. – заступник начальника з наукової роботи Воєнно-дипломатичної академії України.

Військове звання «полковник» присвоєно В.В. Ягупову наказом Міністра оборони України у серпні 1996 р.

Звільнений у запас зі Збройних сил України наказом Міністра оборони України у грудні 2010 р. (за станом здоров'я) з правом носіння військової форми.

4. Діяльність після звільнення у запас з лав Збройних сил України.

З грудня 2010 р. по вересень 2011 р. працює професором спеціальної кафедри Воєнно-дипломатичної академії України.

Від вересня 2011 р. працював на посаді провідного наукового співробітника в Інституті професійно-технічної освіти НАПН України.

У 2012 р. колектив співробітників інституту за участю друзів та представників наукової школи підготували подарункове ілюстроване видання до ювілею 55-річчя В.В. Ягупова [15]. Упорядником даного видання стала доктор педагогічних наук, професор Свистун Валентина Іванівна, яка також працювала у тому інституті. Невеликий наклад цього альбому (усього 100 прим.) сприяв тому, що видання стало бестселером як приклад підготовки аналогічних ювілейних видань.

Серед співавторів цього видання майже 50 співробітників, учнів та дві дочки В.В. Ягупова. Кожен підготував вітальну адресу, фото і щирі слова подяки ювіляру. Включено також перелік праць ювіляра до 2009 р. включно, усього понад 190 назв.

5. Наукова школа професора В.В. Ягупова.

У згаданому вище виданні вміщено відомості про кандидатів наук (педагогічних, психологічних, військових і політичних), які захистили дисертації під керівництвом В.В. Ягупова до 2011 р., усього 24 особи.

Більш повна інформація зі змістовним аналізом наукових напрямів, тенденцій і перспектив міститься у роботі [16], яка у свою чергу може бути планом майбутнього дослідження за спеціальністю 13.00.01 теорія і методика педагогіки про наукову творчість професора В.В. Ягупова.

Кандидати педагогічних наук – більшість наукових учнів професора В.В. Ягупова працюють у військових вищих навчальних закладах України, а саме у Військовому інституті КНУ імені Тараса Шевченка, Національному університеті оборони України, Воєнно-дипломатичній Академії України, Національній академії внутрішніх справ України та інших.

Доктори педагогічних наук, які написали свої побажання на ювілей В.В. Ягупова, працюють в різних інститутах Національної академії педагогічних наук України, зокрема в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені І.А. Зязюна, Інституті професійно-технічної освіти, Науково-методичних центрах академії тощо.

6. Участь в АМСКП „Полісся” і конференціях у Житомирському державному університеті імені Івана Франка та Барському гуманітарно-педагогічному коледжі імені Михайла Грушевського.

Дійсним членом АМСКП В.В. Ягупов обраний у 2010 році у місті Вінниця, коли президентом цієї громадської організації був доктор педагогічних наук, професор Д.В. Чернилевський.

Професор В.В. Ягупов брав активну участь у міжнародних науково-практичних конференціях, що проводилися у містах Вінниця, Житомир, Бар Вінницької області за участю членів громадської організації АМСКП «Полісся». Про це свідчать його численні виступи за тематикою конференцій [9-14], які викликали постійний професійний інтерес педагогів. Основні тези цих виступів було надруковано у наукових статтях та колективних монографіях АМСКП.

Професор В.В. Ягупов обраний віцепрезидентом АМСКП «Полісся» та сумлінно виконував покладені на нього зобов'язання (запрошення гостей, редагування матеріалів, зустрічі з представниками вищих закладів освіти тощо).

7. Короткі відомості про сім'ю (дочки, онуки)

У сім'ї професора В.В. Ягупова виховані дві дочки та троє онуків. У книзі [15, с. 66] старша дочка Ольга Василівна, кандидат психологічних наук, звертається від свого імені та своїх синів Вадима (зараз 7 років) і Тимура (зараз 14 років) зі словами любові, вдячності і поваги у віршах. У свій час Ольга одержала вищу освіту в КНУ імені Тараса Шевченка.

Молодша дочка Ганна Василівна також навчалась у цьому славетному університеті за спеціальністю соціальна педагогіка. Виховує дочку Єву, 14 років. З часу проголошення військового стану в Україні дочки професора В.В. Ягупова разом з дітьми змушені перебувати за кордоном.

Висновки

1. Доктор педагогічних наук, професор, полковник В.В. Ягупов був відзначений такими державними нагородами:

- Відмінник освіти України (2003 рік),
- Заслужений працівник освіти України (2005 рік),
- Медаль «За бездоганну службу» III ступеня (2009 рік),
- Почесний знак НАПН України «К.Д. Ушинський» (2011 рік).

2. Загальна кількість наукових праць професора В.В. Ягупова на 2012 рік налічує понад 190 назв, серед яких декілька наукових монографій, багато військово-педагогічних та військово-психологічних підручників і методичних розробок.

Важливо, що у 2023-2024 роках він передав у Варшаву, столицю Польщі, до Центральної Військової Бібліотеки імені Маршала Йозефа Пілсудського власні підручники і методичні розробки (усього 6 назв), за що одержав вдячний лист від керівництва бібліотеки і запевнення в їх використанні для навчального процесу курсантів військових ВНЗ.

3. Наукову школу професора В.В. Ягупова складають 28 кандидатів педагогічних, психологічних, військових і політичних наук та 5 докторів педагогічних наук, які працюють і продовжують наукові дослідження за обраною тематикою у багатьох ВНЗ України.

Автори висловлюють щире подяку доктору педагогічних наук, професору, дійсному члену АМСКП «Полісся» Свистун Валентині Іванівні за ґрунтовну допомогу у підготовці матеріалів статті, зокрема відомостей про наукову школу, сім'ю – дітей та онуків, інші цікаві матеріали про науково-педагогічну і військову діяльність професора В.В. Ягупова.

Академіки і члени-кореспонденти АМСКП «Полісся» пишуться тим, що багато років довелося співпрацювати з віцепрезидентом АМСКП, академіком, професором Василем Васильовичем Ягуповим, та впевнені, що світла пам'ять про нього збережеться як про видатного ученого, науковця, активного дослідника основ військової професійної

педагогіки в Україні та військових вищих навчальних закладах.

Дуже хочеться завершити спогади про чудову, привітну, веселу, захоплену своєю справою людину такими віршами відомої пісні:

*На могили моїй посадить молоду яворину...
І не плачте за мною, за мною заплаче рідня.
Я любив вас усіх, а найбільше любив Україну!
Мабуть в тому і є та найбільша провина моя...*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Основні публікації (монографія і навчальні посібники)

1. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання: монографія. К.: Тандем, 2000. 380 с.
2. Ягупов В. В. Загально-дидактичні основи навчання військовослужбовців строкової служби Збройних сил України. Рукопис. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Київ, 2002. 33 с.
3. Ягупов В. В. Альбом схем з військової і загальної психології: навч.-метод. посіб. Вид. 2-е, доп. і переробл. К.: РВЦ “Київський університет”, 1999. 109 с.
4. Ягупов В.В. Військова дидактика: навч. посіб. К.: ВПЦ “Київський університет”, 2000. 400 с. (Рекомендовано МОН України).
5. Ягупов В.В. Військова й соціальна психологія: навч. посіб. Вид. 2-е, доп. і переробл. К.: ВПЦ “Київський університет”, 2000. 522 с. (Рекомендовано МОН України).
6. Ягупов В.В. Психолого-педагогічні основи особистісно орієнтованого навчання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Військово-спеціальні науки.* 2000. № 2. С. 20-25.
7. Ягупов В.В. Суперечності військово-дидактичного процесу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Військово-спеціальні науки.* 1999. № 1. С. 4-7.
8. Ягупов В.В. Українська мова у формуванні особистості військового педагога. *Стиль і текст: зб. наук. пр. Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка.* К. 2000. С. 86-94.

Доповіді на конференціях (назви доповідей):

9. 2016 рік, листопад, Житомир «Професійна суб’єктність чи суб’єкт військово-професійної діяльності як інтегральний результат професійної підготовки офіцерів»;
10. 2017 рік, квітень, Бар, Вінницька область «Якою має бути особистість фахівця в результаті підготовки майбутніх спеціалістів у системі вищої професійної освіти»;
11. 2017 рік, листопад, Житомир «Професійна суб’єктність педагога»;
12. 2018 рік, квітень, Бар, Вінницька область «Формування професійної суб’єктності у майбутніх педагогів»;
13. 2019 рік, квітень, Бар, Вінницька область «Ключові компетентності: поняття, види і формування»;
14. 2021 рік, квітень, Бар, Вінницька область «Педагогічні технології у професійній підготовці в освіті».
15. До ювілею професора Василя Васильовича Ягупова: ювілейне видання / упорядн. В.І. Свистун. К.: Вид-во ІПТО НАПН України, 2012. 158 с.

16.Бойко Ю.В., Свистун В.І. Наукова школа професора В.В. Ягупова як платформа формування лідерів військово-педагогічної та військово-психологічної наук в Україні. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка, серія Військово-спеціальні науки*. 2016. 12 с.

УДК 378.14 : 504 (073)

Тетяна САЄНКО,

*доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член ГО «АМСКП "Полісся"»*

(Державний університет «Київський авіаційний інститут»)

sladova090857@gmail.com

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Пропонуються шляхи удосконалення «Концепції екологічної освіти України» і матеріали до проекту «Концепції освіти для екобезпечного сталого розвитку держави». Зазначається, що становлення екопедагогіки у часи поглиблення глобальної екологічної та цивілізаційної криз є необхідною умовою трансформації суспільства у напрямку ноосферогенезу. Наголошується на активізації неформальних засобів навчання, запровадженні дієвого екоменеджменту і екоаудиту у цій галузі, розбудови методико-філософських засад креативного потенціалу особистості на базі нелінійного синергетичного мислення у полі екологічного імперативу, зокрема вимог природоузгодженого світогляду, свідомості, етики, культури.

Ключові слова: *екопедагогіка, ноосферогенез, засоби навчання, екоменеджмент, екоаудит, креативний потенціал, нелінійне синергетичне мислення, екологічний імператив, природоузгоджений світогляд, свідомість, етика, культура.*

Ways of improving the “Concept of Environmental Education of Ukraine” and materials for the project “Concept of Education for Eco-Safe Sustainable Development of the State” are proposed. It is noted that the formation of eco-pedagogy in times of deepening global ecological and civilizational crises is a necessary condition for the transformation of society towards noospheregenesis. Emphasis is placed on the activation of informal means of learning, the introduction of effective eco-management and eco-audit in this area, the development of methodological and philosophical foundations of the creative potential of the individual on the basis of nonlinear synergistic thinking in the field of the ecological imperative, in particular the requirements of a nature-coordinated worldview,

Key words: *eco-pedagogy, noospheregenesis, teaching aids, eco-management, eco-audit, creative potential, nonlinear synergistic thinking, ecological imperative, nature-harmonized worldview, consciousness, ethics, culture.*

Актуальність проблеми. Сучасна освіта перебуває у стані системної кризи, що зумовлена екологічними та цивілізаційними викликами й загрозами, які склалися на початку ХХІ ст. Вони мають загальнопланетарні наслідки та докорінно змінюють політичний, соціальний, економічний, морально-етичний, природовідповідний механізми функціонування

людства. «Матрицею культури» суспільств є навчальні заклади, що формують та виховують підрастаюче покоління. Ці структури вийшли з монастирів, пізніше університетів і орієнтувались на створення особистостей, спрямованих до бога, істини. В них переважали фундаментальні дисципліни, гуманітарне знання, мови, бо головним завданням було підготувати слухача до життя. Нове суспільство почалось з маніпуляцій масами і склалось у «мозаїчній культурі», де бога замінили наукою, а уява про час, простір подавалась, як поділ на менші об'єкти. Творення людини з новими якостями полегшило маніпуляцію та передбачало перебудову системи освіти [1, с. 318]. Вже із школи виходив слухняний громадянин, споживач, людина натовпу: самовпевнена, яка вважала себе освіченою, але до «рівня гвинтика», вузького фахівця певної спеціальності. Така особа була майже повним невігласом у інших питаннях та вважала себе авторитетом: лікарі, інженери, економісти, вчителі з типовими ознаками «людей маси». У Європі існував поділ шкільної системи на два коридори, що організовувались для меншості (тривале навчання) і для більшості (коротке навчання). У довгостроковій школі сповідувався культ книги, а у короткостроковій – відхід від абстрактного мислення та посилення уваги до вивчення речей, подій, тобто перехід до «мозаїчної культури». Природничі науки подавались за допомогою емпіричних спостережень за навколишнім середовищем, а з точки зору методики викладання переважала педагогіка уседозволеності. У школі для еліти застосовувалось напруження ментальних і духовних зусиль, жорстока дисципліна і концентрація уваги; вивчались твори, де розглядались вічні проблеми, вирували пристрасті, соціальні конфлікти. За цими шедеврами учні писали твори, що оцінювались у залежності від глибини думки, поетики, здатності до діалектичного мислення; на граматичні помилки не звертали увагу. У класах для мас подавались уривки з творів, за якими учні писали диктанти і перекази, що оцінювались за точністю передачі тексту та кількістю помилок та гарантували тотальну неуспішність. Тобто, такі класи готували учнів до певного соціального статусу: аполітичних, мало відповідальних людей. Вітчизняна школа перейшла у 90-ті роки минулого століття на школу «двох коридорів» - для еліти та пересічних громадян.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Наука у ХХІ ст. стала інструментом панування у суспільстві, заснованим на ідеологіях і маніпуляціях. Формули ідеології писались за формулами науки: якщо ідеолог був схожий на вченого, його аргументи ставали переконливими у порівнянні з релігією. Твердження вченого отримували статус харизматичності: безпристрастність, відсутність моральних принципів, що обеззброювали людей перед новими ідеями. У цей період США стали «державою рішень», оскільки широко запровадили використання учених-експертів для маніпуляцій у вирішенні власних питань. Імітацію наукових даних почали застосовувати, зокрема, у галузі ядерної енергетики: експерти, які чомно виказали власні технологічні сумніви, враз лишались без роботи. Виник ринок продажних експертів та попит на них у «прийнятті важливих рішень».

Тобто, здатність спрощувати і віднаходити прості причинно-наслідкові зв'язки визначають сьогодні «успіх» сумнівних ідеологічних акцій, що свого часу успішно використав «вождь пролетаріату» для захоплення влади і встановлення кривавої ідеології більшовизму, та німецький фюрер при розбудові фашистської держави. Філософ М. Бердяєв у 1923 р. писав: «Росія при переході від нової історії до нового середньовіччя... швидше народить антихриста, ніж гуманістичну демократію і гуманістичну культуру» [2, с. 12-13]. Передбачення збулось, навіть, не один раз, бо спрощення складних процесів та пошук для них штампів, лозунгів, афоризмів здійснювався пропагандою. Сьогодні уява формує дійсність: здається, що ми єдине суспільство, яке вважає, що вийшло із дикої природи; інші

спільноти вірили у своє божественне походження! Значить, настав час видовищ, на які орієнтуються ідеологи: відео, телепередачі, шоу, тобто дія не на інтелект, а на підсвідомість. Сучасна людина не може уникнути впливу ЗМІ, що служать інтересам панівного класу і на об'єктивність зовсім не претендують: переважає нахабна брехня, бо це дешевий, ефективний прийом. Споживач, як правило, потрапляє у інформаційну пастку: при зовнішньому її різнобарв'ї, немає альтернативних думок, оскільки монополія пропонує одну версію – власну. Факти, що протирічать інтересам влади, просто не існують! Разом із замовчуванням непотрібної інформації та спотворенням «віртуальної» реальності, ЗМІ використовують принцип знищення повідомлень, яких не можна уникнути у хаосі пустопорожньої інформації, що створює проблеми у пошуку першоджерел. За свідченням нейропсихологів відбувається однобічне сприйняття зовнішнього світу, куди переміщується увага людини, у той же час нівелюється ліва півкуля, де розміщені центри мислення і мови, тому сучасна молодь більше уваги приділяє «агресивним формам культури», що розповсюджуються ЗМІ зі швидкістю епідемії. Книга, як джерело духовного розвитку, відступає на другий план [3, с. 295-297].

Головна мета психологічної війни атомізація людей, деградація свідомості та національних традицій. Найчастіше у ЗМІ використовується «сіра» пропаганда: інформація «з перших рук», що «висмоктана з пальця». Утвердилось правило, яке дістало психологічне пояснення: люди тягнуться до примітивізації складних проблем, а спеціалісти преси давно створили набори кліше, коротких, розпливчастих фраз, за допомогою яких можуть швидко описати потрібну новину. «Сліпа епоха» здатна вірити та приймати за «чисту монету» все, що є справжнім лихом сьогодення!

Разом з тим, українська земля повниться талантами, навіть геніями, яких чергова влада топче, душить, закриває рота, знищує. На «поверхню» висмикують пройдисвітів, авантюристів, шизофреніків, брехунів, мародерів. Чому забутими й незатребуваними лишаються людські цінності Добра, Краси, Істини, Правди, Благородства, Честі, Милосердя, Гідності, Любові, Віри, Надії, Вірності, Пам'яті, Шани, Відповідальності? Такі чесноти мають виховуватись, підтримуватись, бо вони є вічними, з них має починатись навчання і продовжуватись усе життя! Пам'ятаймо, що кожний відрізок долі є боротьбою добра і зла, що існують паралельно: багатство - бідність, талант - невігластво, порядність - шахрайство, чесність - обман. Багатство нині концентрується у розбійників і уособлює негатив, варварство, нехтує людяність та закладає цеглини майбутнього протистояння, що визріє до чергової соціальної революції. Спостерігаємо, як епідемія лібералізму охопила керманичів, які порушують усі можливі норми, закони, традиції. Хочеться їм порадити: частіше бувайте у київському метро, особливо на двох станціях «Золоті ворота» і «Театральна», що демонструють дивний збіг обставин – перемогу світла над імлою штучного, надуманого нездоровим розумом, детально опрацьованого у роботі [4], де яскраво й переконливо показано, якими шляхами, методами, засобами йшли до влади відомі світові «вожді», та які втрати понесли країни, що опинились під «невсипним» оком цих реформаторів. Є багато інших розвідок з цієї теми, але конкретика й точність згаданої роботи вражає: документальні посилання, свідчення про трагедію ХХ ст. потрясають, демонструють невідворотність «лихої долі» народів, які довірливо й легко потрапили у хижі лапи типів, що не мали ознак людяності, милосердя, крім особистої жаги до влади. А такі ознаки спостерігаються у нинішніх керманичів.

Народження ще зовсім не означає перетворення його у життя; часто воно розвивається у рослинне існування. Між народженням і смертю проходить часом «горизонтальна лінія», з

чим боровся усе життя П. Куліш за висловом М. Зерова: «...боре тупість і могутню лінь...». Крім того, Куліш свято вірив, що майбутнє належить творчій Людині, якій потрібні любляче серце, умиротворений розум, що здатні робити життя невиразно багатим! Природно, що ті, у кого сила: батьки, оточення, суспільство можуть виліпити з дитини все, що їм заманеться. Тому, деякі проти власної волі стають тими, ким насправді не є: вони потрапляють у шизоїдні стани, бо природа не дозволяє їм примиритись з нав'язаним статусом. Але кожний знає, хто він є – його примусили стати лікарем, вчителем, політиком, злочинцем, жебраком і ось чому ми живемо у цьому божевільному світі! У нашому світі є тільки одне щастя – бути самим собою! Більшість людей намагаються приховати свій стан, звідки й маски, вдавання, лицемірство. Світ перетворився на суцільний базар, а не на чудовий, квітучий сад, ми виявились недостатньо відважними, сміливими, щоб протистояти найменшим порушенням честі, моралі, традиціям, законам, нормам здорового глузду. Нас вчать багато чому та не вчать бути самим собою. Така форма суспільства є токсичною, як модно тепер писати, вона усіх або більшість робить нещасливими й нереалізованими. Люди сліпо підкоряються негласному етикету, «хорошим манерам» і називають це «культурою поведінки», а по суті вона лицемірство й втрата себе, як індивідууму. Система моралі вчить нас, що обов'язково перемагає правда, чесність, моральність, але у житті ми спостерігаємо усе навпаки: чесність програє, неправда процвітає, аморальність множиться і укорінюється! Хитрі й підступні приходять до влади. Існування дарує нам життя й свободу, як чистий лист паперу, ми - частинка цього Існування, яке не є вороже до нас. Довіра до життя – результат глибоких роздумів, переживання, що ви удома на цій планеті. Доля – це гіпотеза, придумана шахраями, «провидцями», різного роду шарлатанами. Про сенситивів (особливо чутливих людей) мова не йде; вони рідкість.

Метою статті є обґрунтування підходів у переосмисленні Концепції екологічної освіти України та проблемних питань екопедагогіки, ноосферогенезу, засобів навчання, екоменеджменту і екоаудиту освіти, креативного потенціалу, нелінійного синергетичного мислення у рамках екологічного імперативу, природоузгодженого світогляду, свідомості, етики, загалом культури.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні багато людей «ситі по горло» жорстоким, цинічним, хитрим світом і тільки нерозумні не відчують нудьги та огиди. Вони страждають, відчуючи страшне розчарування від стану речей, зокрема, у освіті. Сучасна людина, схоже, забула мову серця – тільки розум, раціоналізм заповнили усе навкруги, як гроші, прибутки, матеріальні статки. Але розум потрібен там, де мова про науку, дослідження, неживі предмети. Коли мова йде про живе, тут розум безсилий; він не здатен пояснити любов, красу, радість, блаженство, милосердя, добро. Справа у тому, що усе прекрасне для людини визначається серцем, яке розуміє цілісність життя! Коли ваш погляд направлений лише на зовнішній світ, його облаштування, він стає незмістовним через негатив, що переслідує на кожному кроці: відсутність культури, яка не виховується у достатній мірі, не підтримується на належному рівні, інферналізується у поведінці, професійній діяльності, мові, способі життя. Люди змушені шукати щастя й розради у внутрішньому світі, навіть не у релігіях, а саме у власному серці!

Фізики давно дійшли висновку, що матерія є продуктом енергії, яка швидко рухається, створюючи ілюзію матерії - атоми, молекули, з яких формуються речовини і усе живе. Розум цього не бачить, а серце «вловлює» енергетику тіла; у руках деяких людей електрична лампочка світиться! На зображеннях святих художники малюють аури над їхніми головами,

які бачать віруючі. Зрештою, подібні феномени фіксують прилади, а лікарі досліджують такі знімки й встановлюють по них діагноз пацієнта. Астральні або «світлові» тіла бачать сенситиви, які завжди були на наших теренах і називались знахарями. Тобто, життя набагато таємничіше, ніж здається, про що свідчать підходи у медицині: західний (науковий) і східний (інтуїтивний), які розвивались на різних принципах у відношенні до людського тіла. У західному превалював матеріалістичний підхід, а у східному – енергетичний, що мав певні переваги і міг зарадити без особливих втручань у організм. В Україні завжди існувала народна медицина, яку у радянські часи переслідували і вважали шарлатанською та всіляко принижували. Разом з тим, вона мала багато вдалих лікувальних прикладів, через що люди таємно користувались нею, особливо у місцях відсутності медичних закладів.

Нинішнє суспільство продовжує активно послуговуватись розумом і ми пожинаємо плоди «розумного й раціонального» поступу: війни, кризи, розбрат, усунення моральних принципів, свавілля владних структур, відсутність правди, честі, порядності. Східні або медитативні підходи розвитку й навчання радять контролювати розум перед входженням у таємничий світ життя, щоб він не ставав на шляху осягнення, оскільки його можливості обмежені і він не є вашою сутністю. Серце набагато важливіший орган, а за його межами знаходиться ваша справжня сутність, яка більша за серце та входить до універсального й нескінченного Буття.

Індивідуум, тобто ми з вами, маємо зовнішню оболонку - тіло та внутрішній невидимий світ. На Сході з давніх часів приділяли значну увагу внутрішнім станам, йшли у Гімалаї, мандрували власними внутрішніми світами. Кажуть, від цього східні країни потерпали: бідність, хвороби, з іншого боку, у них було менше революційних проявів, переважала певна задоволеність і приреченість. На Заході усе відбувалось навпаки: люди вкладали усі зусилля у розвиток зовнішнього світу: його вивчення, експлуатацію. Тут боролись за рівність, братство, свободу, робили життя комфортнішим, багатшим, довшим, але втратили саму людину, для якої напружувались, щоб вона була щасливіша. Зусилля спустошували її: навколо усе є, але свідомість на низькому рівні: суцільна мілітаризація, боротьба за владу, гроші, планетарну могутність. Тобто, упертий фанатизм губив справу як Сходу, так і Заходу. Найвища технологія без внутрішньої глибини губить усе навкруги!

Вчителі наполягали на гармонійному розвитку, у тому числі, на розумінні цілісності Людини, а не на активації певних здібностей, скажімо, розумовій. Варто навчити бачити глибоко, тоді індивідуум здатен творити кращу науку, технології, бо лише у руках високо свідомих людей ці технології корисні, а у іншому випадку – небезпечні! Фактично, Захід деградує від своєї могутності, не розуміючи безмежності свого потенціалу і можливостей. Розум завжди нестабільний, у постійній зміні. Тільки люди, які чують і послуговуються серцем, здатні досягнути самореалізації!

Психологи були здивовані тим, що в дикій природі тварини не сходять з розуму, не влаштовують самогубств, не стають гомосексуальними, не нападають на тварин свого виду. Але у зоопарках вони здатні робити перераховані вище речі і тільки люди вбивають один одного! Лев ніколи не знищує іншого лева! Справа у тому, що тварини у зоопарках, як правило, втрачають свободу і не можуть жити у таких умовах. Людство постійно збільшується, зростає кількість убивств, злочинів, самогубств, гомосексуалів, а війна вже здається єдиною справою, на яку здатне сучасне суспільство!

Замість того, щоб вчити кожну дитину бути собою: щирою, чесною, відкритою, суспільство робить з неї зовсім протилежне. Діти це розуміють, звичайно, не всі, але частина з них від природи не бажає бути частиною цього хворого суспільства. У якості протесту вони

влаштовують неадекватні речі: розмальовують себе, одягаються екстравагантно, роблять специфічні зачіски, ходять голі. Їх ведуть до психіатрів, які не можуть встановити у них психічних захворювань; швидше за все, проблема у хворому суспільстві, яке здатне протестувати проти групи таких же протестуючих проти норм і правил суспільства та бореться тільки зі слабкими групами чи індивідуумами, а не з тим фактом, що суспільство дурять «масштабно», і у нього не вистачає духу і сили протестувати. Тобто, наше суспільство з купою служб, можливостей не здатне побороти корупцію, лихварство, обман, що стали соціальними «правилами гри». Це спектакль глибокої драми, де майже усі у масках, а протестанти, в основному молодь, бажають привернути увагу до тих питань, що турбують. Їх ладні признати не сповна розуму і посадити у психлікарню навіть батьки. Таке вже було за радянських часів – незгодних об'являли психічно хворими і «лікували» так, що вони ставали по справжньому інвалідами з психічними розладами. Суспільство прийняло зухвалі правила гри й зробило вигляд, що вони усіх влаштовують; сміливці, яких було мало, протестували, але загальна маса боялась й жила постійно у тому страху, який робив її хворою. Вона пила, гуляла – ці порушення не вважались страшними для влади, бо і влада не була кристально чистою і правильною через свій страх, ризик, хитрощі й постійну «маску доброчесності».

Сьогодні, як ніколи, є можливість представлятись лицедієм, прикинутись власником якостей, від яких особа абсолютно далека, а всередині має зовсім протилежні здатності. Злочинний світ маскується, пускає «пил у очі», практикує певну дисципліну, стурбованість, яких чекає натовп. Люди бачать тільки обличчя і їх не хвилює, що всередині ці особи несуть на собі тисячу і одну кримінальну справу. Тому суспільство стало дивним, майже хворим, і у ньому страждає кожний. Та частина соціуму, що розуміє підставу, засуджується і вважається трохи не злочинцями. А усі лицеміри, фальшиві люди, що демонструють те, що не є у них насправді, чи зможуть обдурити саме Буття? Швидше за все, ні! Справжній індивід має мужність, за ним стоїть Існування, він є сміливою, відважною істотою, яка тримається власної природи, завдяки якій може зростати й розквітати. Ви зауважте: це дуже складно й відверто страшно! Але страх вбиває теж!

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У найдревніших Ведах записано: після темних історичних періодів настає світло, розквіт, як змінюються день і ніч на наших очах, то колись ми маємо прокинутись і зробити зміну у освіті вже зараз. Ми здатні досягти того, що у наших силах, за нашими розуміннями хоча б заради тих жертв, горя і страждань, що принесені на алтарь Добра і Слави, Мужності і Незламності, Волі і Честі, Правди і Справедливості, що є невмирущими істинами не тільки на планеті, а у цілому Всесвіті! Задекларований у 1992 р. на саміті Землі у Ріо-де-Жанейро сталий, збалансований, природоузгоджений, гармонійний розвиток чекає нас, бо сьогодні ми віддаляємось від нього абсолютно протилежним курсом – про цю подію маємо нагадати усім 179 країнам, учасникам цього Всесвітнього форуму планети, де була присутня й делегація України!

На думку академіка С. У. Гончаренка криза сучасної освіти зумовлюється вузькодисциплінарними установками, відчуженням гуманітарних і природничонаукових аспектів. Наслідком цього є фрагментарність реальності, що в умовах постіндустріального інформаційного суспільства не дає адекватно реагувати на загострення енергетичної й екологічної криз, девальвує моральні норми і духовні цінності. Спостерігається надзвичайно швидкий синтез нових знань та технологій, що створює значну проблему для професійної освіти, яка не може адекватно реагувати на ці зміни, оскільки зміст освіти зазнає докорінних змін протягом 4-5-річного терміну підготовки фахівця. Відтак, сучасність вимагає від спеціаліста спрямованості на реалізацію принципу універсалізації знань та умінь, а не на їх

конкретний зміст.

У дослідженнях О. В. Третяка, директора Інституту високих технологій (Київський національний університет ім. Т. Шевченка) засвідчено, що учні і студенти краще засвоюють навчальний матеріал, сконструйований з «нечітких семантичних» структур. Це дозволяє об'єднувати їх в цілісні смислові конгломерати, встановлювати логічні зв'язки між далекими один від одного реаліями, теоретичними об'єктами, що відповідають творчому – нечіткому, діалектичному, багатозначному, метафоричному, багатовимірному, нелінійному – способам пізнання і освоєння світу.

Дослідження у галузі лінгвістики Дж. Ципфа засвідчили, що принцип згортання інформації існує у вигляді різноманітних мовленевих штампів, аббревіатур, а також формул, схем, графіків, малюнків. Таким чином, якщо розгортання навчальної інформації намагається внести уточнення, аргументацію для того, щоб забезпечити надійність каналу комунікації, то згортання спрямоване на економію мовленевих засобів. Можна говорити і про феномен «спрощення знання», який вивчає А. І. Уємов. Під цим поняттям він розуміє міру компенсації постійно зростаючої складності знань. Спрощення, як засіб зниження надмірності інформації, передбачає як пошук більш простої знакової форми навчального матеріалу (перефразувати, сказати іншими словами), так і мінімізацію існуючої системи (відкидання непотрібної, надмірної інформації).

Таким чином, як загальноосвітня, так і вища школа, мають орієнтуватись на знання та технології, що зростають лавиноподібним чином, зокрема на фундаменталізацію знань, їх інтегративний, комплексний, міждисциплінарний, творчий характер. Це передбачає формування умінь комплексного застосування знань, їх синтезу й самостійного здобування при застосуванні ідей та методів з однієї науки у іншу, що є основою творчого підходу у науковій, інженерній, художній діяльності у сучасних умовах стрімкого науково-технічного прогресу, не забуваючи про внутрішній світ слухача різного віку, який є власне сам дослідницькою лабораторією з індивідуальними здібностями, нахилами, талантами, зрештою, інтуїцією та безмежним потенціалом [6; 7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кара-Мурза С. Г. Маніпуляція свідомістю. К.: Оріяни, 2006, 518 с.
2. Бердяєв М. «Нове середньовіччя». К.: Експрес, 1990, 320 с.
3. Коваль Л. Г. Соціальна педагогіка. *Соціальна робота*: навч. посіб. / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверєва, С.Г. Хлебик. К.: ІЗМН, 1997. С. 295-297.
4. Сядристий М. С. «Близнюки-брати: хто править світом і як...». К.: ЧП «Гранмна», 2017, 240 с.
5. Вознюк О. В. Теоретико-методологічні засади організації засобів навчання у системі освіти. *Сучасний підручник: вимоги та перспективи*: зб. наук. пр. молодих дослідників / за загальною редакцією Ю.В. Березок. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2012, С. 20-28.
6. Саєнко Т.В. Освіта екобезпечного інформаційного суспільства: проблеми і перспективи. К.: Освіта України, 2008, 290 с.
7. Саєнко Т.В. Бугайов О.П., Дудар Т.В. Духовність та інтелект з точки зору квантової фізики і загальної теорії систем (еколого-етичний аспект). *Вища освіта України: теор. та наук.- метод. часопис*. № 1 (92). 2024. С. 160-167.

Нінель СИДОРЧУК,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління,
дійсний член ГО «АМСКП "Полісся"»

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

sydorchukng@uke.net

ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті, на основі актуалізації проблеми здоров'я людини як однієї з найвищих цінностей суспільства, здорове харчування визначено важливим чинником його збереження. Наголошено, що особливого значення актуалізована проблема набуває для учнів початкової школи, оскільки правильне харчування в дитячому віці є основою для підтримання фізичного здоров'я, формування стійких імунних функцій, нормального розвитку психічних процесів і соціальних навичок. Обґрунтовано необхідність оновлення теоретико-методологічних підходів для забезпечення формування навичок здорового харчування в учнів початкових класів. У рамках оптимізації наукового пошуку проаналізовано базові категорії дослідження, серед яких: здоров'я, здоровий спосіб життя, харчування, здорове (раціональне, збалансоване, правильне) харчування. Шляхом узагальнення, констатовано: раціональне харчування – це фізіологічно повноцінне харчування здорових людей із врахуванням їх віку, статі, характеру праці та інших факторів. Раціональне харчування сприяє збереженню здоров'я, опірності шкідливим факторам довкілля, високій фізичній і розумовій працездатності, а також активному довголіттю. Подано детальну характеристику компонентів харчування (білки, жири, вуглеводи, вітаміни, мінеральні речовини), що мають безпосередній вплив на стан здоров'я людини. На основі характеристики законів, вимог до харчового раціону, з урахуванням рекомендацій експертів ВООЗ сформульовано правила (принципи) здорового харчування. Доведено значення педагогічних досліджень для розв'язання проблеми формування навичок здорового харчування в учнів початкової школи.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, здорове харчування, навичка, навичка здорового харчування, учні початкових класів, формування навичок здорового харчування.

In the article, based on the actualization of the problem of human health as one of the highest values of society, healthy nutrition is defined as an important factor in its preservation. It is emphasized that the actualized problem acquires special importance for primary school students, since proper nutrition in childhood is the basis for maintaining physical health, the formation of stable immune functions, the normal development of mental processes and social skills. The need to update theoretical and methodological approaches to ensure the formation of healthy eating skills in primary school students is substantiated. As part of the optimization of scientific search, the basic categories of research were analyzed, including: health, healthy lifestyle, nutrition, healthy (rational, balanced, proper) nutrition. By generalization, it was stated: rational nutrition is a physiologically complete nutrition of healthy people, taking into account their age, gender, nature

of work and other factors. Rational nutrition contributes to the preservation of health, resistance to harmful environmental factors, high physical and mental performance, as well as active longevity. A detailed description of the components of nutrition (proteins, fats, carbohydrates, vitamins, minerals) that have a direct impact on human health is given. Based on the characteristics of laws, requirements for the diet, taking into account the recommendations of WHO experts, the rules (principles) of healthy nutrition are formulated. The state of the educational field, updated in theory and practice, is considered, the importance of pedagogical research for solving the problem of forming healthy eating skills in primary school students is proven.

Keywords: health, healthy lifestyle, healthy nutrition, skill, healthy eating skill, primary school students, formation of healthy eating skills.

Актуальність проблеми. У сучасному світі питання здорового харчування набувають особливої ваги, оскільки здоров'я людини безпосередньо залежить від якості її раціону. На жаль, в умовах сучасного інформаційного простору і великої кількості шкідливих продуктів харчування зростає ризик неправильного харчування серед молодого покоління, що негативно впливає на здоров'я дітей, призводячи до проблем з ожирінням, порушеннями обміну речовин, розвитку хронічних захворювань.

Це особливо стосується дітей початкової школи, чий організм знаходиться на етапі активного росту та розвитку. Правильне харчування в дитячому віці є основою для підтримання фізичного здоров'я, формування стійких імунних функцій, нормального розвитку психічних процесів і соціальних навичок. Здорове харчування є найголовнішим фактором, який впливає на оптимальну життєдіяльність і працездатність людини упродовж всього її життя.

Важливо, що процес формування здорових харчових звичок повинен починатися в ранньому дитинстві, коли діти ще формують свої вподобання і звички. Враховуючи це, навчання основам здорового харчування є невід'ємною складовою освітнього процесу в школах, зокрема в початковій школі. І саме в період навчання в початкових класах закладаються основи знань та звичок, що впливають на подальшу життєдіяльність учнів. Згідно концепції Нової української школи (НУШ), в навчання включаються сучасні інноваційні методи та підходи, які забезпечують всебічний розвиток учнів, у тому числі через інтеграцію тем здорового способу життя в навчальний процес.

Вивченням проблеми раціонального харчування школярів займалися такі науковці: Ю. Бойчук, Н. Годун, А. Довгань, О. Макарова, О. Овчарук та ін. Важливими для розуміння суті педагогічного явища, яке досліджується, на наш погляд, є думки, викладені у працях Л. Герасименко і колективному доробку О. Гриценчук, О. Овчарук і Л. Оліфіра. Водночас, педагогічні аспекти досліджуваної проблеми (тобто репрезентація змісту і методичних рекомендацій щодо формування в учнів початкової школи навичок здорового харчування) ще не став системним явищем у науці, кількісний вимір праць у цій сфері характеризуємо як «поодинокі».

Тому **метою** нашого дослідження стало окреслення педагогічного контексту проблеми формування навичок здорового харчування в учнів початкової школи

Виклад основного матеріалу. Здоров'я людини завжди розглядалось як одна з найвищих цінностей суспільства, що становить основу економічного та духовного розвитку держави, це єдиний засіб, який дає людині можливість досягти високої мети – реалізації всіх закладених у ній від народження талантів і здібностей. Проте, умови, у які ми поставлені, звички, які ми наслідуємо можуть бути руйнівними та мати негативні наслідки для здоров'я.

У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті серед пріоритетних завдань української освіти визначено виховання у школярів свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я оточуючих як найвищої соціальної цінності, формування духовних потреб і навичок здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного, психічного, соціального та морального здоров'я дітей [7].

Різне погіршення стану здоров'я сучасної молоді, яке зумовлене впливом соціально-економічних та екологічних факторів визначає актуальність проблеми *формування навичок здорового способу життя*. Відповідно, серед важливих соціальних завдань, які стоять сьогодні перед сучасною школою є виховання особистості, яка не тільки володіє теоретичними знаннями, але й уміє застосувати їх на практиці.

Питання формування та виховання потреб у здоровому способі життя дітей відбито у працях А. Алчевської, Г. Ващенко, Д. Локка, М. Пирогова, С. Русової та ін.

В «Енциклопедії освіти» *здоров'я* визначається як «динамічний стан організму, який характеризується високим енергетичним потенціалом, оптимальними адаптаційними реакціями на зміни довкілля, що забезпечує гармонійний фізичний, психоемоційний і соціальний розвиток особистості, її активне довголіття, повноцінне життя, ефективну протидію захворюванням» [4].

У Преамбулі Статуту ВООЗ *здоров'я* визначається як «стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад» [10]. Л. Мазуренко підкреслює, що для зручності вивчення, полегшення методології дослідження феномену здоров'я наука диференціює поняття фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я [6].

Погоджуючись з думкою Б. Качура та М. Шеян, наголошуємо, що поняття *здоровий спосіб життя* включає наступні складові: раціональне харчування; фізична культура; загальна гігієна організму; загартування; відмова від шкідливих звичок [5, с. 79].

Зважаючи на мету та завдання актуалізованого дослідження, дамо характеристику *раціонального (здорового) харчування* як компонента здорового способу життя та визначимо його місце у процесі формування навичок здорового способу життя учнів початкової школи.

У цілому, *харчування* – це необхідна потреба кожного живого організму, що зумовлює його нормальний розвиток та життєдіяльність. Харчування є основним процесом, що забезпечує організм усіма необхідними для його життєдіяльності речовинами: енергією, вітамінами, мінералами, амінокислотами, жирами, вуглеводами та іншими біологічно активними компонентами. *Правильне і збалансоване харчування має велике значення для росту, розвитку, відновлення тканин, енергетичного обміну та збереження здоров'я* [1].

Вивчення питання *здорового стилю харчування* людини сягає часів до нашої ери: в стародавніх лікарських рукописах харчування трактовано як профілактичний засіб, а багато харчових речовин – як засіб лікувальний [11, с. 30].

Згідно з ВООЗ, *раціональним* називають таке *харчування* здорових груп населення, яке забезпечує постійність внутрішнього середовища (гомеостаз) і підтримує життєві прояви організму людини на високому рівні за різних умов праці та побуту. *Раціональне харчування* – це доцільно організоване та своєчасне постачання до організму людини поживної та смачної їжі, яка містить оптимальну кількість харчових речовин, необхідних для підтримування життя, росту, розвитку та підвищення працездатності [8, с. 127-128].

У сучасній літературі знаходимо цілу низку понять, які використовують для опису «здорового» харчування: «доцільно організоване і вчасне харчування», «збалансоване харчування», «науково обґрунтоване», «культура харчування», «правильне харчування»,

«оптимальне харчування» «раціональне харчування», «адекватне харчування та ін. [2, с. 15; 3, с. 8; 12, с. 8].

Аналізуючи актуалізовану проблему Л. Сливка та Х. Драганчук, узагальнюють ряд її базових понять та *раціональне харчування* характеризують як таке, що значною мірою задовольняє певну потребу організму в енергії і незамінних, життєво необхідних, речовинах; як достатнє у кількісному і повноцінне в якісному сенсі харчування; як фізіологічно повноцінне харчування здорових людей, яке співвідноситься з віковими особливостями, статтю, характером, а також видом діяльності останніх; як корисна їжа. Своєю чергою, доцільне і вчасно організоване харчування ідентифікують з процесом, за якого, поживні речовини надходять до організму людини із їжею саме тоді, коли це потрібно, і у необхідній кількості [11, с. 30].

Одними з основних компонентів харчування, що мають безпосередній вплив на стан здоров'я людини, є білки, жири та вуглеводи. Вони є основними макронутрієнтами, які виконують різноманітні функції в організмі і є необхідними для нормального функціонування всіх органів та систем.

Білки (або протеїни) є одними з основних елементів, що забезпечують нормальне функціонування організму. Вони складаються з ланцюгів амінокислот, які пов'язуються між собою пептидними зв'язками. Існує 20 основних амінокислот, з яких 9 є незамінними, тобто вони не можуть синтезуватися в організмі і повинні надходити з їжею. Інші амінокислоти організм може синтезувати самостійно, якщо є достатня кількість амінокислот для цього процесу.

Функції білків:

1. Структурна функція: Білки є основними компонентами клітинних мембран, органел, а також важливими елементами тканин, таких як шкіра, м'язи, волосся та нігті.
2. Транспортна функція: Білки виконують роль транспортних молекул, таких як гемоглобін, який переносить кисень до тканин.
3. Регуляторна функція: Білки беруть участь у регуляції ферментативної активності та гормональних процесів. Наприклад, інсулін — гормон, що регулює рівень цукру в крові.
4. Захисна функція: Білки також є частиною імунної системи. Антитіла, що борються з інфекціями, — це білки.
5. Енергетична функція: Хоча білки в основному виконують структурні та регуляторні функції, вони також можуть бути використані як джерело енергії в разі дефіциту вуглеводів та жирів.

Продукти, багаті на білки: м'ясо (курятина, яловичина, свинина), риба, яйця, молочні продукти (молоко, сир, йогурти), бобові (горох, квасоля, сочевиця), горіхи та насіння [9].

Жири (ліпіди) є ще одними важливими компонентами харчування, які мають величезне значення для здоров'я людини. Жири являють собою органічні сполуки, що складаються з жирних кислот і гліцерину. Вони мають високу енергетичну цінність і служать головним джерелом енергії для організму, зберігаючи тепло та захищаючи органи від механічних пошкоджень.

Функції жирів:

1. Енергетична функція: Жири є найбільш енергоємним макронутрієнтом. Вони забезпечують організм вдвічі більшою кількістю енергії (9 ккал на 1 грам) порівняно з білками та вуглеводами.
2. Структурна функція: Жири є важливим компонентом клітинних мембран, зокрема

фосфоліпідів, що утворюють подвійний шар мембран. Вони також необхідні для утворення гормонів, таких як стероїдні гормони.

3. Транспортна функція: Жири сприяють засвоєнню жиророзчинних вітамінів (А, D, Е, К), що без них не можуть бути доставлені в організм.
4. Теплоізоляційна функція: Жири накопичуються в організмі у вигляді підшкірного жиру, що допомагає зберігати тепло та захищає органи від холоду.

Типи жирів:

- Насичені жири: Природно зустрічаються в тваринних продуктах (м'ясо, вершкове масло) і деяких рослинних оліях (кокосова олія, пальмова олія). Надмірне споживання насичених жирів може призвести до підвищення рівня холестерину в крові.
- Ненасичені жири: Зазвичай містяться в рослинних оліях (оливкова, соняшникова, лляна олія) та рибі. Вони корисні для здоров'я, знижують рівень «поганого» холестерину та покращують серцево-судинне здоров'я.
- Трансжири: Це ненасичені жири, які були хімічно змінені для покращення їх термостійкості. Вони зустрічаються в оброблених харчових продуктах (смажене фаст-фуд, чіпси, маргарин) і мають негативний вплив на здоров'я.

Продукти, багаті на жири: рослинні олії (оливкова, соняшникова, кукурудзяна), горіхи (мигдаль, волоські), риба (лосось, тунець, сардини), вершкове масло, м'ясо [9].

Вуглеводи є основним джерелом енергії для організму. Вони складаються з молекул вуглецю, водню і кисню. Вуглеводи необхідні для функціонування центральної нервової системи та м'язів, особливо під час фізичної активності.

Функції вуглеводів:

1. Енергетична функція: Вуглеводи є основним джерелом енергії для організму, забезпечуючи швидке та легке джерело енергії для клітин. Вуглеводи розщеплюються на глюкозу, яка є головним джерелом енергії для мозку і м'язів.

2. Запасна функція: У вигляді глікогену вуглеводи накопичуються в м'язах і печінці і можуть бути використані для отримання енергії в разі потреби.

3. Регулююча функція: Вуглеводи допомагають регулювати рівень цукру в крові і стимулюють роботу інсуліну, що сприяє ефективному використанню глюкози клітинами.

Типи вуглеводів:

•Прості вуглеводи: Це цукри, які швидко засвоюються організмом і мають високий глікемічний індекс. Вони містяться в солодких продуктах, таких як цукор, мед, солодощі, фруктові соки.

•Складні вуглеводи: Це багаті клітковиною продукти, які мають низький глікемічний індекс і забезпечують поступове вивільнення енергії. До них належать продукти, багаті на крохмаль, такі як картопля, хліб, макарони, крупи.

Продукти, багаті на вуглеводи: злаки (рис, вівсянка, гречка), бобові (горох, квасоля), овочі (морква, картопля), фрукти (яблука, банани), хліб, макарони [9].

Для людини вкрай потрібні **вітаміни**, які у більшій своїй ступені в організмі не утворюються (або утворюються в дуже малій кількості), а потрапляють з продуктами рослинного та тваринного походження. Вітаміни приймають участь у всіх біопроцесах організму, обміні речовин, здійснюють великий вплив на стан здоров'я, адаптаційні здібності, працездатність людини. Вітаміни (А, С, Е, фолієва кислота) мають антиоксидантні властивості, тобто протидіють протіканню небезпечних для організму ланцюгових реакцій. Джерела вітамінів – це, перш за все, овочі та фрукти, які містять багато антиоксидантів і мало калорій (особливо овочі), які бажано вживати щодня, що є невід'ємною складовою

здорового харчування. Певні групи вітамінів містяться у м'ясних та молочних продуктах, яйцях, рибі, горіхах, дріжджах, бобових, зернових тощо.

До основних харчових речовин відносяться також **мінеральні речовини** (макро- та мікроелементи), які є незамінними, тобто вони не синтезуються в організмі (кальцій, калій, магній, залізо, фосфор, натрій, селен, цинк, азот та інші) або синтезуються у дуже малій кількості. Вони входять до складу всіх клітин, тканин, кісток, підтримують кислотно-лужну рівновагу в організмі та здійснюють вплив на обмін речовин. При їх недостатньому потраплянні в організм виникають різноманітні захворювання шкіри, волосся, зубів, а також ожиріння, цукровий діабет, анемія, серцево – судинні захворювання тощо. Деякі мінеральні речовини впливають на засвоєння вітамінів. Так, селен сприяє покращенню засвоєння організмом вітаміну Е, цинк – вітаміну Д, магній – вітаміну В6. Але, існує і зворотній взаємозв'язок. Наприклад, біодоступність кальцію знижується фосфором. Джерела мінеральних речовин вкрай різноманітні (овочі, фрукти, молочні, м'ясні та рибні продукти, яйця) [9].

Правильне харчування включає не тільки споживання білків, жирів і вуглеводів та ін., але й правильний баланс між ними. Ці макронутрієнти взаємодіють між собою і виконують різні функції в організмі:

1. Білки та вуглеводи часто використовуються разом під час фізичних навантажень. Вуглеводи дають енергію для активності, а білки допомагають відновити тканини.

2. Жири забезпечують енергію на тривалий період, а вуглеводи дають швидку енергію для інтенсивних фізичних навантажень.

Основою раціонального харчування є сім основних законів, які сформульовані на основі результатів сучасних наукових розвідок (див. табл. 1). На основі сформульованих законів, доцільно *організоване та своєчасне харчування* передбачає надходження до організму людини поживних речовин з їжею саме в той час, коли це потрібно (не раніше, не пізніше) та необхідною кількістю (не більше, не менше).

Отже, *раціональне харчування – це фізіологічно повноцінне харчування здорових людей із врахуванням їх віку, статі, характеру праці та інших факторів. Раціональне харчування сприяє збереженню здоров'я, опірності шкідливим факторам довкілля, високій фізичній і розумовій працездатності, а також активному довголіттю.*

Вимоги до раціонального харчування визначаються харчовим раціоном; режимом харчування; умовами прийому їжі.

Так, *раціон харчування* – це сукупність продуктів харчування, які людина споживає протягом певного періоду часу, наприклад, дня, тижня або місяця. Він визначає, що, скільки та коли людина їсть, а також наявність і кількість поживних речовин, які вона отримує. А. Довгань, О. Овчарук, Л. Пужайчереда, характеризуючи «*раціон харчування*» (найчастіше говорять про добовий раціон), виділяючи його основні характеристики: харчова цінність (енергетична цінність), повноцінність, збалансованість їжі. Коли мова йде про дефініцію «безпечне харчування», то, на думку дослідників, йдеться про низку так званих «необхідних кроків», дотримання яких пов'язане з безпекою продуктів, а саме: чистота; відповідне зберігання; необхідна термічна обробка тощо [3, с. 15].

У загальному контексті окреслюють ряд вимог до харчового раціону:

1. Енергетична цінність раціону повинна покривати енергозатрати організму (постійне співвідношення між основними компонентами харчування повинне бути в пропорції 50:20:30. Щоденне вживання калорій повинно розподілятися так: 50 % – на вуглеводи, 20% – білки, і 30 % – жири. Отже, 50 % спожитих щоденно припадає на вуглеводи. Вуглеводи

діляться на моносахариди, дисахариди і полісахариди. Вуглеводи становлять основу харчових продуктів, таких як свіжі фрукти, овочі, боби, горох, картопля, кукурудза, хліб, вівсяна каша, рис. Наприклад, моносахариди – глюкоза, дисахариди – цукор (сахароза), молочний цукор (лактоза), полісахариди – крохмаль (міститься в зернах пшениці (35 %), рисі (55 %), картоплі (18 %), глікоген, клітковина (входить до складу овочів і фруктів, у кишечнику людини розщеплюється за участю бактеріальної флори. Вона посилює жовчовиділення і виведення з організму холестерину, перистальтику кишечника і забезпечує почуття насичення), пектинові речовини (стабілізуючий матеріал. Вони обволікають слизову оболонку кишечника і захищають її від механічних і хімічних подразників, зв'язують патогенну флору, солі важких металів (свинець, ртуть) і виводять їх з організму).

Таблиця 1

Основні закони раціонального харчування

Назва закону	Зміст закону
1. Закон кількісної достатності харчування	Енергоцінність раціону повинна відповідати енерговитратам організму. Маса тіла повинна бути оптимальною та в дорослої людини залишатися незмінною. Рекомендовано додержуватися значення маси тіла в межах оптимального ІМТ (індексу Кетле)
2. Закон якісної повноцінності харчування	У харчовому раціоні має бути достатня кількість усіх харчових речовин, необхідних для пластичних, енергетичних процесів та регуляції фізіологічних функцій
3. Закон збалансованості	Харчовий раціон повинен бути збалансованим за змістом різноманітних харчових речовин
4. Закон часового розподілу їжі (режим харчування)	Їжа повинна надходити до організму в певний час, через рівні проміжки часу. Найкращим є 4–5-разове харчування
5. Закон адекватності	Хімічний склад їжі повинний відповідати не лише індивідуальним потребам (енерговитрати, стать, вік), але й можливостям організму (стан травлення, обмін речовин, стан здоров'я)
6. Закон естетичного задоволення	Їжа повинна мати приємний зовнішній вигляд, смак, аромат. Вживання їжі повинно проходити у відповідних приємних обставинах
7. Закон безпеки харчування	Їжа повинна бути нешкідливою та безпечною, тобто не містити хвороботворні мікроорганізми, радіонукліди, токсини, важкі метали

2. Уміст жирів у щоденному раціоні близько 30 %. Тут основна проблема полягає в тому, щоб зуміти обмежити щоденне вживання жирів до цієї цифри. Жири відкладаються в жировій тканині й утворюють запас енергетичного матеріалу. Жири підшкірно-жирової клітковини оберігають органи від переохолодження, а жирова тканина оточує внутрішні органи, фіксує їх і попереджує зміщення і травми. Надлишок жиру в раціоні часто пов'язують із виникненням раку кишечника, грудей, підшлункової залози, яєчників і прямої кишки. Важлива не лише кількість жирів, а й їх якість. Рослинні жири, що входять до складу

соняшникової, соєвої та кукурудзяної олії, рослинного маргарину, горіхів, краще вживати, ніж жири тваринного походження, оскільки в рослинних жирах є ненасичені жирні кислоти. Ненасичених жирних кислот особливо багато в маслі, сметані, жирному м'ясі, сосисках. Особливо небезпечні смажені жирні продукти, які містять акроолеїн.

3. Білкові продукти повинні становити близько 20 % калорій, які ми щоденно вживаємо. До них відносять рибу, телятину, пісню яловичину, баранину, свинину, твердий сир, молоко, молочнокислий сир, яйця. Білки становлять основу структурних елементів клітин і тканин тіла людини, входять до складу ферментів, беруть участь у виробленні імунітету. Зараз добре відомо, що розпад і синтез білка проходить безпосередньо за участі ферментів, водночас усі білки обновлюються впродовж 5–7 днів. Харчова цінність білка залежить від його засвоюваності. Білки рослинних продуктів важкодоступні для травних ферментів, тому в кишечнику вони засвоюються гірше, ніж білки тваринного походження. Але надлишок тваринних білків у раціоні призводить до такого захворювання, як подагра.

4. Належний хімічний склад – оптимальна кількість збалансованих між собою поживних речовин.

5. Добра засвоюваність їжі, що залежить від її складу і способу приготування.

6. Високі органолептичні властивості їжі (зовнішній вигляд, консистенція, смак, запах, колір, температура).

7. Різноманітність їжі за рахунок широкого асортименту продуктів і різних прийомів їх кулінарного оброблення.

8. Здатність їжі (склад, об'єм, кулінарна обробка) створювати відчуття насичення.

9. Санітарно-епідемічна безпечність.

На основі сформульованих вище законів, вимог до харчового раціону, з урахуванням рекомендацій експертів ВООЗ можна сформулювати певні **правила (принципи) здорового харчування**:

1. Раціони харчування повинні складатися з різноманітних продуктів переважно рослинного, а не тваринного походження.

2. Споживайте хліб, зернові продукти, макаронні вироби, рис та картоплю декілька разів на день.

3. Споживайте не менше ніж 400 г за 1 добу різноманітних овочів та фруктів, бажано свіжих та вирощених у місцевих умовах екологічно чистих зон.

4. Підтримуйте масу тіла в рекомендованих межах (значення індексу маси тіла від 20 кг/м до 25 кг/м) за допомогою нормакалорійної дієти і щоденних помірних фізичних навантажень.

5. Контролюйте вживання жирів, питома вага яких не повинна перевищувати 30 % від добової калорійності: заміняйте більшість насичених жирів ненасиченими рослинними оліями.

6. Заміняйте жирне м'ясо та м'ясопродукти квасолею, бобами, рибою, птицею або нежирним м'ясом.

7. Вживайте молоко і молочні продукти (кефір, кисле молоко, йогурт, сир) з низьким вмістом жиру і солі.

8. Вибирайте продукти із низьким вмістом цукру, обмежуйте частоту вживання рафінованого цукру, солодких напоїв та солодощів.

9. Віддавайте перевагу продуктам з низьким вмістом солі, загальна кількість якої не повинна перевищувати однієї чайної ложки (5 г) за 1 добу, включаючи сіль, що міститься в готових продуктах. В ендемічних зонах необхідно вживати йодовану сіль.

10. Приготування їжі на парі, її варіння, тушкування, випікання допомагає зменшити кількість доданого жиру.

Висновки. Разом з тим, в світі все більше відбуваються зміни якості та складу харчових продуктів, кольорова реклама закликає школярів замість повноцінного корисного обіду вживати снікери, чіпси, сухарики, газовані напої, фаст-фуди, напхані всілякими харчовими добавками, а наш організм з цієї сучасної їжі з величезною кількістю цукру, жирів, барвників, консервантів змушений насилу витягувати елементи, які необхідні йому для подальшого існування [1].

Такий стан речей спонукає суспільство, громадськість і, головне, систему освіти до вирішення питань здорового (раціонального) харчування школярів, що й визначимо перспективами подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисенко М. Формування навичок здорового харчування в четвертокласників на уроках основи здоров'я. *Науково-методична робота. Sno.udpu.edu.ua*. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/95-innovatsiini-pedahohichni-tekhnologii-v-zahalnoosvitnii-shkoli-teoriia-ta-praktyka/431-formuvannya-navichok-zdorovogo-kharchuvannya-v-chetvertoklasnikiv-na-urokakh-osnovi-zdorov-ya> (дата звернення: 23.01. 2025).
2. Гриценчук О., Овчарук О., Оліфіра Л. Методичні рекомендації щодо впровадження навчального курсу за вибором “Здоров’я дитини – здорове харчування”. 3–4 класи ЗНЗ. К: Друкарня ТОВ “Вольф”, 2010. 28 с.
3. Довгань А., Овчарук О., Пужайчерета Л. Ми обираємо здорове харчування : навч.-метод. посіб. навч. курсу за вибором для 8(9) кл. К.: ТОВ “Друкарня Вольф”, 2014. 56 с.
4. Енциклопедія освіти: АПН України. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Качур Б. М., Шеян М. О. Особливості формування навичок здорового способу життя в учнів молодших класів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2014. Вип. 35. С. 78-81.
6. Мазуренко Л. Формування навичок здорового способу життя у молодших школярів в позакласний час. К.: Шк. Світ, 2008. 128 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті. К.: Шкільний світ, 2001. 23 с.
8. Організація правильного харчування. *Методики формування здорового способу життя: конспект лекцій* / укладачі: Н. В. Коляда, С. М. Король, С. А. Король. Суми: Сумський державний університет, 2021. 183 с. С. 127-147.
9. Павлова В. Навички здорового харчування. *Dtv.dn.ua*. URL: <https://www.dtv.dn.ua/2019/11/01/navychky-zdorovoho-kharchuvannia/> (дата звернення: 10.02. 2025).
10. Поліщук В.П., Молчанець О.В., Коротєєва Г.В. ВІЛ/СНІД та формування здорового способу життя: навч. посіб. К., 2008. 175 с.
11. Сливка Л., Драганчук Х. Формування в учнів початкової школи навичок безпечного і раціонального харчування: науковий дискурс і освітня практика. *Молодь і ринок*. 2025. № 3 (235). С. 29-34.
12. Шкуро В.В. Гігієнічна оцінка режиму харчування дітей молодшого шкільного віку у навчальних закладах різного типу: автореф. дис. канд. мед. наук : 14.02.01 – гігієна та професійна патологія. К., 2010. 22 с.

УДК 377.134:004

Олена БЕРЕЗЮК,

*кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління,
член-кореспондент ГО «АМСКП "Полісся"»*
berezyuk.elen@gmail.com

Наталія САВИЦЬКА,

*здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті розглядається проблема формування полікультурної компетентності особистості та проаналізовано як вона висвітлюється в науковій літературі. Виявлено, що під поняттям полікультурна компетентність науковцями в основному розглядається як здатність людини жити та діяти в полікультурному середовищі, розглянуто педагогічні умови та структуру процесу формування полікультурної компетентності в сучасному освітньому середовищі.

Ключові слова: компетентність, полікультурна компетентність, особистість, формування полікультурної компетентності.

The article examines the issue of developing multicultural competence in an individual and analyzes how it is addressed in academic literature. It is revealed that the concept of multicultural competence is mainly considered by scholars as the ability of a person to live and act in a multicultural environment. The article also discusses the pedagogical conditions and the structure of the process of developing multicultural competence in the modern educational environment.

Keywords: competence, multicultural competence, personality, formation of multicultural competence.

Актуальність проблеми. Одним із пріоритетних напрямів розвитку вітчизняної школи є створення єдиного національного освітньо-наукового інформаційного середовища, побудованого на принципах гуманізму, демократизму, полікультурності, народності та ін. Важливу роль в розвитку готовності до інтеграційних освітніх процесів відіграє полікультурна освіта, а саме процес формування полікультурної компетентності особистості. Реалізація даної проблеми закладає основи співробітництва в педагогічному процесі, сприяє утвердженню діалогічного підходу до навчального спілкування, допомагає ефективній

взаємодії всіх учасників освітньої системи.

Відповідно виникає потреба в подальшій розробці сучасної теорії та практики освіти щодо створення якісно нової системи підготовки, спрямованої на формування полікультурної компетентності особистості як інтегральної складової загальної освітньої компетентності.

Результат аналізу наукових джерел засвідчує про значну кількість розвідок в досліджуваному напрямі. Це явище досліджене в працях Н. Бібік, О. Вознюка, І. Зязюна, А. Кузьмінського, В. Кузя, С. Лісової, Н. Лисенко, М. Стельмаховича, В. Ягупова та багатьох інших.

Полікультурність – це риса сучасної соціальної структури світу, зокрема освіти, яка набула особливого значення в другій половині ХХ ст. в усіх розвинених країнах світу. Цілком закономірно, що в багатьох країнах відбуваються зміни у вимогах до результатів навчання та виховання, потреба у формуванні в особистості здатності жити в відкритому суспільстві, де спільно проживають представники різних етнічних груп. У відповідь на появу нових соціокультурних реалій світова педагогічна думка виробляє відповідну освітню стратегію, теоретичні дослідження ведуться і в українській педагогічній науці.

Слід зазначити, що усвідомлення міжкультурного характеру європейського суспільства в необхідності полікультурної освіти спонукало освітні програми багатьох країн, і України, зокрема, до розвитку навичок співпраці на різних рівнях навчання і виховання з метою пізнання основних принципів міжнародної освіти.

Розширення взаємодії між культурами та народами робить питання культурної ідентичності та культурних відмінностей особливо актуальним. Існує тенденція до збереження культурної ідентичності, підтверджуючи загальну модель, що людство, стаючи все більш взаємозалежним і об'єднаним, не втрачає свого культурного розмаїття.

Тому **метою нашої статті** є аналіз наукової літератури щодо проблеми формування полікультурної компетентності особистості.

Виклад основного матеріалу. Взагалі полікультурна освіта має глибоке коріння. Ще видатний чеський педагог Я.-А. Коменський вважав за необхідне вчити, виховувати, готувати дитину до життя потрібно в багатонаціональному суспільстві.

Відомий український педагог К. Ушинський зазначав, що дітей необхідно не лише знайомити з культурою свого народу, а й вчити поважати чужу культуру. Він вважав, що національне виховання є невід'ємною частиною полікультурного виховання, оскільки неможливо навчитися поважати культуру інших, не знаючи і не люблячи культури свого народу. Лише тоді, коли діти та молодь причетні до загальнолюдських моральних цінностей, розвивається мораль у здобутках національної культури, виникає толерантність, національна свідомість і духовність» [8].

Український теоретик і практик педагогіки С. Русова також наголошувала на необхідності «глибокого пізнання дітьми власної національної культури, що є основою розуміння її унікальності та можливості порівняння з іншими національними культурами, що дає можливість дітям засвоїти загальнолюдські та національні цінності» [8, с. 20].

Відомий український педагог Г. Ващенко в своїх працях зазначав, що «кожен народ має розвивати власну національну культуру, оскільки загальнолюдська культура залежить від багатства та розмаїття кожної культури. Іншими словами: на його думку, майбутнє не за протиставленням національних культур, а за їх взаємозбагаченням» [8]. Ідеї Г. Ващенка свої актуальності й досі не втратили.

Серед сучасних вітчизняних досліджень з проблем формування полікультурності особистості слід виділити наукові доробки М. Євтуха, А. Кузьмінського, В. Кузя,

Н. Лисенко, М. Стельмаховича та ін. Їх праці пропонують широкий спектр поглядів і суджень щодо багатьох питань, пов'язаних з концептуальними основами полікультурної освіти.

На думку М. Стельмаховича, полікультурна компетентність особистості є «інтегративною якістю особистості майбутнього фахівця, включає полікультурну систему знань, умінь, навичок, інтересів, потреб і мотивів, що формується в процесі навчання та включає цінності, полікультурні якості, досвід, соціальні норми і правила поведінки, необхідні для повсякденного життя і дій у сучасному полікультурному суспільстві, при взаємодії в освітньому процесі представників різних культур» [8, с. 88].

Теоретичний аналіз наукових джерел дав змогу констатувати наявність різних поглядів на визначення, зміст, складові та форми поняття «полікультурна компетентність».

Більшість науковців сьогодні під полікультурною компетентністю розуміють здатність людини жити та діяти в полікультурному середовищі.

За вченням І.Омельячук «полікультурна компетентність особистості – це не лише здатність жити і діяти в полікультурному середовищі, а й теоретична і практична підготовленість до здійснення своєї професійної діяльності в такому суспільстві» [5, с. 6].

Л. Воротняк визначає полікультурну компетентність як «здатність до інтеграції в іншу культуру, зберігаючи при цьому зв'язок із рідною мовою. Результат сприяє безконфліктній ідентифікації особистості в полікультурному суспільстві та її інтеграції в полікультурний простір» [1, с. 106].

Відомий український дослідник проблеми полікультурної освіти П. Кендзьор вважає, що «основною ідеєю концепції полікультурної освіти є усвідомлення різноманітності, полікультурності та цілісності світу, його взаємозв'язку, взаємозалежності, взаємодії культур» [4, с. 65]. Важливою умовою життя людей різних рас, національностей, релігій і культур, на переконання вченого, є «досконале знання власної національної історії, мови та культури, а також розуміння особливостей і традицій інших народів, лише на цій основі можна створити сприятливі умови для продуктивного співіснування та взаємодії людей з представниками різних етнічних груп» [4, с. 64].

Під полікультурною освітою П. Кендзьор розуміє цілеспрямований системний процес створення поведінкових механізмів у полікультурному середовищі, що виявляється в повазі й толерантному ставленні до представників різних етнічних, релігійних і мовних груп, ознайомлює їх з особливостями культури та менталітету. представники цих груп [4].

Дослідниця проблем полікультурності К. Юр'єва доводить, що процес формування полікультурної компетентності особистості може бути успішним, коли буде забезпечення інтеграції навчальних тем полікультурних знань в основний програмовий матеріал та також буде забезпечення відповідності навчальної та позаурочної діяльності у процесі формування полікультурної компетентності особистості [9]. Але для цього потрібні певні умови.

Вчена Л. Перетяга обґрунтовує дидактичні умови формування полікультурної компетентності школярів. У своєму дослідженні вчена здійснила конкретизацію та уточнення критеріїв і показників полікультурної компетентності школярів молодшого шкільного віку [6].

Проблеми формування полікультурної компетентності досліджувалися в доробках педагога і вченої Л. Воротняк, де було обґрунтування певних педагогічних умов, що сприяють формуванню полікультурної компетентності особистості. Формування полікультурної компетентності є успішним і сприяє освітньому процесу, якщо забезпечує поступове впровадження ідеї «діалогу культур»; створення комплексної програми

формування полікультурної компетенції особистості, яка включає мовні навчальні проекти, підготовлені з урахуванням професійних інтересів особистості; створення в освітньому процесі атмосфери, максимально наближеної до реальних умов спілкування, повага та збереження культурної ідентичності [1].

Реалізація полікультурної освіти має здійснюватися через уміння, навички, моделі поведінки з урахуванням принципів теоретичних знань і об'єктивних уявлень про різноманітність світу в етнокультурному розумінні. Це дасть змогу забезпечити ефективне спілкування з представниками різних культур і народів, виробить позитивне (толерантне) ставлення до них, а також допоможе набуту досвіду міжкультурної взаємодії, а це, у свою чергу, буде сприяти ефективній взаємодії різних етнічних груп у полікультурному середовищі.

Розширення взаємодії між культурами та народами робить питання культурної ідентичності та культурних відмінностей особливо актуальним. Існує тенденція до збереження культурної ідентичності, підтверджуючи загальну модель, що людство, стаючи все більш взаємозалежним і об'єднаним, не втрачає свого культурного розмаїття.

Вчений П. Кендзьор звертає увагу на те, що національні та етнічні особливості знайшли відображення в менталітеті кожного народу, і вони відображаються в традиціях і звичаях; побутовій культурі; буденній поведінці; художній культурі і мистецтві тощо [4]. Зазначені компоненти характеризуються яскравим національним колоритом та соціально-історичною спадкоємністю життєдіяльності етносу.

В науковій педагогічній літературі також звертається увага на те, що процес формування полікультурної компетентності особистості є свідомо організованим і контрольованим, а структура полікультурної компетентності, на думку Л. Перетяги, поєднує мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та емоційний компоненти та визначає здатність суб'єкта орієнтуватися в соціокультурному просторі [6].

Вдалу спробу дослідження формування полікультурної компетентності здійснив вчений І. Песков, предметом дослідження якого була система полікультурних компетентностей та умови їх формування у старшокласників. На думку науковця, забезпечити ефективність формування полікультурної компетентності старшокласників можна, якщо: полікультурну компетентність інтерпретувати як «чинник продуктивної життєдіяльності людини в полікультурному та багатонаціональному середовищі, що ґрунтується на повазі до інших людей. Полікультурна компетентність розглядається ним як органічна частина системи основних компетентностей учнів; формування полікультурної компетентності здійснюється у сфері полікультурної освіти як цілісного цілеспрямованого процесу, який спеціально моделюється та інтегрується в існуючі шкільні програми, враховуються також соціокультурна специфіка учнівського середовища, етнічно-культурні та особистісно-індивідуальні особливості» [7].

На думку І. Пескова, невід'ємними компонентами структури полікультурної компетентності особистості є знання полікультурної дійсності, емоційно-ціннісне ставлення до феномену полікультурного середовища, культура поведінки в культурному суспільстві. Він показує, що полікультурні компетенції старшокласників формуються як відкрита, ієрархічна система [7].

Як елемент цієї системи полікультурні компетенції є взаємозалежними та взаємообумовленими, хоча вони характеризуються, з одного боку, відносною автономією, а з іншого – являють собою цілісне явище.

Примітно, що останніми роками зріс інтерес науковців до формування полікультурної

компетентності особистості у сфері європейської освіти (Л. Воротняк, Г. Гулецька, О. Зеленська, Н. Лавриченко, Л. Перетяга, О. Щеглова та ін.).

Так, Г. Гулецька свою роботу «Полікультурне виховання студентської молоді в університетах США» присвятила полікультурному вихованню американської молоді. Науковець здійснила комплексний аналіз теоретичних засад змісту, форм і методів полікультурного виховання студентів університетів США, а також розробила методичні рекомендації щодо використання американського досвіду в Україні [3].

Автор даної праці стверджує, що полікультурне виховання молоді функціонально пов'язане з білінгвальним або багатомовним навчанням. В університетах США особлива увага приділяється полікультурній підготовці студентів, щоб підготувати їх до роботи з диверситивними студентами, покращити умови навчання та забезпечити справедливую та рівну освіту для всіх.

У проаналізованому дослідженні також висвітлено концептуальні підходи до з'ясування сутності поняття полікультурної освіти, виявлено зародження полікультурної освіти в педагогічних реаліях США, охарактеризовано процеси реформування вищої освіти відповідно до ідей полікультурності, визначено відповідну роль держави та професійних організацій та вплив полікультурної освіти на розвиток молоді, створення полікультурного змісту освіти та ін.

Спробу окреслити зміст і спосіб формування полікультурної компетентності як складової професійної компетентності вчителя зробила К. Юр'єва. На її думку, «ефективність роботи на міжкультурній основі залежить від уміння вчителя толерантно ставитися до учнів – представників різних націй і культур, урахувати їх етнопсихологічні та етнокультурні особливості у професійних діях, з урахуванням особливостей формування етнічної та національної свідомості дітей різних вікових груп» [9, с. 10]. При цьому велику увагу науковець приділяє розвитку професійної кваліфікації та вмінь у формуванні полікультурної компетентності вчителя на всіх етапах педагогічної підготовки: у вищому педагогічному навчальному закладі та в структурі післядипломної освіти.

Дослідники оцінюють основні компоненти полікультурної компетентності вчителя так: «полікультурна грамотність; уміле використання полікультурних знань, умінь і навичок у навчальній діяльності; професійно-особистісні якості вчителя» [9, с. 11].

Вчений І. Омелянчук вважає, що здійснення ефективної міжкультурної взаємодії, необхідної для більш стабільного розвитку людства, неможливе без формування полікультурної компетентності в усіх членів людської спільноти. Полікультурна компетентність, на його думку, включає «знання культурного середовища, представників інших націй, специфіки ціннісних ієрархій, що визначаються різними суспільствами, оскільки єдність системи цінностей (і особливо морально-етичних) може стати чинником об'єднання людей і активізації їх зусиль для побудови демократичного суспільства, заснованого на повазі до представників різних культур і носіїв різних ідеологій» [5, с. 7].

Отже, в науковій літературі визначено, що полікультурна компетентність є комплексом, швидше за все, набором взаємопов'язаних і взаємозалежних компетентностей. Вона представляє себе як набір структурних компонентів, таких як особистісні характеристики, вимоги до цінностей, мовна, комунікативна та поведінкова компетентність, а також культурна та регіональна компетентність. Вимоги до формування полікультурної компетентності особистості зводяться до алгоритму процедур, які оптимізують формування цієї компетентності шляхом виховання та навчання.

Висновок. Підсумовуючи основні твердження вітчизняних і зарубіжних авторів,

вважаємо, що сучасні дослідження феномену формування полікультурної компетентності особистості спрямовані на контекст діяльності самої особистості та всіх чинників, які впливають на її освіту, виховання, розвиток. Це формування мультикультурної компетентності, яка забезпечує здатність ефективно спілкуватися з представниками різних націй, національностей і культур, а також здійснювати інтеграційні процеси у культурних, соціальних, виробничих та науковій сферах.

Полікультурна компетентність в освіті сприяє «мультикультурним» знанням особистості, можливості самореалізації в багатокультурному світі, підтримці зв'язку з рідною мовою та культурою і, таким чином, безконфліктній ідентифікації особистості в полікультурному суспільстві та її інтеграції в полікультурний простір.

Отож, процес формування полікультурної компетентності є тривалим і багатоаспектним, і наукові доробки даної проблеми повинні бути представлені на науковому та навчально-методичному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Воротняк Л.І. Особливості формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах. *Вісник Житомирського державного університету Педагогічні науки*. 2008. № 39. С. 105-109.
2. Гончаренко Л.А., Кузьменко В.В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: навч. посіб. для студентів. Херсон: РПЮ, 2006. 92 с.
3. Гулецька Я. Г. Полікультурна освіта вчителів в університетах США. *Шлях освіти*. 2007. № 4. С. 25-28.
4. Кендзьор П. І. До проблеми формування ідентичності особистості в умовах полікультурного суспільства. *Вісник Прикарпатського національного університету. Сер. «Педагогіка»*. 2013. Вип. XLVI. С. 64-69.
5. Омелянчук І. І. Сутність поняття "полікультурність" як основоположного компоненту в структурі міжкультурної комунікації. URL: <http://www.psych.kiev.ua/> (дата звернення: 10.11. 2024).
6. Перетяга Л. Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання». Харків, 2008. 24 с.
7. Песков І. В. Формування полікультурних компетенцій учнів старших класів загальноосвітньої школи. URL: <https://stud.com.ua/98943/pedagogika/polikulturnoyi> (дата звернення: 12.11. 2024).
8. Хрестоматія з української класичної педагогіки: К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський / уклад. В. П. Кравець, О. І. Мешко. К.: Грамота, 2008. С. 5–120.
9. Юр'єва К. Зміст і шляхи формування полікультурної компетентності педагогів. *Управління школою*. 2004. № 33. С. 10–11.

Світлана ВІТВИЦЬКА,
доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри
професійно-педагогічної, спеціальної освіти,
андрагогіки та управління,
дійсний член ГО «АМСКП "Полісся"»
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
vityucka.svitlana@ukr.net

Міріка МАКРІДІ,
здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто особливості розвитку творчих здібностей учнів початкової школи у позакласній діяльності. Проаналізовані основні поняття дослідження «творчість», «творча особистість», «творчі здібності», «позакласна діяльність». Охарактеризована специфіка прояву та розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі позакласної діяльності. Окреслено напрями, форми та методи позакласної діяльності, які є ефективним інструментом розвитку творчих здібностей учнів початкової школи.

Ключові слова: *творчість, творча особистість, творчі здібності, позакласна діяльність, учні молодшого шкільного віку.*

The article examines the peculiarities of the development of creative abilities of elementary school students in extracurricular activities. The main research concepts "creativity", "creative personality", "creative abilities", "extracurricular activities" are analyzed. The specifics of the manifestation and development of creative abilities of younger schoolchildren in the process of extracurricular activities are characterized. The directions, forms and methods of extracurricular activities, which are an effective tool for developing the creative abilities of primary school students, are outlined.

Keywords: *creativity, creative personality, creative abilities, extracurricular activities, elementary school students.*

Актуальність проблеми. Одним із пріоритетних напрямів реформування початкової ланки освіти в Україні є гуманізація, спрямування освітнього і виховного процесу на формування творчої особистості, зокрема, розвитку її творчих здібностей, які є основою креативності, самостійності й здатності генерувати нові ідеї.

Розвиток творчих здібностей особистості учня початкової школи є одним з актуальних завдань, що визначені державними та нормативними документами (Закон України «Про освіту» [1], Концепція «Нова українська школа» [3], Державний стандарт початкової освіти [2] та ін.).

Варто зазначити, що на сучасному етапі проблемі формування творчої особистості присвячено значну кількість наукових досліджень. Огляд та аналіз наукової літератури засвідчує, що більшість дослідників, зокрема О. Лисевич, В. Моляко, Н. Рудницька та ін., зосереджують увагу на вивченні специфіки творчих здібностей, творчого процесу, творчих якостей особистості, а також вивчають умови забезпечення ефективного розвитку творчих здібностей у школярів. Психологічні аспекти розвитку творчих здібностей учнів висвітлені у працях науковців: В. Антонєць, І. Білої, Н. Бузій, Г. Гарбузюк, Г. Костюка та ін. Проблема розвитку творчих здібностей учнів початковій школі перебуває в центрі уваги таких дослідників, як О. Грушко, О. Довгий, М. Копчук-Кашецька та ін. Однак у науковій літературі приділено недостатньо уваги формуванню творчих здібностей молодших школярів у позакласній діяльності. Саме тому, актуальність порушеної проблеми, а також об'єктивна потреба у постійному розвитку й оновленні напрямів, форм, методів формування творчої особистості учня початкової школи у позакласній роботі зумовили вибір окресленої теми дослідження.

Мета статті: проаналізувати основні поняття дослідження, визначити особливості, основні напрями, форми та методи розвитку творчих здібностей учнів початкової школи у позакласній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Найбільш загальним поняттям дослідження є творчість. Проведений контент аналіз цього поняття свідчить про різноманітність підходів до його змістового розгляду і доводить складність його утворення. Творчість – продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення [10, с. 76].

Творчість – діяльність, створення нових матеріальних та духовних цінностей [7, с. 7].

Кучерявий І. Т., Клепиков О. І. характеризують процес творчості як можливість оптимально глибокої реалізації індивідуальності [5].

На думку О. Пехоти, творча особистість – це креативна особистість, яка в наслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідних для актуалізації творчого потенціалу людини додаткових мотивів, особистісних утворень, здібностей, що сприяють досягненню творчих результатів в одному чи в кількох видах творчої діяльності [9, с. 238-252].

Творча діяльність особистості – це творчий процес, в результаті якої виникає творче досягнення, яке не міститься у вихідних умовах [8].

Слід зазначити, що поняття «творчі здібності» є складним науковим поняттям, яке має багаторівневу структуру. Це поняття вивчають на міждисциплінарному рівні. До прикладу, у психології та педагогіці це поняття розглядають у вимірі вивчення спеціальних творчих здібностей, які визначають успішність у конкретних видах діяльності (математичній, технічній, філологічній, образотворчій, спортивній, музичній та ін.), а також загальних творчих здібностей, від яких великою мірою залежить успішність у багатьох видах діяльності людини.

О. Довгий та М. Копчук-Кашецька визначають творчі здібності як складну та інтегративну властивість особистості, яка формується на базі природних задатків під час взаємодії людини з навколишнім середовищем та є результатом розвитку психічних процесів (сприйняття, мислення, пам'яті, відчуття, уяви) та умовою успішної життєдіяльності особистості [4, с. 122].

На думку вчених (І. Білої, Т. Матвійчук), творчі здібності особистості передбачають: цілісне сприйняття, здібність до прогнозування наслідків своєї діяльності (логічність, творчість, критичність, уява, рухливість мови, готовність до ризику, інтуїтивність і

підсвідома обробка інформації та ін. [6].

На нашу думку, творчі здібності особистості – це симбіоз її властивостей і рис характеру, які характеризують міру їх відповідності вимогам певного виду творчої діяльності і, які зумовлюють рівень результативності цієї діяльності.

Складовими творчих здібностей учнів початкової школи є: мотиваційний, емоційний, інтелектуальний, креативний, особистісно-рефлексивний.

На наш погляд, творчі здібності є індивідуальними характеристиками та якостями особистості, що визначають її здатність успішно займатися різноманітними творчими видами діяльності. Це індивідуальні особливості, які формують основу для прояву творчого потенціалу людини. Окрім того, творчі здібності – це одна з ключових властивостей людської природи та здатність людини проявляти креативність, нестандартне мислення, оригінальність у розв'язанні завдань, створенні ідей в мистецтві або інших сферах діяльності. Вони дають нам можливість виражати себе, знаходити нові підходи до розв'язання різноманітних проблем, творити щось унікальне й нове та розробляти унікальні концепції, які можуть мати практичне використання або естетичну цінність. Важливо розуміти, що творчі здібності можуть розвиватися у процесі навчання, практичної діяльності, оволодіння новим досвідом та вмінням мислити поза межами обмежень і шаблонів.

Молодший шкільний вік є найсприятливішим для творчого розвитку дітей, оскільки саме в цей віковий період активно розвивається уява, дар фантазувати, творчо мислити, помітно проявляється допитливість, формується вміння спостерігати, порівнювати та критично оцінювати діяльність. У цей період розвитку дитини важливо створювати сприятливе середовище для розкриття її потенціалу, що сприяє формуванню стійкого інтересу до пізнавальної діяльності та творчості. З метою стимулювання творчої діяльності учнів початкової школи та розвитку їх творчих здібностей у позакласній діяльності застосовуються різноманітні методи, форми та засоби. Ефективними є тематичні дні й тижні з розвитку творчих якостей та здібностей молодших школярів, застосування специфіки канікулярного періоду, використання творчої гри в системі виховної роботи, участь у гуртковій роботі, інсценізаціях, проведення конкурсів, залучення школярів до колективно-творчих справ та масових заходів тощо [11, с. 558].

Позакласна діяльність має значні можливості розвитку творчого потенціалу учнів, якщо відбувається в атмосфері свободи вибору та самостійності, що сприяє формуванню в учнів мотивації до навчання, розвитку фантазії, уяви, креативності, а також комунікативних умінь і навичок. Крім того, позакласна діяльність сприяє формуванню у молодших школярів таких якостей, як наполегливість, самостійність, відповідальність та ініціативність. Можливості самореалізації у різних видах діяльності учнів сприяють формуванню впевненості у своїх силах, що стимулює їхню подальшу творчу активність.

Позакласна діяльність є важливою складовою виховного процесу, оскільки вона надає можливості учням розвиватися поза межами традиційних уроків, стимулюючи їхню активність, ініціативність і фантазію.

Висновки. Отже, творчі здібності особистості є індивідуально-особистісними властивостями людини, які зумовлюють успіх виконання нею різного роду творчої діяльності. Успішне формування та розвиток творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку має важливе значення для індивідуального розвитку й майбутніх творчих досягнень. Позакласна діяльність виступає унікальним розвивальним середовищем, простором для розвитку творчих здібностей учнів, створює умови для активної участі дітей у різноманітних формах творчості. Перспектива подальших досліджень окресленої проблематики полягає у

вивченні ефективності використання інтерактивних платформ, цифрових інструментів та інших сучасних технологій з метою розвитку творчих здібностей учнів початкової школи у позакласній діяльності у контексті Концепції «Нова українська школа».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 18.11. 2024).
2. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.11. 2024).
3. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 18.11. 2024).
4. Довгий О., Копчук-Кашецька М. Розвиток творчих здібностей учнів початкової школи як актуальне завдання сучасної української школи. *Молодь і ринок*. 2021. № 11-12 (197-198). С. 121-126.
5. Кучерявий І., Клепиков О. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості: навч. посіб. К.: Вища школа, 2000. 288 с.
6. Матвійчук Т. Основні напрями дослідження творчих здібностей у психології та педагогіці. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету України*. 2013. № 1. С. 145-156.
7. Момот Л. Як допомогти дитині стати творчою особистістю / упорядн. Л. Шелестова. К.: Загаотнопед. Газ. 2003. 112 с.
8. Педагогічні технології: наука – практиці: навч.-метод. підручник/ О. Кульчицька, С. Сисоєва., Я. Цехмистер / за ред. С. Сисоєвої. К.:ВПОЛ. 2002. 281 с.
9. Пехота О. Індивідуальність учителя і освітні технології. *Освітні технології*: навч.-метод. посіб. / О. Пехота, А. Кітченко, О. Любарська та ін. К.: вид-во А.С.К. 2004., С. 238-252.
10. Рудницька О. Основи викладання мистецьких дисциплін / за заг. ред. Рудницької О. К.: АТЗТ «Експрес-об'ява», 1998. С. 76.
11. Чос С. Розвиток творчих здібностей та обдарованості молодших школярів. *Розвиток обдарованої особистості: світовий та вітчизняний контексти*: матеріали методологічного семінару (Київ, 18-20 листопада 2021 року). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. С. 557-561.

УДК 378.1

О. VOZNYUK (Олександр ВОЗНЮК),
Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
alexvoz@ukr.net

PSYCHOPHYSICAL ASPECT OF BLENDED LEARNING

The article considers the psychophysical aspect of blended learning, which assumes that part of the cognitive activity of students takes place in the lesson under the direct guidance of the

teacher, and the other part - in independent work with electronic resources. It is established that blended learning involves not only the integration of external (methodological) and internal (psychological) aspects of the educational process. Therefore, special attention deserves the most "experimental" psychological and pedagogical aspect of blended learning - psychophysical, the elements of which can be applied in the educational process.

Keywords: the concept of functional asymmetry of the cerebral hemispheres, electronic resources, digital competence,

У статті розглядається психофізичний аспект змішаного навчання, яке передбачає, що частина пізнавальної діяльності учнів відбувається на уроці під безпосереднім керівництвом учителя, а інша – у самостійній роботі з електронними ресурсами. Встановлено, що змішане навчання передбачає не тільки інтеграцію зовнішніх (методичних) і внутрішніх (психологічних) аспектів освітнього процесу. Відтак, на особливу увагу заслуговує найбільш «експериментальний» психолого-педагогічний аспект змішаного навчання – психофізичний, елементи якого можна застосовувати в освітньому процесі.

Ключові слова: концепція функціональної асиметрії півкуль головного мозку, електронні ресурси, цифрова компетентність,

Introduction.

Today, the education system is faced with the task of maximally revealing the unique creative potential of each individual. The idea of developmental and creative learning is at the focus of the new direction of the pedagogical process. The renewal of society, and even more so its radical change, is a contradictory, complex, long-term process associated with the search for new ways and means of implementing transformations in all spheres of people's lives. That is why, in the conditions of the spiritual and economic revival of our society, the activities of educational institutions require specific, and drastic, changes that are caused by the need to form a socially active, creative personality, which is possible only when creating favourable conditions for the comprehensive development of the potential capabilities of the individual in the educational process, which should be made as effective as possible.

For this, blended learning technologies can be used. In the general sense, blended learning is learning in which part of the cognitive activity of all participants in educational process takes place at the lesson under the direct guidance of a teacher, and the other part – in independent work with electronic resources [1-4].

We can talk about such aspects of blended learning as a new technology of educational and scientific activity [8; 12; 14; 16; 17-19], as a locomotive of reforming the educational sphere [9; 10], as an important means of university education [5; 7; 11; 15; 21], as transcultural learning method [13; 20], as a tool for creating educational aids [6].

There are several options for “blending”: combining face-to-face with distance learning; combining different learning formats within the same class (face-to-face learning as the main one, that uses distance learning technologies and various forms of working with electronic resources, online courses, etc.); combining independent learning and interaction/collaboration in the classroom; mixing the main educational content (textbooks and educational materials) with external materials (electronic resources).

We can talk about certain models of “blended learning”.

Rotational model. The essence of this model is the so-called “rotation” of students in school/university. There is also a “rotation” of types of student activities – online and offline. A

variation of this model is work using the “Flipped Classroom” technology, when students work partly with the materials independently, and in the classroom they discuss different questions, consult with the teacher, or study the next part of the material. This is the model that is currently implemented by most schools in Ukraine that have chosen a blended learning format.

Flexible model. In this model, students work individually according to adjusted schedule, mostly online, and the teacher is an instructor who coordinates their activities and provides consultations. Moreover, the teacher can provide consultations both in person and online in a synchronous mode. This model is often chosen by distance learning schools. Some schools in Ukraine, mostly in rural areas, also implemented this model during the pandemic and the active phase of military operations (in relatively safe regions).

Personality oriented model. Provides for learning process according to individual educational trajectories (students study in person, and in parallel work with external electronic resources, online courses). Such a model can be used for in-depth study of separate subjects, in the case of a combination of face-to-face and external, face-to-face and online or other forms of obtaining education.

Model of an enriched virtual environment. The model provides for the main work online according to the developed distance courses. At the same time, the student can attend separate lessons/classes (if this model is used individually), or separate lessons are held for students of the entire class (for example, at the beginning and end of studying the topic, for project defense, discussion of individual topics).

Such a model will be useful for communities where the school has been destroyed or damaged as a result of military actions, but there is an equipped digital hub or other premises that can be used for conducting individual classes with students.

In a situation where a school/university has a need and opportunity to organize blended learning, it is necessary to determine the model/models by which the educational institution will work. The legislation does not provide for a blended form of education as such, so if a school organizes blended learning, the form of education is face-to-face with the use of distance learning technologies.

The advantages of blended learning in higher education institutions are the following [2]:

- expanding students' educational opportunities due to accessibility and flexibility;
- taking into account individual educational needs, pace, rhythm of educational material;
- increasing students' motivation for educational and cognitive activity, independence, social activity, reflection and self-analysis, and the formation of responsibility;
- pedagogical freedom and autonomy of the teacher regarding the choice of material presentation, educational services and platforms;
- changing the role of the teacher;
- the ability to control one's own activities;
- formation of digital competence;
- personalization of the educational process;
- increasing the efficiency of the educational process and learning outcomes as a whole.

The aim.

Since blended learning involves not only the aggregation of external (methodological), but also internal (psychological) aspects of the educational process, the most “experimental” psychological and pedagogical aspect, or the approach to blended learning – psychophysical (it is known that psychophysics can be defined as a branch of psychology that studies the diverse influences of physical stimuli/signals on sensory perceptions and mental states of a person),

deserves special attention, the elements of which can be applied in the educational process. This is the **purpose** of the article.

Presentation of the material.

One of the promising ways of involving the psychophysical approach involves the use of the concept of functional asymmetry of the human cerebral hemispheres in the educational process. This concept reveals certain features/algorithms of the perception of the world by participants in the educational process in the context of the functioning of the cerebral hemispheres – right and left. These features are increasingly being taken into account by the world pedagogical community in the process of forming effective strategies for the educational activity of participants in the educational process in educational institutions of various types.

Thanks to the generalization of the content of this concept, it can be stated that the hemispheres function both in differentiated and synthetic (holistic) ways. If the synthetic mode of functioning of the hemispheres involves a combination of their psychophysical strategies of perceiving the world, then the differentiated mode reveals a certain dichotomy of the functioning of the hemispheres in the context of sensory features of perceiving the environment.

Generalizing these features with a sufficient degree of simplification allows us to state that the continuous aspect of reality (continuous geometrical forms of objects, hot color gamut, melodic aspect of sound information, figurative-concrete, non-contrast aspect of visual information, emotional aspect of human interaction, etc.) is perceived by the right hemisphere, and the discrete aspect (discrete geometrical forms of objects, cold color gamut, sound rhythm, sign-symbolic, contrast aspect of visual information, abstract-logical aspect of human interaction, etc.) – respectively, by the left hemisphere.

It is important to note that visual objects located in the right field of vision are perceived by the left hemisphere, and in the left field of vision – by the right hemisphere (i.e. here we have a cross-visual model of perception of the world by the hemispheres). The same can be applied to the perception of perspective – direct and reverse.

Blended learning in the context of the concept of hemispheric asymmetry assumes that educational information can be received by participants in the educational process in accordance with certain algorithms developed by us [22].

Conclusions.

From the point of view of the concept of functional asymmetry of the human brain hemispheres, the combination of ICT resources concerning the method of supporting signal method is an effective means of representing educational material. On the one hand, students are offered verbal information that explains certain educational objects at the verbal level, and on the other hand, this same information is presented in the form of a graphic image.

The information provided to students is differentially located in the right (verbal) and left (figurative) visual fields, which corresponds to hemispheric information processing strategies and contributes to the synergistic effect of the convergence of hemispheric functions of the brain.

In general, we can talk about certain algorithms of presenting the educational information.

1. Blending algorithm: in order for the information of educational character (or a work of art) to have a meditative and synergetic effect on a student (when this information simultaneously affect both hemispheres, thus synchronizing their processes), it is necessary to combine right- and left-hemispheric information so that the two hemispheric strategies/functions blend, thus receiving a compensatory effect (as evidenced by encephalographic studies, the hemispheres are functionally synchronized in a meditative and creative state being the highest level of human activity/life and the highest goal of human development).

2. Harmonizing algorithm: in the information of educational character (or a work of art) to have a harmonizing effect on a student (when this information simultaneously affect both hemispheres, thus harmonizing their processes), it is necessary to combine right- and left-hemispheric information in such a way that the two hemispheric strategies be realized in a harmonious proportion (in mathematical terms, – this proportion is called a "golden ratio"), that is, the information transmitted to the right and left hemispheres must be correlated in a harmonious proportion.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Беседін Б., Вагнер Г. Гуманізація навчально-виховного процесу. *Навчальні технології XXI століття: «змішане навчання»*: зб. наук. пр. 2017. № 5 (85). С. 208–217.
2. Собченко Т. М. Змішане навчання: поняття та завдання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. Вип. 75(3), С. 73-76.
3. Теорія та практика змішаного навчання: монографія / В.М. Кухаренко та ін. Харків, 2016. 284 с.
4. Ткачук Г.В. Змішане навчання та особливості використання ротаційної моделі у навчальному процесі. *Інформаційні технології в освіті*. 2017. № 4 (33). С. 143–156.
5. Bloemer, W., & Swan, K. (2015). Investigating informal blending at the University of Illinois Springfield. In A. G. Picciano, C. D. Dziuban, & C. R. Graham (Eds.). *Blended learning: Research perspectives*, 2, 52–69. New York: Routledge.
6. Bonk, C. J., & Graham, C. R. (2007). *The handbook of blended learning: Global perspectives, local designs*. San Francisco: Pfeiffer.
7. Dringus, L. P., and A. B. Seagull. 2015. A five-year study of sustaining blended learning initiatives to enhance academic engagement in computer and information sciences campus courses. In *Blended learning: Research perspectives*. Vol. 2. Edited by A. G. Picciano, C. D. Dziuban, and C. R. Graham, 122-140. New York: Routledge.
8. Dziuban, C., Graham, C.R., Moskal, P.D. *et al.* (2018) Blended learning: the new normal and emerging technologies. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 15, 3. URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-017-0087-5> (дата звернення: 18.03. 2025).
9. Dziuban, C., Hartman, J., Cavanagh, T., & Moskal, P. (2011). Blended courses as drivers of institutional transformation. In A. Kitchenham (Ed.), *Blended learning across disciplines: Models for implementation*, (pp. 17–37). Hershey: IGI Global.
10. Garrison, D. R., & Kanuka, H. (2004). Blended learning: Uncovering its transformative potential in higher education. *The Internet and Higher Education*, 7, 95–105.
11. Garrison, D. R., & Vaughan, N. D. (2013). *Blended learning in higher education*, (1st ed.). San Francisco: Jossey-Bass Print.
12. Graham, C. R. (2013). Emerging practice and research in blended learning. In M. G. Moore (Ed.), *Handbook of distance education*, (3rd ed., pp. 333–350). New York: Routledge.
13. Jean-François, E. (2013). *Transcultural blended learning and teaching in postsecondary education*. Hershey: Information Science Reference.
14. Kitchenham, A. (2011). *Blended learning across disciplines: Models for implementation*. Hershey: Information Science Reference.
15. Lowe, D. (2013). Roadmap of a blended learning model for online faculty development. *Invited feature article in Distance Education Report*, 17(6), 1–7.

16. Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., & Baki, M. (2013). The effectiveness of online and blended learning: A meta-analysis of the empirical literature. *Teachers College Record*, 115(3), 1–47.
17. Moskal, P., Dziuban, C., & Hartman, J. (2013). Blended learning: A dangerous idea? *The Internet and Higher Education*, 18, 15–23.
18. Norberg, A., Dziuban, C. D., & Moskal, P. D. (2011). A time-based blended learning model. *On the Horizon*, 19(3), 207–216. URL: <https://doi.org/10.1108/10748121111163913> (дата звернення: 12.01. 2025).
19. Picciano, A. G., Dziuban, C., & Graham, C. R. (2014). *Blended learning: Research perspectives*, (vol. 2). New York: Routledge.
20. Rovai, A. P., & Jordan, H. M. (2004). Blended learning and sense of community: A comparative analysis with traditional and fully online graduate courses. *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 5(2), 1–13.
21. Shea, P., & Bidjerano, T. (2014). Does online learning impede degree completion? A national study of community college students. *Computers and Education*, 75, 103–111 URL: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.02.009> (дата звернення: 18.02. 2025).
22. Voznyuk, A., et al, (2021). Interdisciplinary Educational Technology based on the Concept of Human Brain Functional Asymmetry. *Postmodern Openings*, 12(2), 433-449. URL: <https://doi.org/10.18662/po/12.2/316> (дата звернення: 14.02. 2025).

УДК 378

Наталя САМБОРСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри природничих та
соціально-гуманітарних дисциплін,
член-кореспондент ГО «АМСКП "Полісся"»
(Житомирський медичний інститут ЖОР)
talsy74@ukr.net

ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА СУЧАСНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

У статті досліджено вплив дистанційного навчання на сучасний освітній процес. Розглянуто основні виклики, з якими стикаються викладачі та студенти під час переходу до онлайн-формату, зокрема зниження рівня соціальної взаємодії, необхідність високої самодисципліни та адаптацію традиційних методик до цифрового середовища. Визначні переваги дистанційного навчання, серед яких гнучкість, доступ до широкого спектру освітніх ресурсів та можливість індивідуалізованого підходу. Проаналізовано наукові дослідження, присвячені впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій та цифрової дидактики. Окреслено перспективи подальшого розвитку дистанційної освіти та її вплив на якість навчального процесу.

Ключові слова. дистанційна освіта, змішане навчання, освітні технології, мотивація студентів, цифрові платформи.

The article examines the impact of distance learning on the modern educational process. The main challenges teachers and students face in the transition to the online format are

considered, including a decrease in the level of social interaction, the need for high self-discipline, and the adaptation of traditional methods to the digital environment. The advantages of distance learning, including flexibility, access to a wide range of educational resources, and the possibility of an individualized approach, are highlighted. The scientific research on introducing information and communication technologies and digital didactics is analyzed. The prospects for further development of distance education and its impact on the quality of the educational process are outlined.

Keywords: *distance education, blended learning, educational technologies, student motivation, digital platforms.*

Актуальність проблеми. Останні роки стали для України періодом серйозних випробувань, зокрема через глобальну пандемію COVID-19 та воєнні події. Одна з найбільших відчутних змін відбулась у сфері освіти, яка була змушена швидко адаптуватися до нових реалій. Багато закладів освіти перейшли на дистанційне або змішану форму навчання, щоб забезпечити безпеку студентів і викладачів, водночас зберігаючи якість освітнього процесу. Ці виклики змусили педагогічну спільноту шукати нові підходи, впроваджувати сучасні технології та переглядати традиційні методи навчання.

Перехід на дистанційну форму навчання викликає ряд важливих питань. Одним з основних викликів для студентів є відсутність прямого спілкування з викладачами та одногрупниками, що раніше було невід'ємною частиною традиційного навчального процесу [4].

Замість особистого контакту та спілкування, майбутні фахівці змушені використовувати відеоконференції, чати та електронну пошту для комунікації. Це може створювати відчуття віддаленості та відчуження, а також призводити до зменшення рівня соціальної підтримки та взаємодії, які мають велике значення для студентів у формуванні їхнього професійного та особистісного розвитку.

Проблема дистанційної освіти є актуальною для сучасної науки. Дослідники прагнули розкрити аспекти цього питання, вивчаючи психологічні та педагогічні особливості дистанційного навчання (М. Мур), теорію відкритої та дистанційної освіти (Д. Кіган), адаптацію традиційних методик до цифрового середовища (А. Хуторський).

Науковці активно досліджують питання цифрової трансформації освіти та впливу дистанційного навчання на освітній процес (С. Литвинова, Л. Березівська, І. Бех) .

Особливу увагу приділено формуванню мотивації до навчання в умовах дистанційної освіти (О. Савченко), психолого-педагогічним особливостям розвитку критичного мислення студентів онлайн (Т. Яценко), а також впливу дистанційного навчання на загальне здоров'я учасників освітнього процесу (Г. Костюк).

Науковці досліджують проблеми цифрової дидактики (О. Спірін), використання інтерактивних технологій у дистанційному навчанні (М. Томпсон).

Отже, сучасні дослідження висвітлюють різні аспекти дистанційного навчання, його педагогічні та психологічні особливості, що дозволяє підвищувати ефективність освітнього процесу в цифровому середовищі.

Мета статті. Дослідити особливості дистанційного навчання, його вплив на освітній процес, а також проаналізувати переваги, виклики та перспективи використання сучасних технологій у навчальному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Дистанційне навчання – це сучасний і актуальний спосіб отримання освіти, який не вимагає фізичної присутності в навчальному закладі.

Означена форма освіти базується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій, таких як Інтернет, відеоконференції, електронна пошта та спеціалізовані освітні платформи [1].

Дистанційне навчання має низку особливостей, які відрізняють його від традиційної форми освіти.

По-перше, воно забезпечує гнучкість і доступність, дозволяючи студентам самостійно організовувати свій розклад та навчатися з будь-якого місця, де є доступ до Інтернету

По-друге, дистанційне навчання активно використовує сучасні технології, що сприяють ефективній взаємодії студентів із викладачами та навчальними матеріалами.

По-третє, цей формат вимагає від студентів високого рівня самостійності, дисциплінованості та відповідальності. Вони повинні самі керувати своїм навчальним процесом, планувати активності та виконувати завдання курсу, що сприяє розвитку навичок самоконтролю та самоорганізації.

По-четверте, дистанційне навчання відкриває широкі можливості для доступу до різноманітних освітніх ресурсів, таких як електронні книги, наукові статті, відеолекції тощо.

По-п'яте, воно створює умови для міжнародної взаємодії між студентами з різних країн і культур. Така комунікація сприяє обміну досвідом, розширенню світогляду та формуванню міжкультурної компетентності [3].

У дистанційному навчанні використовується система оцінювання, яка може включати електронні тести, практичні завдання та проекти. Викладачі надають студентам зворотний зв'язок через електронну пошту, відеоконференції та інші засоби комунікації, що забезпечують ефективну взаємодію та підтримку в навчальному процесі.

Для комунікації між майбутніми фахівцями та викладачами використовуються різні засоби зв'язку. Електронна пошта є одним з найпоширеніших способів комунікації, який дозволяє студентам задавати питання, отримувати відповіді та підтримувати зворотній зв'язок. Відеоконференції та чат-програми також використовуються для організації онлайн-зустрічей, дискусій та взаємодії між учасниками навчального процесу.

Для забезпечення ефективності та сприяння освітньому процесу, спеціалізовані платформи навчання використовуються для структурування курсів, надання матеріалів, проведення тестів та оцінювання успішності студентів. Ці платформи можуть включати функції для завантаження завдань, форуми для обговорень, системи оцінювання та відстеження прогресу студентів [2].

Загалом, дистанційна форма навчання ґрунтується на використанні розумних технологій та засобів зв'язку для підтримки навчального процесу на відстані. Вона надає можливості для гнучкого навчання, забезпечує доступ до широкого спектру освітніх ресурсів. Саме ця форма навчання дозволяє забезпечити доступ до освіти для широкого кола людей завдяки ряду переваг і можливостей, які вона надає, а саме: географічна доступність, гнучкий режим навчання, економічна доступність, індивідуальний підхід, розширений доступ до освітніх ресурсів [5].

Однією з основних переваг дистанційного навчання є можливість використовувати інноваційні технології для покращення якості освіти. Наприклад, відеоконференції та вебіари дозволяють створювати віртуальні класні кімнати, в яких студенти та викладачі можуть спілкуватися, обговорювати матеріал, задавати питання та отримувати зворотний зв'язок. Це сприяє інтерактивності та ефективній взаємодії всіх учасників навчального процесу створює захоплююче та доступне навчальне середовище, дає можливість самостійно опановувати матеріал і допомагає студентам розвивати навички самоорганізації

та самостійної роботи [4].

Проте, варто враховувати й можливі негативні аспекти дистанційної освіти. Необхідна належна підготовка викладачів до використання означених технологій та забезпечення їх доступу до необхідного обладнання та програмного забезпечення. Крім того, важливо враховувати індивідуальні особливості студентів, їх можливості та доступ до технологій, забезпечити рівні технічні можливості для всіх учасників навчального процесу.

Висновки. Використання інноваційних технологій допомагає перетворити навчання у динамічний, цікавий та інтерактивний процес, що сприяє активному залученню студентів та стимулює розвиток критичного мислення і творчих навичок. Саме дистанційне навчання забезпечує доступність знань шляхом розвитку технологій. Воно відкриває широкі можливості для використання електронних ресурсів, впровадження інноваційних методів навчання та розвитку навичок самостійної роботи студентів.

Водночас ця форма освіти має певні виклики, потребує високого рівня самомотивації та самодисципліни, що може ускладнити процес навчання для деяких студентів. Однак ефективне використання дистанційних технологій у поєднанні з сучасними педагогічними методиками сприяє підвищенню якості освіти та розвитку ключових компетентностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусенко Н. Дистанційне навчання в Україні. *Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія*: матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 року) / відп. ред. Л. Ліщинська. Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ. 2017. С. 7-9.
2. Вишнівський В.В., Гніденко М.П., Гайдур Г.І., Ільїн О.О. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів. К.: ДУТ, 2014. 140 с.
3. Демида Б. Системи дистанційного навчання: огляд, аналіз, вибір. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Комп'ютерні науки та інформаційні технології*. 2011. № 694. С. 98–107.
4. Іванченко О.З., Мельнікова О.З., Мікасян Г.Р. Особливості адаптації студентів першого курсу в умовах змішаної форми навчання в період карантинних обмежень. *Медична освіта*. 2021. № 4. С. 25-31.
5. Кобися А.П. Інформаційне освітнє середовище як платформа для реалізації змішаного навчання у вищих навчальних закладах. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Том 57. С. 75–82.

ЛАСКАВО ПРОСИМО В НАУКУ

УДК 378.147:004

Олексій БЕРЕЗЮК,
здобувач третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 015 Професійна освіта
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

СУЧАСНІ МЕТОДИ ТА КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМИ ЗАКЛАДАМИ

У статті розглядається проблема аналізу та застосування сучасних методів та комп'ютерних технологій в системі управління освітніми закладами. Визначено їх місце та роль в педагогічному процесі, детально проаналізовані класифікації методів управління в сучасній системі освіти та обґрунтовано застосування комп'ютерних технологій з метою ефективного управління освітніми закладами.

Ключові слова: сучасні методи, комп'ютерні технології, управління, система управління, освітні заклади.

The article examines the issue of analyzing and applying modern methods and computer technologies in the management system of educational institutions. Their place and role in the pedagogical process are defined, classifications of management methods in the modern education system are thoroughly analyzed, and the use of computer technologies to effectively manage educational institutions is substantiated.

Keywords: modern methods, computer technologies, management, management system, educational institutions.

Актуальність проблеми. Нині в центрі уваги педагогічної громадськості перебувають заклади системи професійної підготовки фахівців, особливо в системі вищої освіти, які покликані забезпечувати ринок праці кваліфікованими працівниками, спеціалістами, здатними успішно працювати з сучасними виробничими технологіями, вміти комунікувати, впроваджувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології, передбачати оптимізацію змісту освітнього процесу, сприяти діалогічному підходу до організації ефективної взаємодії всіх учасників освітнього процесу. З цією метою динамічно оновлюється нормативно-правова база, забезпечується правове регулювання функціонування системи професійної освіти всіх її рівнів і підсистем, вдосконалюється діяльність навчальних закладів різних типів та форм власності, організації різних форм навчання, окреслюються напрями розвитку професійної освіти.

Реалізація всього цього вимагає і оптимізації управління освітніми закладами. Адже сучасний управлінець повинен виступати і в ролі інноватора, менеджера-організатора освітнього процесу, дослідника професійної діяльності, бути академічно мобільним та чинити розвивальний вплив на освітню траєкторію.

Тому **метою** нашої статті є аналіз сучасних методів і комп'ютерних технологій в системі управління освітніми закладами.

Виклад основного матеріалу. Оновлення змісту професійної підготовки в системі освітніх закладів становить основу стратегічних завдань, визначених Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»), а це зумовлює необхідність реалізації Концепції професійної освіти, Законів України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», Національної доктрини розвитку освіти в Україні, Закону України «Про професійне навчання» та ін. Ці державні нормативні документи регулюють суспільні відносини, спрямовані не лише на забезпечення для громадян прав рівного доступу до професійної освіти з урахуванням потреб ринку праці в кваліфікованих фахівцях в умовах інтеграції України у міжнародний економічний і освітній простір, а й вимагають створення позитивного освітнього середовища шляхом активізації інтелектуальних, організаторських, почуттєво-емоційних ресурсів управлінців освітніми закладами. Для цього нам потрібно в нього сформувати уявлення про ефективне управління, яке має забезпечити реалізацію мети навчального закладу, дати необхідні знання про світові та вітчизняні концепції управління; навчити аналізувати особливості управління навчальними закладами різного типу, розбиратися в тонкощах реалізації управлінських функцій, а саме в плануванні, організації, контролі та регулюванні, усвідомлено оволодіти як універсальними, так і спеціальними методами та технологіями управління навчальними закладами [1].

На думку П. Рабченюк, метод – це спосіб діяльності людини, в якому поєднуються об'єктивні закономірності з людською цілеспрямованістю на пізнання об'єкта та його перетворення [6].

Методи управління – це система прийомів реалізації цілей, принципів, змісту управління, це способи реалізації функцій управління [5]. В. Хриков вважає, що методи управління – це сукупність способів впливу керуючої системи на керовану, які самі по собі є взаємопов'язаною системою [8]. В. Василенко зазначає, що методи управління — це система прийомів організації спільної діяльності учасників освітнього процесу щодо реалізації цілей, принципів та змісту управління [1]. Л. Калініна та інші під методами управління розуміє способи й шляхи діяльності адміністрації з планування, організації, регулювання та контролю за роботою вчителя й учнів з метою досягнення найкращих результатів освітнього процесу [7].

Отже, можна зазначити, що методи управління виконують функцію впливу, взаємодії суб'єктів і об'єктів управління, розробки управлінських рішень.

Л. Даниленко зробила спробу розробити класифікацію методів управління з урахуванням характеру джерела інформації за аналогією з класифікацією методів навчання.

У цій класифікації виокремлено вербальні, дослідницькі, ілюстративно-показникові, техніко-технологічні методи управлінської діяльності керівника [3].

Вербальні методи є індивідуальні (консультація, бесіда) та групові (інструктаж, нарада, збори).

Дослідницькі методи — це вивчення передового досвіду, атестування педагогічних кадрів, порівняння їхніх сучасних досягнень з минулими та досягненнями вітчизняних та зарубіжних колег; анкетування та інтерв'ювання при підготовці до педагогічної ради чи інших колективних зборів, нарад; виготовлення, друкування матеріалів (газети, збірники, статті, методичні ре-комендації) про діяльність педагогічного й учнівського колективів.

До ілюстративно-показникових методів відносимо моделювання структури організації освітнього процесу; побудову графіків, таблиць, матриць; вивчення рівня знань та

вихованості учнів, інших здобувачів, професійної підготовленості вчителів до творчої праці.

Техніко-технологічні методи – це активне застосування технічних засобів і пристроїв (комп'ютер, телебачення, радіо, селектор тощо) [3].

Окремі вчені вважають, що в основі класифікації методів лежить системний підхід. Названим підходом до класифікації методів управління керується Л. Даниленко, тому обґрунтовує три групи методів освітньої управлінської діяльності, а саме економічні, організаційно-педагогічні та соціально-психологічні [3].

До економічних методів управління навчальним закладом відносяться такі: метод централізованого планування; метод самостійного планування (в системі самоврядування); метод бюджетного управління (під час самостійної розробки кошторису); метод кошторисно-господарського розрахунку; методи економічного стимулювання.

Організаційно-педагогічні методи управління навчальним закладом, на думку Л. Даниленко, включають три підгрупи: перша пов'язана з гранично жорстким розподілом функцій між виконавцями; друга пов'язана з менш жорстким управлінським впливом, відсутністю суворої регламентації в роботі; третя пов'язана із соціальними факторами та соціально-психологічними методами управління [3].

До соціально-психологічних методів управління навчальним закладом Л. Даниленко відносить: зростання загального соціальнокультурного рівня; демократизацію суспільства в цілому і процесів управління в ньому зокрема; посилення значення людського фактора; зростання вимог до підготовки й перепідготовки кадрів управління; посилення вимог до добору й розстановки кадрів; посилення моральних та матеріальних домагань; наявність постійної основної мети в діяльності будь-якого керівника – створення необхідних умов для всебічного роз-витку всіх членів колективу і задоволення потреб, що постійно зростають. До цієї групи включають і такі методи, як переконання, навіювання [3].

У зв'язку з цим зазначимо, що в освітніх закладах співіснують процеси управління та процеси виховання. Зрозуміло, що реалізацію мети управління забезпечують методи управління, а реалізацію мети виховання – методи виховання. За своєю сутністю переконання і навіювання спрямовані на певні зміни в свідомості, почуттях, волі людей. Тобто вони виконують функцію виховання, а управління має, як зазначалось, іншу мету – створити певні умови для реалізації мети освітнього закладу.

В. Хриков визначив вимоги до застосування методів управління. Він вважає, що методи управління мають бути:

а) способами організації освітнього процесу (організація режиму роботи навчального закладу, матеріально-технічного оснащення закладу тощо);

б) способами взаємодії з учителями (інструктаж, методична допомога, контроль тощо);

в) способами взаємодії з колективом школярів, здобувачів та окремими особистостями (організація і педагогічне керівництво учнівським самоврядуванням, формування світогляду учнівської та студентської молоді, її пізнавальних інтересів, створення традицій освітнього закладу тощо);

г) способами стимулювання ефективної діяльності вчителів, викладачів і учнівської та студентської молоді (формування мотивів їх діяльності у виховній роботі);

д) певною сукупністю прийомів управлінського впливу з метою координації та регулювання спільної діяльності освітнього закладу, сім'ї й громадськості [8].

Ми будемо на основі аналізу вище зазначених класифікацій брати за провідний критерій моделювання системи методів управління, де основним завданням є конструювання переліку дій, спрямованих на реалізацію функцій управління, а саме планування, організація,

контроль, регулювання.

До методів одержання інформації, необхідної для управління освітнім закладом, виділимо такі методи: спостереження; аналіз документації; бесіда з працівниками, учнями, батьками; вивчення продуктів діяльності учнів, студентів; анкетування; вивчення педагогічного та управлінського досвіду роботи; тестування; рейтинг; експеримент; публікаційний метод; моделювання та ін. [1].

Методи розробки управлінських рішень в себе включають: розробку пропозицій після відвідування занять, заходів; розробку планів, графіків; формулювання пропозицій, висновків у ході індивідуальної бесіди; формулювання пропозицій після перевірки документації; підготовку рішень колегіальних органів (вчених рад, педрад); метод управління; підготовку розпоряджень; підготовку наказів; розробку положень, пам'яток; розробку та уточнення посадових обов'язків; складання договорів; аналоговий метод; критеріально-матричний метод; метод дискусій; мозковий штурм. Їх використання як методів педагогічного дослідження і як методів управління суттєво різняться [1].

До методів доведення управлінських рішень до виконавців відносимо такі як: бесіда; ознайомлення з планами, графіками, розкладом занять; доведення висновків і пропозицій, зроблених під час перевірки планів, журналів, щоденників; доведення рішень колегіальних органів; доведення розпоряджень; доведення наказів; ознайомлення з пам'ятками, положеннями, інструкціями; ознайомлення з посадовими обов'язками; ознайомлення з тарифікацією; ознайомлення з договорами [1].

Методи організації виконання управлінських рішень охоплюють такі методи як: бесіда; організація засідань методичних об'єднань, кафедр; організація нарад; організація засідань педагогічних, вчених рад; організація творчих груп; організація відкритих занять; інструктаж; підготовка методичних рекомендацій; організація виставок книг; організація підготовки учнівського активу до виконання поставлених завдань; організація підготовки батьків до виконання поставлених освітнім закладом завдань; організація наставництва педагогів; організація самоосвіти працівників; організація підвищення кваліфікації; організація лекцій.

І ще до методів управління відносимо організацію конференцій; організацію семінарів; організацію екскурсій; теоретичне осмислення заходів та ін. [1].

Реалізація методів управлінської освітньої діяльності вимагає практичного педагогічного досвіду їх використання. Розвиток освітніх процесів в сучасному суспільстві спонукає до пошуку педагогічних інновацій, а саме педагогічних технологій. Авторські школи, пошуки вчителів новаторів, результати психолого-педагогічних досліджень науковців постійно вимагають узагальнення і систематизації.

Тому одним з способів розв'язання даної проблеми є технологічний підхід, тобто застосування поняття «технологія» до сфери освіти, до педагогічних процесів взагалі, і в управлінні освітньою діяльністю зокрема.

Сам термін технологія походить від грецької *techne* – мистецтво, майстерність та *logos* – учіння, а термін «педагогічна технологія» в буквальному перекладі означає «вчення про педагогічне мистецтво, майстерність» [5].

Візьмемо за основу визначення терміну «педагогічна (освітня) технологія» систему функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, побудованого на науковій освіті, запрограмованої в часі та в просторі, що приводить до належних результатів [5].

Провідником у будь-якій технології вважається детальне визначення кінцевого результату і точне досягнення його. А передумовами застосування поняття «технологія»

щодо процесів у виробничій чи соціальній сфері є їх запрограмованість, окресленість кінцевих властивостей передбаченого продукту, засобів його створення, цілеспрямоване моделювання умов їх здійснення, а також реальне функціонування цих процесів [5].

Підвищення якості управлінської освітньої діяльності має здійснюватися через упровадження нових освітніх технологій, орієнтованих на вирішення творчих проблем і формування відповідного педагогічного досвіду в самих управлінців.

Адже сучасний управлінець освітніми закладами повинен: знати, як застосовувати в системі управління освітніми закладами мультимедійні засоби; вміти знаходити освітні матеріали в телекомунікаційних мережах; знати, як представити зміст навчальних предметів, виховних заходів за допомогою мультимедійних технологій; володіти сучасними комп'ютерними технологіями [7].

Якщо управлінець освітніми закладами сам не відчуває потреби в оволодінні комп'ютерними технологіями, займає пасивну позицію невтручання, то дуже великий відсоток педагогічних працівників не включиться в цей процес. Але освоїти комп'ютер ще не означає бути готовим застосовувати його в навчальному процесі. Для цього необхідно: мати уявлення про можливості практичної реалізації навчання та виховання в конкретних умовах; використовувати сучасні мультимедійні технології; володіти методикою застосування інформаційно-комунікативних технологій [7].

Комп'ютерні технології навчання – це така система навчання, одним з технічних засобів якої є комп'ютер. Реалізувати комп'ютерну технологію навчання та виховання можливо лише при наявності відповідного навчально-методичного комплексу, а також комп'ютерної грамотності педагога [2].

Комп'ютерна грамотність – це знання і уміння, які дозволяють використати комп'ютер як навчальний засіб. Управлінець освітнім закладом повинен мати практичні навички роботи на комп'ютері, знати загальні принципи побудови і функціонування його, розуміти значення, роль і застосування комп'ютерної техніки в різних областях людської діяльності. Крім комп'ютерної грамотності управлінець освітнім закладом повинен володіти комп'ютерною культурою – культурою комплексного використання електроннообчислювальної техніки в освітньому процесі, уміло визначати місце і час застосування комп'ютерної техніки в навчанні, вихованні, грамотно дозувати її використання [2].

Можна виділити основні педагогічні цілі використання комп'ютерних технологій в освітньому процесі: розвиток творчого потенціалу особистості, її здібностей та комунікативних дій, умінь експериментально-дослідницької діяльності, культури навчальної діяльності, підвищення мотивації навчання; інтенсифікація всіх рівнів освітнього процесу, підвищення його ефективності і якості; реалізація соціального замовлення, зумовлена інформатизацією сучасного суспільства (підготовка користувача засобами комп'ютерних технологій) [2].

Серед сучасних комп'ютерних технологій в управлінців освітніми закладами можна, наприклад, виділити такі: створення дидактичного посібника засобами Power Point; створення тематичного каталогу Інтернет-ресурсів; створення електронних навчально-методичних комплексів за допомогою програмного продукту Microsoft Office Front Page; створення електронних тестів за допомогою програм MyTest X та «Тесторіум»; метод проєктів і бюлетені Microsoft Publisher; розробка навчальних занять та позакласних заходів з використанням Інтернет-ресурсів.

Також поширеними комп'ютерними технологіями в управлінні освітніми закладами є й такі: програмно-цільове управління освітнім закладом в режимі розвитку, яке належить до

управлінських технологій за цілями; управління освітнім закладом за результатами; управління через залучення до діяльності у центрах тощо.

Управління за цілями не завжди ефективне, оскільки, зазвичай, неможливо передбачити матеріальне та інформаційне забезпечення запланованого. Більш ефективним є управління за результатами. Його трактують як систему управління і розвитку, за допомогою якої досягаються результати, котрі визначені та узгоджені всіма членами колективу.

Різновидами управління за результатами є діагностикотехнологічне управління педагогічним процесом, яке засновано на виявленні відхилень реального освітнього процесу від норми; а також проектно-цільове управління, сутність якого полягає в тому, що після визначення переліку актуальних проблем вибираються ті, що вимагають негайного вирішення.

Висновок. Отже, якісний аналіз отриманої інформації та її інтерпретація для досягнення педагогічної мети за допомогою методів управління та комп'ютерних технологій дозволяє управлінцю освітніми закладами прогнозувати та коригувати процес засвоєння знань, вмінь, надавати посильну допомогу здобувачам та педагогам щодо оптимізації освітнього процесу, зробити його більш ефективним і значимим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Василенко В. А. Теорія і практика розробки управлінських рішень: навч. посіб. К.: ЦУЛ, 2002. 420 с.
2. Власенко В.М., Гриценко В.Г. Особливості розробки контролюючих середовищ та їх використання при перевірці знань учнів з фізики. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Серія: педагогічні науки*. 2000. Вип. 3 С. 18-21.
3. Даниленко Л.І. Модернізація змісту, методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи. К.: Логос, 2002. 140 с.
4. Методична служба – школі: Інформ.-метод. мат. на допо-могу працівникам освіти. Вип. 1 / уклад.: Ю.В. Бутан, С.Г. Свічних, В.І. Уруський. Тернопіль: Астон, 2003. 286 с.
5. Наука управління загальноосвітнім навчальним закладом: навч. посіб. / Г. М. Десятов, О. М. Кoberник, Б. Л. Тевлін, Н. М. Чепурна. Харків: Основа, 2003. 240 с.
6. Рабченко Т.С. Внутрішкільне управління. К.: Рута, 2000. 176 с.
7. Теоретико-прикладні аспекти управління закладами осві-ти: наук.-метод. посіб. / Л. М. Калініна, Н. М. Островерхова, А. Ф. Остапенко; за ред. Л. М. Калініної. К.: ПП «Компанія "Актуальна освіта"», 2002. 310 с.
8. Хриков Є.М. Управління навчальним закладом: навч. посіб. К.: Знання, 2006. 365 с.

Світлана ВІТВИЦЬКА,
доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри
професійно-педагогічної, спеціальної освіти,
андрагогіки та управління,
дійсний член ГО «АМСКП "Полісся"»
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
vityucka.svitlana@ukr.net

Діана МОВЧАН,
здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано основні поняття дослідження «мораль», «моральне виховання», «позакласна діяльність», «моральна вихованість учнів початкової школи»; виокремлено підсистеми морального виховання: «сім'я», «навчальний процес», «спілкування», «позакласна та позашкільна діяльність учнів»; охарактеризовано основні форми та методи морального виховання учнів молодшого шкільного віку у позакласній діяльності.

Ключові слова: мораль, моральне виховання, моральна вихованість, учні початкової школи, позакласна діяльність.

The article analyzes the main research concepts of "morality", "moral education", "extracurricular activities", "moral education of primary school pupils"; the subsystems of moral education are singled out: "family", "educational process", "communication", "extracurricular and extracurricular activities of students"; the main forms and methods of moral education of primary school students in extracurricular activities are characterized.

Keywords: morality, moral education, moral upbringing, primary school students, extracurricular activities.

Актуалізація проблеми. Моральне виховання учнів початкової школи є одним із пріоритетних завдань сучасної освіти, діяльність якої ґрунтується на гуманістичних принципах та особистісно-орієнтованому підході до організації освітнього процесу. Аналіз нормативно-правових документів (Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Державний стандарт початкової освіти, Концепція «Нова українська школа» та Програма «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів») свідчить про те, що держава приділяє значну увагу формуванню моральних якостей та соціальної відповідальності, духовному розвитку учнів. Проте в сучасному світі, де зростає вплив цифрових технологій, масової культури та соціальних мереж, традиційні підходи до виховання нерідко виявляються недостатніми. Це зумовлює необхідність пошуку нових ефективних форм та методів, які б сприяли формуванню моральних якостей у дітей та їхньому усвідомленню значення етичних

норм у повсякденному житті. Позакласна діяльність відкриває широкі можливості для морального виховання, адже вона створює умови для розвитку соціальних навичок, відповідальності, взаємоповаги та громадянської свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми морального виховання молодших школярів досліджено в працях українських учених (Н. Басюк, І. Батарейна, Л. Бельська, І. Бех, С. Білозерська, С. Вітвицька, О. Гордійчук, Р. Даниляк, В. Єремєєва, Н. Шагай та інші), які розглядають як теоретичні засади цього процесу, так і його практичну реалізацію. Окрему увагу в сучасному науковому дискурсі приділено підготовці майбутніх учителів початкової школи до проведення позакласної роботи, зокрема в аспекті морального виховання учнів. Цю проблему висвітлюють у своїх дослідженнях такі вчені, як В. Бондар, В. Киричок, О. Коваленко, О. Михальчук, О. Поліщук, Ю. Соловей та ін. Роботи цих науковців сприяють глибшому розумінню процесів морального виховання молодших школярів і підкреслюють важливість позакласної діяльності як ефективного засобу його реалізації.

Мета статті: узагальнити досвід морального виховання учнів початкової школи у позакласній діяльності, проаналізувати ефективні форми морального виховання.

Виклад основного матеріалу. Моральне виховання учнів початкової школи є важливою складовою всебічного розвитку дітей молодшого шкільного віку, оскільки саме в цей період реалізуються основи моральних цінностей, соціальних норм і моделей поведінки. Діти навчаються розрізняти добро і зло, співпереживати, діяти чесно та справедливо. Відомі науковці (І. Бех, К. Журба, В. Киричок, Р. Павелків та ін.) вказують на те, що діти віком від 6 до 10 років вже здатні самостійно розуміти та усвідомлювати моральні стандарти суспільства. Учені відзначають, що учні початкових класів вже мають психофізіологічні та психологічні передумови для формування моральної поведінки, яка базується на моральних принципах. Порівняно з дошкільним віком, вони мають більшу здатність стримувати свої дії, виявляти самостійність та контролювати свої вчинки [5, с. 424].

Аналіз наукової літератури дає можливість визначити базові поняття дослідження. Найширшим поняттям є мораль.

Мораль (лат. *moralis* – моральний, від *mores* – звичаї) – одна з форм суспільної свідомості; система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Мораль виконує також пізнавальну, оціночну, виховну функції. Складовими моралі є моральна діяльність (вчинки, поведінка людини); моральні відносини, моральна свідомість. Норми і принципи моралі, моральні ідеали, почуття становлять систему моралі, яка визначає життєву позицію певної соціальної спільності чи індивіда, орієнтує їх у світі цінностей. [3, с. 216].

Науковці С. Вітвицька та В. Єремєєва зазначають, що «моральне виховання – один з видів виховання, який передбачає цілеспрямоване формування моральної свідомості, розвиток моральних почуттів та формування звичок й навичок моральної поведінки відповідно до певної ідеології» [2, с. 105].

І. Батарейна зазначає, що моральне виховання дітей передбачає розвиток почуття любові до батьків і Батьківщини, а також формування таких моральних цінностей, як правдивість, справедливість, чесність, скромність і милосердя. Воно включає усвідомлення сутності моралі, прийняття моральних ідеалів, засвоєння норм і переконань, виховання високих моральних якостей та здатність переживати моральні почуття [1, с. 103].

Відзначимо, що моральне виховання є однією з актуальних і водночас складних проблем, яка потребує спільних зусиль усіх, хто причетний до виховання та навчання учнів

молодшого шкільного віку. На наш погляд, моральне виховання – це системний і безперервний процес, спрямований на формування у учнів моральних цінностей, ідеалів та норм, розвиток моральної свідомості, почуттів і поведінкових навичок, що сприяють усвідомленню та застосуванню етичних принципів у повсякденному житті. Важливим аспектом цього процесу є взаємодія між учителем і учнями, учнем і учнем, учителями і батьками, школою і громадськістю, що передбачає засвоєння моральних норм, розвиток моральних почуттів та поступове формування свідомого ставлення до власної поведінки і відповідальності за свої вчинки.

С. Вітвицька розмежовує поняття «позакласна» і «позаурочна» робота, «позакласна» і «позаурочна» діяльність школярів. Позакласна робота – це робота вчителя щодо організації позакласної діяльності учнів. Позакласна діяльність, на думку С. Вітвицької, виховна діяльність, спрямована на забезпечення умов для самореалізації кожного учня, його нахилів, здібностей, можливостей. Позаурочна робота вчителя – це робота, спрямована на розширення, поглиблення знань, умінь і навичок учнів, основними формами якої є предметні гуртки, предметні тижні, факультативи.

С. Вітвицька та В. Єремєєва зазначають, що до форм морального виховання можна віднести: бесіду, дискусію, свято, диспут, усний журнал, гру тощо; до методів морального виховання: загальні методи виховання; до засобів морального виховання: діяльність, колектив, традиції, праця, сім'я, народні традиції, фольклор тощо. Науковці виокремлюють підсистеми морального виховання такі як: сім'я, навчальний процес; спілкування; позаурочна виховна діяльність; позашкільна діяльність; засоби масової інформації [2, с. 106-107].

О. Поліщук відзначає, що у процесі позакласної діяльності формуються та розвиваються моральні якості та цінності. Для молодших школярів це означає навчання не лише контролювати свою поведінку, але й відповідати за свої думки та вчинки. Позакласна діяльність допомагає дітям виробляти навички морального вибору і відчувати себе впевнено у прийнятті цих важливих рішень [4, с. 264].

Участь у гуртках, колективних проєктах, творчих заходах, волонтерській роботі чи екологічних ініціативах допомагає дітям на практиці засвоювати моральні принципи та застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях.

На наш погляд, майстер-класи є чудовою формою позакласної діяльності, що дозволяє учням освоювати нові навички через практичні заняття. Вони сприяють розвитку таких важливих моральних якостей, як терпіння, відповідальність та взаємодопомога, а також допомагають учням дисципліновано підходити до навчання і творчих завдань. Благодійні акції є важливим інструментом виховання у дітей почуття співчуття та відповідальності. Долучаючись до допомоги тим, хто цього потребує, учні не лише розвивають моральну свідомість, а й вчаться бути чуйними і відповідальними громадянами. Творчі завдання сприяють розвитку емоційного інтелекту, даючи учням можливість самовиразитися через мистецтво. Такі завдання допомагають дітям краще розуміти моральні принципи та усвідомлювати важливість етичних переконань у житті. Рольові ігри дають учням можливість пережити різні ситуації, в яких вони можуть застосувати моральні норми. Перегляд фільмів на моральну тематику допомагає учням глибше розуміти етичні дилеми та аналізувати поведінку героїв. Театральні вистави дозволяють дітям випробувати себе в різних життєвих ролях, що допомагає розвивати їхнє співчуття та емоційну чутливість. Різноманітні гуртки, у свою чергу, дають учням можливість працювати у колективі, ставити спільні цілі та досягати їх разом. Це забезпечує розвиток таких моральних якостей, як відповідальність, чесність і здатність до співпраці.

Саме у позаурочний час, у позакласній діяльності учні мають більше свободи для самовираження, спілкування та співпраці, що сприяє гармонійному розвитку та зміцненню моральних переконань.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Позакласна діяльність відіграє важливу роль у моральному вихованні учнів початкової школи, оскільки вона надає можливість учителям створювати сприятливе середовище для розвитку не лише інтелектуальних, але й етичних якостей дітей. Вона дозволяє учням засвоювати моральні принципи через практичні заняття, взаємодію з іншими, а також через творчі й емоційні переживання.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці та адаптації нових методів і форм морального виховання, які б відповідали сучасним вимогам освіти та допомагали ефективно впливати на моральний розвиток учнів у контексті швидко змінюваного суспільства.

У сучасних умовах реформування освіти особливого значення набуває проблеми морального виховання учнів початкової школи, оскільки саме на цьому етапі формується фундамент моральних цінностей, соціальної відповідальності та етичних норм поведінки. Моральне виховання потребує системно-діяльнісного підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Батарейна І. Педагогічні умови морального виховання учнів початкових шкіл України в другій половині XX – на початку XXI століття: історіографія проблеми. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: педагогіка*. 2020. № 1 (24). С. 100–105.
2. Вітвицька С. С., Єремєєва В. М. Педагогіка: навч. посіб. для студентів університетів заочної форми навчання та непедагогічного профілю. Житомир: ФОП Левковець Н.М., 2017. 232 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид 2, доп. і випр. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.
4. Поліщук О. П. Роль позакласної виховної роботи у формуванні моральних цінностей молодших школярів. *Інноваційна педагогіка: журнал. Причорном. наук.-дослід. ін-т економіки та інновацій*. 2018. Вип. 3. С. 262–264.
5. Столяренко О. Б., Марчак Т. А. Інтерналізація моральних норм у формуванні моральної самовідомості молодшого школяра. *Перспективи та інновації науки*. 2023. №7(25). С. 416–432.

Марія ВОЙТЕНКО,
здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Нінель СИДОРЧУК,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління,
дійсний член ГО «АМСКП "Полісся"»
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
sydorchukng@uke.net

СКАНДИНАВСЬКА ХОДЬБА ЯК ЗАСІБ ОЗДОРОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті досліджено сучасне розуміння скандинавської ходьби не лише як компонента оздоровчої фізкультури, але і як повноцінного аспекту навчального процесу. Також проаналізовано ефективність впровадження скандинавської ходьби у навчальний процес початкової школи як компонента рекреаційної й здоров'язбережувальної діяльності.

Ключові слова: рекреація, здоров'язбереження, скандинавська ходьба, нордична ходьба, ходьба з палицями, палицехідство.

The article explores the modern understanding of Nordic walking not only as a component of recreational physical education, but also as a full-fledged aspect of the educational process. The effectiveness of introducing Nordic walking into the educational process of primary schools as a component of recreational and health-preserving activities is also analyzed.

Key words: recreation, health promotion, Nordic walking, walking with sticks, stick walking.

Актуальність проблеми. Скандинавська ходьба (синонімічні назви: північна ходьба, нордична ходьба, фінська ходьба з палицями; міжнародна назва: Nordic Walking; фінською: *sauvakavely*) являє собою форму локомоції з використанням спеціалізованого інвентарю – спеціальних палиць, що робить її доступною для занять на відкритому повітрі. За своїм фізіологічним впливом на організм, скандинавська ходьба класифікується як ефективна циклічна вправа аеробної спрямованості, потенційно застосовна як для оптимізації обсягу рухової активності, так і для модифікації факторів ризику розвитку серцево-судинних патологій, покращення функціонального стану респіраторної та циркуляторної систем, опорно-рухового апарату й метаболічних процесів. Особлива ефективність даного виду рухової активності як засобу рекреаційних заходів для осіб різного вікового діапазону, зумовлює актуальність дослідження цієї теми.

В Україні впровадження скандинавської ходьби як форми фізичної активності відбулося відносно недавно. Першочергово її застосовували представники лижного спорту з метою збереження тренувального ефекту в літній період. З часом дана практика набула

поширення в реабілітаційних центрах та серед осіб, які ведуть здоровий спосіб життя. Скандинавська ходьба визначається як локомоція в специфічному темпі з використанням спеціалізованого інвентарю – палиць. Ефективність та безпека занять залежать від попередньої оцінки наявності протипоказань до фізичних навантажень, коректного вибору спорядження та засвоєння базових рухових патернів [2].

Мета. Розглянути більш детально потенціал скандинавської ходьби для розв'язання питань оздоровлення учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Доволі ефективним є впровадження скандинавської ходьби для учнів молодшої школи, зокрема початкових класів. Аналіз їх фізичного та пізнавального стану характеризується інтенсивним розвитком великих м'язів і переходом до словесно-логічного мислення, хоча наочність ще важлива. Діти цього віку мають проблеми з дрібною моторикою та стійкістю уваги, а також загальні фізичні порушення. Саме тому нордична ходьба може бути надзвичайно корисною та ефективною [1].

Порівняльний аналіз м'язової активності демонструє, що при звичайній ходьбі залучається до 60% м'язових груп, тоді як при скандинавській ходьбі та її модифікаціях цей показник сягає близько 90%. Дана обставина зумовлена включенням у роботу м'язів верхнього плечового поясу (рук, шиї, плечей) внаслідок використання палиць. Окрім того, розподіл навантаження, яке традиційно концентрується на нижніх кінцівках та нижній частині тулуба під час ходьби, набуває більш рівномірного характеру. Вертикальне положення хребта, що підтримується під час скандинавської ходьби, є терапевтично значущим для осіб з вертебральними патологіями. Енергетичні витрати при скандинавській ходьбі перевищують такі при звичайній ходьбі на 50%, а частота серцевих скорочень зростає на 10-15 ударів за хвилину [3].

Для дітей молодших класів скандинавська хода є помірним аеробним навантаженням, що сприяє тренуванню серцево-судинної та дихальної систем, підвищенню загальної витривалості без надмірного навантаження на суглоби, що є важливим для їхнього зростаючого організму. Залучення до роботи великої кількості м'язів (рук, плечей, спини, ніг) сприяє гармонійному фізичному розвитку та зміцненню м'язового корсету, що є профілактикою порушень постави. Опора на палиці зменшує осьове навантаження на хребет та колінні суглоби, що може бути особливо корисним для дітей з надмірною вагою або певними особливостями опорно-рухового апарату. Крім того, використання палиць сприяє розвитку координації рухів та почуття рівноваги.

Заняття скандинавською ходьбою на свіжому повітрі мають значний позитивний вплив на психоемоційний стан дітей молодшого шкільного віку. Ритмічні рухи та насичення організму киснем сприяють зниженню рівня стресу та тривожності, покращенню настрою та емоційного балансу після інтелектуальних навантажень. Освоєння нової рухової навички та досягнення невеликих успіхів під час занять підвищують самооцінку та впевненість у власних силах. Спільні прогулянки з однокласниками або друзями створюють позитивну атмосферу та сприяють емоційному розвантаженню.

На підставі здійсненого дослідження було виокремлено також рекомендації щодо упровадження скандинавської ходи у навчальний процес дітей молодшого шкільного віку:

- починати навчання з простих вправ та коротких дистанцій, поступово збільшуючи тривалість та інтенсивність;
- використовувати ігрові методи та елементи змагання для підтримки інтересу учнів;
- приділяти особливу увагу правильній техніці виконання рухів, використовуючи наочні матеріали та індивідуальний підхід;

- забезпечити наявність легких та відповідних за зростом палиць (див. рис. 1);
- обирати безпечні та цікаві маршрути для прогулянок;
- заохочувати спільні заняття з друзями та однокласниками;
- контролювати самопочуття дітей під час занять та забезпечувати достатній відпочинок.

Рис. 1. Зразок палиць для скандинавської ходьби.

Висновок. Отже, скандинавська ходьба є доцільною для успішної інтеграції в навчальний план навчання школярів молодших класів як елемент уроків фізичної культури, що передбачає проведення спеціалізованих занять з освоєння техніки та організації тренувального процесу. Її застосування також є ефективним під час активних перерв з метою оптимізації рухової активності учнів та зниження рівня втоми. Організація факультативних гуртків або спортивних секцій зі скандинавської ходьби може задовольнити потреби учнів у додаткових заняттях на відкритому повітрі. Крім того, елементи цієї рухової активності можуть бути органічно включені до програми туристичних походів, спортивних свят та інших позааудиторних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дорошенко Е. Ю., Лукашенко Л. В., Олійник М. О., Москвітіна Д. А. Скандинавська ходьба як засіб профілактики захворювань серцево-судинної системи. *The 1st International scientific and practical conference "Innovations and prospects in modern science"* (January 15-17, 2023) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. P. 58-62
2. Мулик К. В., Лю Цзе Особливості скандинавської ходьби. *Основи побудови тренувального процесу в циклічних видах спорту*. URL: 130192-Текст статті-279032-1-10-20180504.pdf (дата звернення 17.05. 2025)
3. Мулик К. В. Спортивний туризм, як засіб рекреації. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка*. Т. 4. Чернігів: ЧНПУ, 2013. Вип. 112. С. 237–240.

Аліна ГРИГОРУК,
здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
alinagrigoruk26@gmail.com

Наталія МИРОНЧУК,
доктор педагогічних наук, професор
кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління,
член-кореспондент ГО «АМСКП "Полісся"»
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
mironchuknm@gmail.com

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

У статті наголошено на необхідності формування критичного мислення в учнів початкової школи. Зазначено, що критичне мислення допомагає аналізувати інформацію, приймати обґрунтовані рішення та застосовувати отримані результати у практичних навчальних і життєвих ситуаціях. Вказано, що формуванню цих навичок сприяє низка методів. Вагому роль відведено медіаосвіті як засобу розвитку критичного мислення учнів.

Ключові слова: критичне мислення, початкова школа, учні, медіаосвіта, розвиток.

The article emphasizes the need to develop critical thinking in primary school students. It is noted that critical thinking helps to analyse information, make informed decisions, and apply the results obtained in practical educational and life situations. It is indicated that a number of methods contribute to the formation of these skills. The significant role of media education as a means of developing students' critical thinking is determined.

Keywords: critical thinking, primary school, students, media education, development.

Постановка проблеми.

Важливим завданням сучасної освіти є розвиток критичного мислення в учнів початкової школи, яке виявляється у здатності до аналізу, оцінки та синтезу інформації. Одним із ключових засобів розвитку цих навичок є використання онлайн-медіа. Завдяки цифровим технологіям навчання може стати більш інтерактивним, а діти можуть навчитися критично сприймати інформацію з різних джерел.

Критичне мислення є важливим інструментом, що допомагає учням приймати обґрунтовані рішення, уникати маніпуляцій і формувати власні незалежні судження. Проте багато учнів початкової школи мають недостатній рівень критичного мислення, що обумовлено браком розуміння його концепції, відсутністю спеціалізованих тренінгів та обмеженою підтримкою з боку педагогів і освітніх установ.

Аналіз останніх досліджень. Проблема розвитку критичного мислення в науково-методичній літературі активно досліджується. Зокрема, пошуку шляхів її розв'язання присвячені праці О. Антонової, С. Демчук, О. Компаній, С. Луців, О. Полат, Т. Полонської та ін. Дослідники наголошують на тому, що критичне мислення відображає здатність особистості приймати правильні рішення, бачити проблеми в реальному житті та шукати шляхи їх вирішення, критично аналізувати інформацію, нові знання, осмислювати їх та вміти застосовувати у практичних ситуаціях. Проблема недостатнього рівня сформованості критичного мислення в початковій школі є достатньо актуальною. Дослідження показують [1; 3; 4], що більшість учнів мають труднощі з аналізом інформації та оцінкою її достовірності. Впровадження онлайн-медіа як платформи для розвитку критичного мислення може допомогти подолати цей виклик.

Мета статті – проаналізувати актуальність проблеми розвитку критичного мислення в педагогічній практиці та визначити роль медіаосвіти у його розвитку.

Виклад основного матеріалу.

Критичне мислення є однією з основних навичок, важливих для успішної кар'єри особистості. Про це свідчать різні дослідження, зокрема, проведене Всесвітнім економічним форумом «Майбутнє робочих місць – 2023» [2], виголошено в Державному стандарті початкової освіти та працях науковців.

Т. Полонська [6] визначає критичне мислення як особистості аналізувати інформацію з позиції логіки, уміння приймати обґрунтовані рішення та застосовувати отримані результати до розв'язання як стандартних, так і нестандартних життєвих проблем, і пропонує використовувати в освітньому процесі такі методи розвитку критичного мислення учнів початкової школи: мозковий штурм, кошик ідей, дерево припущень, інтелект-карту, карусель, шість капелюхів мислення, метод ПРЕС та ін.

Вважаємо, що сучасні технології та онлайн-ресурси можуть інтенсивно сприяти формуванню цих навичок. Наприклад, такі платформи, як Google Клас, Google Draw, Teams, Google Meeting, можуть використовуватися для активного навчання та стимулювання аналітичного мислення. Учні можуть отримувати навчальні завдання, обговорювати їх у віртуальних класах, працювати над груповими проєктами та оцінювати достовірність різних джерел інформації.

Окрім інтерактивності, медіаосвіта дозволяє адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб учнів. Вона створює можливості для самостійного вивчення матеріалу, використання мультимедійного контенту та залучення до реальних ситуацій, що потребують аналітичного мислення. Це може включати роботу з інформаційними текстами, відеоаналіз, створення проєктів та рефлексію отриманих знань у групових дискусіях.

Проілюструємо на прикладі дослідження, проведеного серед 98 учнів початкової школи, яке показує достатній рівень сформованості їх критичного мислення [7]. Водночас, аналіз отриманих результатів (рис. 1) свідчить також про те, що значний відсоток учнів потребує подальшого вдосконалення аналітичних і синтетичних здібностей, уміння вирішувати проблеми та формулювати аргументовані висновки.

Дослідження [7] також засвідчило, що інтеграція цифрових платформ у навчання сприяє формуванню критичного мислення, проте її ефективність значною мірою залежить від методичної підготовки вчителів та рівня цифрової грамотності учнів.

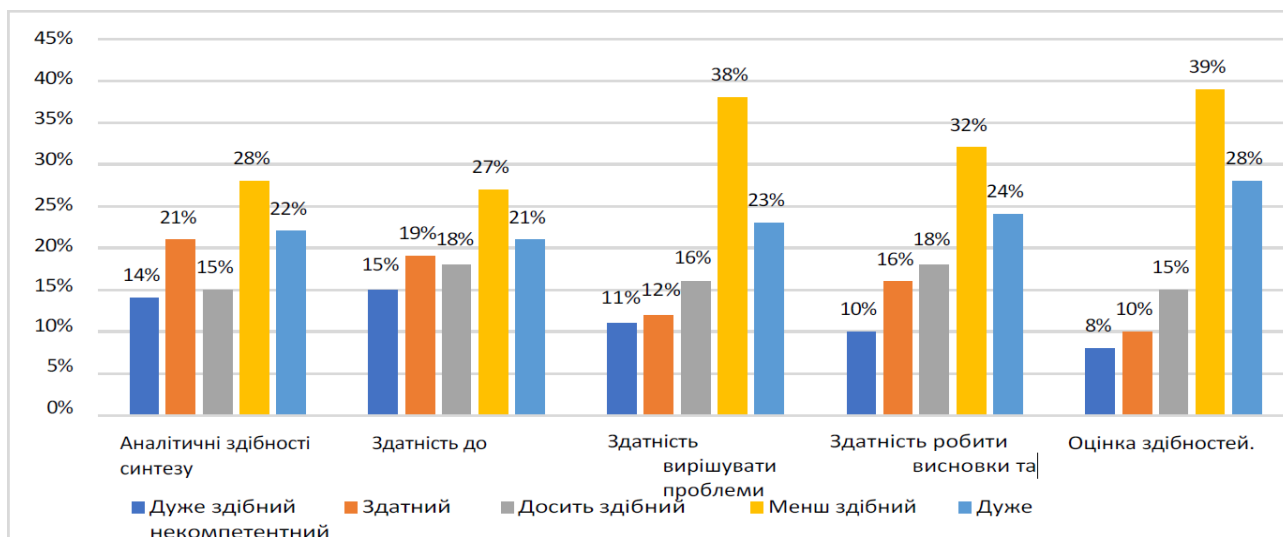

Рис. 1. Процес критичного мислення в навчанні [7]

Водночас існують бар'єри, які ускладнюють використання онлайн-інструментів у навчальному процесі (рис. 2). Серед таких учні зазначають обмежений доступ до стабільного інтернет-з'єднання, недостатнє володіння цифровими навичками, відсутність інтегрованих методик роботи з онлайн-контентом.

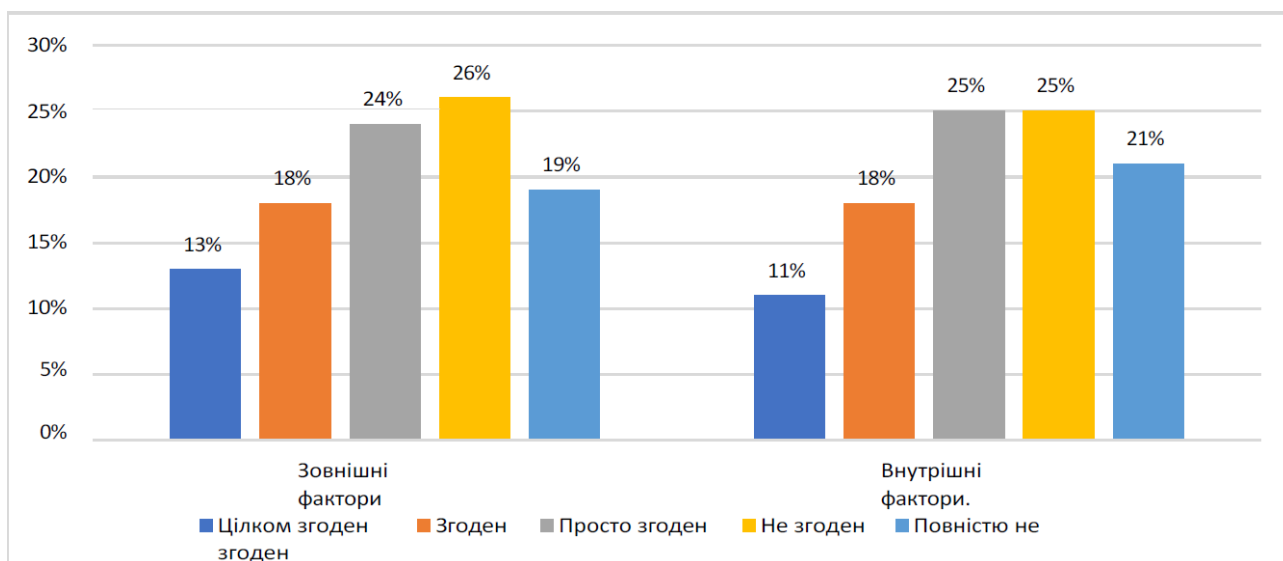

Рис. 2. Перешкоди та труднощі учнів початкової школи [7]

Попри значні переваги, рівень використання онлайн-медіа у початковій освіті для розвитку критичного мислення, як показує дослідження І. Вікторенко, О. Валюх, А. Михальової, залишається недостатнім. У деяких школах усе ще бракує ефективного використання цифрових ресурсів, а багато вчителів не мають достатніх навичок для інтеграції технологій у навчальний процес. Відповідно постає потреба розроблення програм підвищення кваліфікації педагогів, які б охоплювали методи викладання критичного мислення за допомогою онлайн-інструментів [1].

Учні, своєю чергою, також повинні бути активними учасниками цього процесу. Вони

мають навчатися аналізувати інформацію, відрізняти факти від думок та оцінювати достовірність джерел. Особливо важливо навчати дітей уникати дезінформації та розвивати вміння аргументувати свої думки на основі логічного аналізу.

Медіаосвіта охоплює широкий спектр методик та технологій, які можуть бути адаптовані до початкової школи. Наприклад, інтеграція інтерактивних завдань у форматі онлайн-ігор сприяє формуванню критичного мислення у невимушеній та цікавій формі. Використання відеоуроків, у яких учні аналізують соціальні ситуації чи історичні події, також допомагає навчитися розрізняти маніпулятивну та об'єктивну інформацію. Крім того, важливим є формування навичок створення власного медіаконтенту, що розвиває не лише креативне мислення, а й відповідальність за поширення достовірної інформації [3].

Для підвищення ефективності таких методів навчання необхідно розуміти, як інтегрувати соціальні та наукові концепції в онлайн-навчання. Важливу роль у цьому процесі відіграють учителі, які повинні мотивувати учнів до самостійного аналізу інформації та розвитку аналітичного мислення.

Критичне мислення необхідне не лише для академічного успіху, а й для повсякденного життя. Учні, які володіють цими навичками, стають самостійними, усвідомленими громадянами, здатними робити раціональні висновки та ухвалювати обґрунтовані рішення. Важливо також розробляти спеціальні навчальні модулі та методичні рекомендації для розвитку критичного мислення серед учнів початкової школи [1].

Таким чином, розвиток критичного мислення учнів початкової школи за допомогою медіаосвіти є важливим завданням сучасної освіти. Для досягнення цієї мети необхідна співпраця між школами, вчителями та учнями, що сприятиме покращенню освітнього процесу та підготовці молодого покоління до викликів інформаційного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікторенко І., Валюх О., Михальова А. Модель формування критичного мислення учнів початкової школи засобами медіаосвіти. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2024. №20. С. 5–16. URL: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.20.2023.296592> (дата звернення: 11.02. 2025).
2. Future of Jobs Report 2023. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2023/digest/> (дата звернення: 10.02. 2025).
3. Мокрогуз О. Критичне мислення в контексті медіаосвіти. URL: <https://medialiteracy.org.ua/krytychne-myslennya-v-konteksti-mediaosvity/> (дата звернення: 11.02. 2025).
4. Невмержицька О. Медіаосвіта як засіб формування критичного мислення особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27/ Т. 6. С. 114-117.
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 11.02. 2025).
6. Полонська Т. Методи розвитку критичного мислення у процесі компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів закладів загальної середньої освіти. 2021. URL: <https://cutt.ly/Rrta8x2V> (дата звернення: 18.02. 2025).
7. Susanto, Ratnawati & Napudin, Muhammad. Improving Primary School Students Critical Thinking Abilities with the Help of Online Media: Effective Learning Strategies in Elementary Schools. *Mimbar Sekolah Dasar*. 2024. №11. P. 252-267. URL: 10.53400/mimbar-sd.v11i2.71790 (дата звернення: 10.02. 2025).

Роман ДЯДЮШКІН,
здобувач третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 015 Професійна освіта
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
rd.rd.2250@gmail.com

АНАЛІЗ БАЗОВИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ТА ПРИНЦИПІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ІТ-ФАХІВЦІВ

У статті досліджено базові наукові підходи та дидактичні принципи, що застосовуються у підготовці майбутніх ІТ-фахівців у закладах вищої освіти України. Проаналізовано компетентнісний, практико-орієнтований, проєктний та STEM/STEAM-підходи, а також принципи науковості, зв'язку теорії з практикою, доступності, наочності, систематичності та послідовності. Визначено їхню роль у формуванні професійних компетентностей та готовності випускників до викликів сучасного ринку праці. Результати дослідження обґрунтовують необхідність інтегрованого застосування розглянутих підходів для підвищення якості ІТ-освіти.

Ключові слова: *підготовка ІТ-фахівців, наукові підходи, дидактичні принципи, компетентнісний підхід, практико-орієнтоване навчання, проєктне навчання, STEM/STEAM.*

The article explores the fundamental scientific approaches and didactic principles applied in the training of future IT specialists in institutions of higher education in Ukraine. It analyzes the competency-based, practice-oriented, project-based, and STEM/STEAM approaches, as well as the principles of scientific validity, the connection between theory and practice, accessibility, visibility, systematicity, and consistency. Their role in shaping professional competencies and preparing graduates to meet the challenges of the modern labor market is defined. The research results justify the need for the integrated application of the discussed approaches to improve the quality of IT education.

Keywords: *training of IT specialists, scientific approaches, didactic principles, competency-based approach, practice-oriented learning, project-based learning, STEM/STEAM.*

Актуальність проблеми. Підготовка кваліфікованих ІТ-фахівців є стратегічно важливим завданням для соціально-економічного розвитку України, з огляду на стрімкий прогрес технологій, таких як штучний інтелект (AI), машинне навчання, хмарні обчислення, та впровадження концепції Industry 4.0. У сучасних умовах цифровізації та глобалізації ринку праці зростає попит на спеціалістів, здатних адаптуватися до швидких технологічних змін і працювати з новітніми інструментами. Заклади вищої освіти відіграють ключову роль у формуванні професійних компетентностей майбутніх ІТ-фахівців, адаптуючи навчальні програми до актуальних викликів і потреб. Особливо важливим є впровадження практико-орієнтованих, проєктних та STEM/STEAM-підходів, які сприяють розвитку не лише теоретичних знань, а й практичних навичок, критичного мислення та інноваційного потенціалу. Аналіз наукових публікацій, присвячених професійній підготовці ІТ-фахівців у закладах вищої освіти України, свідчить про необхідність удосконалення освітніх стратегій для забезпечення конкурентоспроможності випускників на основі технологічної

трансформації суспільства.

Мета дослідження полягає у систематизації та аналізі базових наукових підходів (компетентнісного, практико-орієнтованого, проєктного та STEM/STEAM) і дидактичних принципів (науковості, зв'язку теорії з практикою, доступності, наочності, систематичності та послідовності), що застосовуються у професійній підготовці майбутніх ІТ-фахівців.

Дослідження спрямоване на визначення перспективних напрямів розвитку освітніх стратегій, що сприятиме підвищенню якості ІТ-освіти та готовності випускників до викликів сучасного ринку праці.

Виклад основних положень. У сучасному контексті підготовки майбутніх ІТ-фахівців ключову роль відіграють різноманітні наукові підходи та дидактичні принципи, які забезпечують формування необхідних компетентностей, практичних навичок та готовності до викликів динамічної ІТ-індустрії. Компетентнісний підхід відіграє центральну роль у професійній підготовці майбутніх ІТ-фахівців, оскільки він орієнтований на формування комплексу знань, умінь і навичок, які дозволяють адаптуватися до динамічних вимог ринку праці. За К. Стрюком, цей підхід передбачає розвиток не лише технічних компетенцій, таких як програмування чи проєктування систем, але й соціально-особистісних якостей – здатності до навчання, самоактуалізації та соціалізації. Така підготовка забезпечує випускникам можливість ефективно вирішувати професійні завдання в умовах швидкозмінних технологій. Автор наголошує, що ключовими є інструментальні, загальнопрофесійні та спеціалізовані компетенції, які формуються через інноваційні методи навчання, орієнтовані на практичний досвід та професійний розвиток [7]. Доповнюючи це, М. Рашкевич та Л. Клакович підкреслюють, що компетентнісний підхід сприяє гармонізації освітніх програм із потребами ринку праці, що є особливо важливим для ІТ-галузі. Вони зазначають, що узгодження стандартів освіти з професійними вимогами дозволяє готувати фахівців, здатних швидко інтегруватися в робоче середовище та адаптуватися до нових викликів. Цей підхід не лише забезпечує технічну базу, а й формує універсального спеціаліста, готового до безперервного навчання та інноваційної діяльності. Таким чином, компетентнісний підхід стає методологічною основою для створення актуальних освітніх програм, які відповідають сучасним і перспективним запитам ІТ-ринку [5].

Щоб реалізувати потенціал компетентнісного підходу та забезпечити формування практичних навичок, ключовим стає практико-орієнтований підхід, який дозволяє студентам застосовувати теоретичні знання на практиці та формувати навички, затребувані в динамічній ІТ-індустрії. Як зазначає І. Стражнікова, цей підхід орієнтує навчальний процес на створення кінцевого продукту професійного навчання, наближаючи студентів до реальних завдань. Завдяки практичним заняттям, таким як проєктна діяльність, студенти вчаться адаптуватися до швидких технологічних змін – критичної вимоги в галузі, де нові інструменти з'являються щодня [6]. Крім того, за спостереженнями В. Вишківської, командна проєктна діяльність сприяє розвитку soft skills – комунікації, співпраці та критичного мислення, що дозволяє майбутнім фахівцям ефективно працювати в команді та відповідати вимогам сучасних роботодавців [1].

Якщо практико-орієнтований підхід задає загальний вектор на професійну діяльність, то проєктний підхід конкретизує його через реалізацію прикладних завдань, що імітують реальні виробничі ситуації, сприяючи формуванню ключових компетентностей та розвитку навичок командної роботи, критичного мислення і самостійного прийняття рішень. За дослідженнями В. Радкевич, О. Бородієнко, Л. Пуховської та інших, проєктна діяльність інтегрує теорію з практикою, допомагаючи студентам вирішувати реальні професійні

завдання, наприклад, через створення програмних продуктів чи розробку веб сайтів. Л. Пуховська та О. Самойленко додають, що участь у проєктах, які передбачають співпрацю з міжнародними партнерами, розвиває навички міжкультурної взаємодії та управління за стандартами, такими як PMBOK чи ISO 21500. Таким чином, проєктний підхід не лише поглиблює технічні знання, а й готує студентів до роботи в глобалізованому середовищі [4].

Поряд із фокусом на професійних завданнях, сучасна ІТ-освіта потребує міждисциплінарного бачення, яке ефективно формується через STEM/STEAM-підхід, який інтегрує науку, технології, інженерію, мистецтво та математику для розвитку ключових компетентностей. І. Закарлюка, Д. Медведєв та інші підкреслюють, що практичні заняття, наприклад із робототехнікою, сприяють критичному мисленню, вирішенню проблем і командній роботі [8]. Ю. Здоренко та М. Здоренко у матеріалах конференції про STEAM-освіту акцентують увагу на необхідності адаптації змісту технічної освіти до стрімкого розвитку ІТ-сфери та автоматизації програмної розробки. Автори зазначають, що STEM-підхід сприяє розвитку креативного мислення, здатності до швидкого опанування нових технологій та конкурентоспроможності майбутніх ІТ-фахівців. Вони підкреслюють важливість системного оновлення навчальних програм, упровадження міждисциплінарних завдань, співпраці з ІТ-компаніями, викладання технічних дисциплін англійською мовою та академічної мобільності як ключових умов ефективного впровадження STEM-підходу у вищу ІТ-освіту [2].

Успішна реалізація усіх окреслених сучасних підходів неможлива без дотримання фундаментальних дидактичних принципів, які забезпечують цілісність, системність і науковість освітнього процесу, сприяють усвідомленому засвоєнню знань, формуванню стійких умінь та навичок, а також адаптації навчання до індивідуальних потреб здобувачів освіти. Принцип науковості, за О. Яцько, забезпечує міцну теоретичну базу, необхідну для розуміння основ інформатики, розвиваючи аналітичне мислення [9]. Принцип зв'язку теорії з практикою дозволяє застосовувати знання в реальних проєктах, а принцип доступності, як зазначає М. Пригодій, адаптує матеріал до рівня підготовки студентів. Наочність, підкріплена цифровими технологіями, допомагає візуалізувати складні концепції, тоді як систематичність і послідовність гарантують поступове нарощування знань від простого до складного, створюючи цілісну систему знань [3].

Висновки. Проведений аналіз наукових праць засвідчив, що сучасна система підготовки ІТ-фахівців у закладах вищої освіти України ефективно функціонує завдяки комплексному поєднанню провідних педагогічних підходів – компетентнісного, практико-орієнтованого, проєктного та STEM/STEAM. Ці підходи, підкріплені фундаментальними дидактичними принципами (науковості, зв'язку теорії з практикою, доступності та ін.), створюють розвивальне освітнє середовище, де теоретичні знання органічно інтегруються з практичними навичками. Такий синтез дозволяє не лише формувати затребувані професійні (hard) та універсальні (soft) компетентності, але й розвивати критично важливу адаптивність майбутніх фахівців до динамічних умов ІТ-індустрії, суттєво підвищуючи їхню конкурентоспроможність на глобальному ринку праці.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленні міждисциплінарної інтеграції, зокрема через STEM/STEAM-підходи, та зміцненні зв'язків з ІТ-індустрією для підвищення практичної цінності навчання. Ключовими завданнями також є своєчасна адаптація освітніх програм до новітніх технологічних трендів (ШІ, хмарні технології), розробка ефективних методик їх викладання та створення надійних інструментів для оцінювання комплексно сформованих компетентностей. Окремої уваги потребує дослідження

специфіки застосування та викликів упровадження цих підходів для різних ІТ-спеціалізацій в умовах української вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вишківська В. Б. Практико-орієнтований підхід як актуальний концепт професійної підготовки майбутніх фахівців. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 51 (1). С. 168–171. Здоренко Ю., Здоренко М. Особливості впровадження елементів STEM-освіти для підготовки ІТ-спеціалістів. *Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф., 21 квіт. 2023, м. Кропивницький. С. 123–124.
2. Пригодій М. А. Методичні засади застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників. *Вісник НАПН України*. 2024. № 6 (1). URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6104> (дата зверення: 16.04. 2025).
3. Радкевич В. О., Бородієнко О. В., Пуховська Л. П., Самойленко О. А., Радкевич О. П., Базелюк Н. В. Проектна діяльність у системі професійної (професійно-технічної) освіти: практич. посіб. Житомир: Полісся, 2020. 236 с.
4. Рашкевич М. І., Клакович Л. М. Компетентнісний підхід як методологія гармонізації освіти та ринку праці. *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique*, 11 nov. 2022. С. 125–127. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-11.11.2022.39> (дата зверення: 21.03. 2025).
5. Стражнікова І. В. Підготовка фахівців для закладів вищої освіти: практико-орієнтований підхід. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 2021. Т. 2. С. 194–197. URL: https://www.kaf-pedagogy-hnpu.com/files/ugd/f8277c_94b1a2dcecd845fd90485917caea43d3.pdf#page=195 (дата зверення: 27.02. 2025).
6. Стрюк К. М. Компетентнісний підхід у контексті підготовки фахівців з комп'ютерної інженерії. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*. 2017. № 52 (105). С. 288–295.
7. Хараджян Н. А., Закарлюка І. С., Лук'яненко Ж. С., Медведєв Д. Г., Медведєва С. В., Мерзликін П. В. Використання принципів STEM-освіти для підготовки майбутніх фахівців з ІТ-технологій: кол. моногр. Черкаси: Вовчок О. Ю., 2018. С. 39–54.
8. Яцько О. М. Принципи та методи навчання інформатики в закладах освіти: лаб. практикум. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 88 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5644/%d0%9b%d0%b0%d0%b1%d0%be%d1%80%d0%b0%d1%82%d0%be%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%b9%20%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%ba%d1%82%d0%b8%d0%ba%d1%83%d0%bc.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата зверення: 22.12. 2024).

Наталія КРИШТАЛЬ,
з здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
krystalnatasha90@gmail.com

Олександра ДУБАСЕНЮК,
доктор педагогічних наук, професор, Заслужений працівник
освіти України, Почесний академік НАПН України,
Президент ГО «АМСКП "Полісся"», професор кафедри
професійно-педагогічної, спеціальної
освіти, андрагогіки та управління
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
dubasenyuk@ukr.net

РЕАЛІЗАЦІЯ ТВОРЧОГО ПІДХОДУ О.А. ЗАХАРЕНКА У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У дослідженні проаналізовано особливості творчої спадщини О.А.Захаренка як педагога новатора не лише в Україні, а й за рубежом. Крім того, досліджено біографічні відомості О.А.Захаренка, які мали вплив на становлення його педагогічної позиції та поширення його педагогічних ідей. Обґрунтовано актуальність публіцистичної, педагогічної, наукової та методичної спадщини автора, репрезентовано реалізацію творчого підходу безпосередньо у практичній діяльності, висвітлено основні засади педагогічних ідей та концепцій відомого педагога.

Ключові слова: творчий підхід, педагогічні ідеї О.А.Захаренка, Сахнівська середня школа, педагогіка мети, навчально-виховний процес, педагогічна діяльність.

The study analyses the peculiarities of the creative heritage of Oleksandr Atonovych Zakharenko as an innovative teacher not only in Ukraine but also abroad. In addition, the biographical information of O.A. Zakharenko, which influenced the formation of his pedagogical position and the dissemination of his pedagogical ideas, is studied. The author substantiates the relevance of the author's journalistic, pedagogical, scientific and methodological heritage, presents the implementation of the creative approach directly in practical activities, and highlights the main principles of pedagogical ideas and concepts of the famous teacher.

Keywords: creative approach, pedagogical ideas of O.A. Zakharenko, Sakhnovska school, pedagogy of purpose, educational process, pedagogical activity.

Постановка проблеми. В умовах освітніх трансформацій актуалізуються проблеми модернізації навчального процесу. Сучасному педагогу недостатньо володіти фаховими знаннями, вміннями та навичками для забезпечення належного рівня освітньо-виховного процесу. Він має бути творчою особистістю, креативно вирішувати актуальні педагогічні проблеми. Одним із теоретиків та інноваторів творчого підходу свого часу вважаємо О. А. Захаренка, який мав унікальні педагогічні погляди, ідеї і, втілюючи їх на практиці,

зробив значний внесок у розвиток педагогіки загалом та креативної педагогіки зокрема.

О. А. Захаренко працював в умовах складних освітніх викликів свого часу та був прихильником упровадження свого досвіду, зокрема у Сахнівській середній школі, постійно наголошуючи, що навчально-виховна програма, перш за все має бути націленою на майбутнє.

Загальновідомо, що О.А. Захаренко та його педагогічна спадщина неодноразово були об'єктами дослідження науковців, методистів, учителів, втім, дослідження реалізації його творчого підходу у педагогічній діяльності є актуальним й доцільним у сучасних умовах.

З погляду В. О. Сухомлинського, однією із головних цілей освіти і виховання є приділення особливої уваги результатам навчання як попередній умові оцінки успішності школяра, оскільки саме кінцевий показник набутих знань, умінь та навичок дає змогу самореалізації у майбутньому. О. А. Захаренко вбачає у навчанні, як результат не кількість набутих учнями знань, умінь чи навичок, а вміння досліджувати світ, віднаходити необхідну інформацію та впроваджувати її у практичну діяльність. ,

Мета дослідження: проаналізувати особливості творчого підходу О.А.Захаренка у педагогічній діяльності на прикладі його педагогічної спадщини.

Ключові методологічні підходи у цьому дослідженні репрезентовані загальнонауковими та спеціально-науковими,

Виклад основних положень. Ідеї творчого підходу до педагогічної діяльності у контексті всторико-педагогічного підходу розроблялися відомими за рубежом та в Україні теоретиками і практиками педагогіки, такими як Я. А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, І. Г. Песталоцці, Ф. А. Дістервег, К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський та ін. Методологічні засади творчого підходу закладено вітчизняними вченими такими як В. П. Андрущенко, С. У. Гончаренко, В. Г. Кремень, О. А. Дубасенюк та ін. [2, 3]. О. А. Захаренко, спираючись на історичні та сучасні здобутки, також зробив важливий внесок у розробку цієї проблеми.

Ім'я О. А. Захаренка стало символом новаторства та гуманізму в українській педагогіці. Він створив навчальний заклад, в якому кожен учень відчував себе особистістю, а набуті знання ставали основою для розвитку творчої, упевненою в собі особистістю. Його педагогічна спадщина вміщує не лише методики та підходи, а й філософію життя, де головною цінністю постає людина.

О. А. Захаренко народився у 1937 році на Черкащині, він обрав шлях учителя, закінчив фізико-математичний факультет Черкаського педагогічного інституту. Згодом, у 1966 році, він очолив Сахнівську середню школу, яка під його керівництвом перетворилася на справжній центр педагогічних інновацій. Педагог упроваджував у навчальний заклад принципи співробітництва, в якому учень і вчитель поставали як партнери, де панувала атмосфера довіри та взаємоповаги. Він вірив у творчий потенціал кожної дитини, створюючи необхідні умови для її всебічного розвитку.

Т. В. Філімонова зазначає, що «На посаду директора школи Олександр Антонович прийшов уже досвідченим педагогом, маючи за плечима семирічний досвід вчителювання, під час якого сформувався як педагог, людина, громадянин. Він був передусім сільським учителем, директором сільської школи, що спонукало його та весь учительський колектив до створення системи діяльності сільської школи, як центру духовності й культури всього села» [9, с. 544].

О. А. Захаренко – педагог-гуманіст, який обрав за основу своєї педагогічної системи єдність та співробітництво учителів, батьків та учнів. Він сприяв залученню учнів до праці, оскільки через посильну працю дитина починає пізнавати світ і формується як особистість.

Цілісність його концепції полягає у постійному взаємовпливі: навчання, відпочинку та праці, а також – розвитку творчих здібностей.

Сахнівська середня школа стала справжньою лабораторією, де народжувалися нові ідеї та підходи. О. А. Захаренко постійно експериментував, шукаючи шляхи до серця кожного учня. Його школа була відкритою до інновацій, співпрацюючи з педагогами різних країн [8].

Заслуги О. А. Захаренка були високо оцінені. Він став Народним учителем, академіком Академії педагогічних наук України. Але головною нагородою для нього були успіхи його учнів та вдячність.

Доволі цінним є і науково-педагогічний доробок О.А.Захаренка, оскільки деякі його праці не тільки не втрачають актуальності, а й є особливо цінними у в умовах сучасних викликів.

У 1976 році О. А. Захаренко та С. М. Мазурик представили суспільству працю, яка постала своєрідним маніфестом громадянського виховання. «Становлення громадянина» – це не сухі теоретичні викладки, а живий діалог з читачем про те, як виростити справжню людину, патріота своєї країни. Дослідники ставити гострі питання, вони не уникали складних проблем. Їхня праця – це заклик до дії, до активної участі у вихованні молодого покоління. Перу цих авторів належить і праця «Школа над Россю», написана 1979 року. Вони стверджують, що громадянське виховання – це не тільки набір правил та інструкцій, а складний процес, який вимагає від дорослих мудрості, терпіння та любові.

Про власний досвід роботи у школі, спочатку як учитель, а потім як директор О. А. Захаренко розповідає у працях: «З щоденника директора школи (Сахнівська середня школа)» (1987 р.) та «Знайомтесь: Сахнівська середня школа» [4]. «Творчі таємниці вчителів» та «Найболючіше – сільська школа» розповідають про дітей та основні види роботи О.А.Захаренка у школі, які він вважав найбільш ефективними. У Сахнівській середній школі було створено унікальне навчально-виховне середовище, де діти почувалися себе комфортно та вільно [5]. Педагог використовував різноманітні форми та методи роботи, для прикладу:

- уроки-роздуми: на яких учні вчилися аналізувати, критично мислити та висловлювати свою думку.

- позакласні заходи: екскурсії, походи, свята, які сприяли розширенню кругозору учнів та їхньому духовному розвитку.

- проєктна діяльність: учні працювали над різноманітними проєктами, що розвивало їхні дослідницькі навички та вміння працювати в команді.

- самоврядування: учні брали участь в управлінні школою, що сприяло розвитку їхньої громадянської відповідальності [8].

Крім творів, які стосуються суто шкільного життя та практики навчання й виховання, О. А. Захаренко також був і теоретиком педагогіки. Про це свідчать його науково-публіцистичні розвідки «Виступ на пленарному засіданні (на I з'їзді педагогічних працівників України)», «Розраховуємо на мудрість: Думки з I з'їзду педагогічних працівників України» [4].

Унікальною є праця автора «Енциклопедія шкільного роду (автобіографічні дані, спогади, роздуми)», оскільки автор створив «нову систему громадянського, сімейного та трудового виховання [6]. Він на практиці реалізував ідею школи-родини, школи, життя якої тісно перепліталось з життям села, його історією» та відтворив багаторічну пошукову роботу учнів у чотири томній праці [1]. Вивчаючи «Енциклопедію», ми занурюємося в атмосферу сільського життя другої половини XX століття. Ось дитячі спогади про перші кроки до школи, ось розповіді про мудрість сільських учителів, ось історії родин, які пережили війни

та голодомори. Кожен рядок – це віддзеркалення долі, мрій та сподівань простих українців. «Енциклопедія шкільного роду» – це не лише історичний документ, але й потужний інструмент виховання. Вона вчить дітей цінувати своє коріння, поважати старших, любити рідну землю. Вона показує, що історія твориться не лише в кабінетах політиків, а й на шкільних партах, у сільських хатах, у серцях звичайних людей.

Аналіз творчо-педагогічної спадщини О. А. Захаренка свідчить про розробку ним такого поняття як «педагогіка конкретної мети», тобто «заснований на ідеях педагога метод впливу, за допомогою якого підготовка дитини до участі у виробничому, культурному і громадському житті суспільства здійснюється шляхом спільного визначення вчительсько-учнівських ідей-задумів та їх подальшої реалізації у системі школа-учень-родина» [7].

Основними завданнями «Педагогіки конкретної мети» є:

- виховання творчої особистості з метою створення кожної людини унікальною, розкриття індивідуальних природних особливостей, талантів та здібностей; уміння поводити себе у соціумі та цінувати інших людей, визнавати, що творчість є засобом самореалізації та саморозвитку особистості;

- залучення учнів до праці, втім, праця розглядається як можливість знайти те заняття, що найбільше подобається та сприяє розвитку особистості в обраній сфері;

- широке застосування авторської системи творчих ідей на всіх рівнях навчально-виховного процесу;

- покращення умов життя та існування шляхом удосконалення свого побуту, оточення власними силами, тобто створення для учнів комфортного середовища;

- виховання волелюбності та автономії у відстоюванні власних переконань, інтересів та вмінь.

Зважаючи на ці аспекти, автор наголошує на важливості створення концепції неперервного навчання та виховання, а також навчання через творчість, через інтерес до пізнання і самопізнання навколишнього світу.

Окрім того, О. А. Захаренко підкреслював важливість інтеграції навчального та виховного процесів, що в сучасних умовах є актуальним в рамках концепції сучасної школи, де акцент робиться не тільки на знаннях, а й на вихованні цінностей. Його методики базуються на розвитку емоційного інтелекту учнів, їхньої здатності до співпраці, самостійності та відповідальності. Такий підхід дозволяє формувати гармонійно розвинену особистість, здатну до саморегуляції та креативного мислення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, творчі ідеї О. А. Захаренка базуються на стратегії розвитку дитини як творчої особистості, яка має не лише багаж знань, умінь й навичок, а й здатна творчо мислити, виконувати завдання різної складності, аналізувати інформацію і навчатися з цікавістю. Окреслені ідеї корелюють із метою та завданням упровадження креативного підходу в сучасній школі, ураховуючи, що початкова ланка спрямована на формування особистості учня, здатного до самонавчання й пізнання і найбільшою мірою може реалізувати досвід педагога-новатора.

Педагогічна система О. А. Захаренка є зразком гуманістичної педагогіки, яка спрямована на розвиток особистості дитини, її творчих здібностей та моральних цінностей. Його досвід є цінним для сучасних педагогів, які прагнуть створити школу, де діти почуватимуться щасливими та успішними.

Таким чином, О. А. Захаренко, педагог-новатор, який перетворив звичайну сільську школу на осередок культури та духовності. "Енциклопедія" стала кульмінацією його педагогічної філософії, де школа – це велика родина, а кожен її член – цінна ланка в ланцюгу

поколінь. Його педагогічна філософія ґрунтувалася на зрозумілих, але глибоких ідеях: школа – це родина, кожен учень – це особистість, а виховання – це процес творення людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гладка Н. М. Творча авторська школа Олександра Захаренка. *Педагогічний Вісник*. 2003. № 3. С 11-12.
2. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010. 308 с.
3. Дубасенюк О.А. Методи науково-педагогічного дослідження у загальній системі методологічного становлення молодих дослідників. *Нові технології навчання: наук. метод. зб.* / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. К., 2016. Вип. 89. Ч. II. С. 21-26.
4. Захаренко О. А. Гордієві вузли сучасної школи. Як їх розв'язати?. *Педагогіка толерантності*. 1999. № 3–4. С. 19–23.
5. Захаренко О. А. Творчі таємниці вчителя. *Початкова школа*. 1998. №3. С. 15-19.
6. Захаренко Олександр Антонович. URL: Електронний ресурс, режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87> (дата звернення 26.02. 2025).
7. Захаренко С., Вовкочин Л. Педагогічна система Олександра Захаренка. *Вісник Черкаського університету*. 2017. Вип. №1. С. 38-45.
8. Педагогічні ідеї педагога-новатора Олександра Антоновича Захаренка. URL: [Педагогічні ідеї педагога-новатора Олександра Антоновича Захаренка](#) (дата звернення 26.02. 2025).
9. Філімонова Т. В. Захаренко Олександр Антонович (1937-2002). *Українська педагогіка в персоналіях: навч. посібник для студентів ВНЗ: у 2 кн. Кн. 2. XX століття; за ред. О. В. Сухомлинської*. К.: Либідь, 2005. С. 544-547.

Лілія НАЗАРЧУК,
здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Наталія МИРОНЧУК,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління,
член-кореспондент ГО «АМСКП "Полісся"»
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
mirna_ta@ukr.net

РОЗВИВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕКОЛОГІЧНИХ ІГОР У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті наголошено на необхідності формування екологічної компетентності молодших школярів. Звернено увагу виховний і розвивальний потенціал інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Зазначено про доцільність використання методу моделювання ігрових ситуацій екологічного спрямування. Надано види ігор для використання під час організації та проведення інтерактивних уроків курсу «Я досліджую світ» та позаурочної роботи.

Ключові слова: екологічна компетентність, екологічні ігри, моделювання, молодший школяр, «Я досліджую світ».

The article emphasizes the need to form environmental competence of junior schoolchildren. Attention is drawn to the educational and developmental potential of the integrated course «I explore the world». The feasibility of using the method of modelling of an ecological game situation is noted. Types of games are provided for use in organizing and conducting interactive lessons of the course «I explore the world» and extracurricular work.

Keywords: environmental competence, environmental games, modelling, junior schoolchild, «I explore the world».

Постановка проблеми. Екологічна компетентність учнів початкових класів передбачає сформованість екологічного світорозуміння, екологічної вихованості, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи. Основними показниками екологічної компетентності учнів початкової школи на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (ЯДС) є розуміння сучасних екологічних проблем, володіння системою знань про навколишнє середовище, а також усвідомлення відповідальності за збереження природи, активна природоохоронна діяльність, розвинене почуття любові до природи, вміння бачити красу, милуватися і насолоджуватися нею.

Зважаючи на специфіку вікового й пізнавального розвитку учнів початкових класів, на їх інтереси, потреби у грі, до ефективних засобів формування екологічної компетентності

молодших школярів відносимо моделювання екологічних ігор.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема екологічної компетентності молодшого школяра в історії освіти розкрита у роботах вітчизняних і зарубіжних учених: Я. Коменського, Д. Локка, Й. Песталоцці, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. Особливості формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами екологічних ігор на сучасному етапі досліджують такі науковці, як: О. Бойко, Н. Глухова, Н. Кот, Н. Лисенко, С. Ніколаєва, З. Плохій, Н. Яришева та інші. Педагогічні умови використання екологічних ігор у освітньому процесі досліджують Н. Аніщенко, Х. Димашевська, В. Дзюба та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами моделювання екологічних ігор.

Виклад основного матеріалу. Екологічна компетентність молодшого школяра має діяльнісний характер і передбачає його здатність мобілізувати знання, ставлення, спроможність реалізувати їх у конкретній екологічній ситуації. До ефективних засобів формування екологічної компетентності молодших школярів відносимо моделювання екологічних ігор. Науково доведено [1; 2; 3], що така діяльність активізує інтерес, мотивацію учнів в контексті пізнання довкілля, відкриття його таємниць та закономірностей (у пізнанні, експериментуванні, у процесі творчості).

На наш погляд, потенціал таких ігор доцільно реалізувати у процесі організації й проведення інтерактивних уроків, що забезпечують активну участь у вирішенні навчальної проблеми усіх учнів класу за взаємодії між собою та із педагогом, у процесі позаурочної діяльності, організації й проведення екологічних стежок під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Наприклад, із метою підвищення рівня інтересу молодших школярів до пізнання довкілля на уроках «Я досліджую світ», із метою розуміння ними взаємозв'язків і взаємозалежностей під час проведення уроку-спостереження «Весняна подорож» доцільно використати відповідні екологічні ігри за використання наочних моделей (схем, карток, таблиць-схем). Завдяки цьому ми забезпечуємо можливість школярів відчувати себе частиною природи, реагувати на її проблеми, формуємо бажання допомогти природі, захистити її від небезпеки. Такі ігри сприяють оптимізації емоційно-чуттєвої сфери школяра (наприклад, «Звуки лісу», «Розкажи про хмаринку», «Допоможи довкіллю», «Чому пташка співає?») [1].

Доцільними також стануть логічні ситуації екологічного спрямування під час уроку-експериментування «Незвідані таємниці довкілля». Це ігри «Равлик», «Жучок». Використовуючи відповідні наочні зразки, формуємо в учнів уявлення про умови перебування тварини та її стан. Такі ігри сприяють поглибленню уявлень та знань молодших школярів про довкілля, про зміни у живій природі відповідно до пори року.

Під час організації уроків на тему «Багатство світу природи», в процесі експериментування дітей і дорослого (досліди «Вода», «Сонце», «Перетворення рідини на пару», «Дослід із рослинами»), учні засвоюють систему наукових понять, набувають знань про експериментальні методи пізнання навколишньої дійсності, взаємозв'язки між ними. Це робить молодшого школяра повноцінним суб'єктом навчання, навчає вчитися, дозволяє розвинути інтелектуальну активність, пізнавальну культуру і ціннісне ставлення до реального світу. Моделювання екологічних ігор сприяє збагаченню не лише емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів під час спілкування і взаємодії з довкіллям, але й формує у них почуття відповідальності перед світом природи, а також детермінує доцільність дотримання природоохоронної поведінки у житті та діяльності [3].

Безумовно, під час організації та проведення інтерактивних уроків «ЯДС» та позаурочної роботи у контексті реалізації завдань програми із формування екологічної компетентності молодших школярів із метою формування логічного мислення у процесі формування екологічної компетентності молодших школярів слід застосовувати екологічні ігри за використання відповідних наочних моделей (листя, гербарію, описових розповідей у формі презентацій про тваринний та рослинний світ). Це такі ігри:

–*дидактичні*: «Чудесний мішечок», «Знайди і назви», «Вгадай за описом», «Що змінилося?» та інші;

–*предметні*: «Знайди дерево за листочком», «Впізнай на смак», «Знайди такий же за кольором» та ін.;

–*словесні*: «Назви, хто літає, бігає, стрибає?», «Коли це буває?», «Потрібно – не потрібно» й ін.;

–*рухливі* ігри екологічного спрямування: «Квочка з курчатами», «Миші і кіт», «Сонечко і дощик» та ін.;

–*ігри-подорожі*: «Подорож у казковий ліс, «В гості до зайчика» та ін. [3].

Х. Димашевська вважає, що педагогічно правильно організована ігрова діяльність формує в учнів досвід, який дає змогу досягти повного його самовираження, активності й свободи дій, що розумно поєднуються з вимогами взаємоповаги, пізнання навколишнього середовища, відчуття краси природи та її гармонії, з розвитком почуттів любові й турботливого ставлення до її об'єктів. Вона пропонує для використання в освітньому процесі та позашкільній діяльності низку українських народних ігор екологічного спрямування та сучасних екологічних ігор [4].

Проведення екологічних стежок, на наш погляд, може допомогти дітям познайомитися не лише із взаємозалежностями у світі природи, але й із діяльністю людей, які досліджують стан природи та охороняють її (гра «Чому пташка співає?», гра «Допоможи довкіллю») [2].

Висновки. Отже, екологічна компетентність учня початкової школи, окрім системи екологічних знань, умінь і навичок, включає також ще сформованість особистісних цінностей, установок.

На наш погляд, екологічні ігри із використанням відповідних схем та моделей завдяки цікавому змісту та завданням спонукають дітей до вияву ініціативності, інтересу до роботи, наполегливості, самостійності у процесі пізнання, експериментування, формулювання гіпотез, їх підтвердження або спростування, під час спостережень, прогулянок. За використання наочних моделей активізуються розумові процеси молодших школярів, їх прагнення до відкриттів та вияву творчості, що стане умовою високого рівня сформованості екологічної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко О.В. Природа відкриває свої таємниці. *Освіта і виховання*. 2018. № 7. С. 14–15.
2. Плохій З. Екологічне світобачення дітей. *Початкова школа*. 2019. № 27(507). С. 15–18.
3. Семенчук В.М. Софія Русова про екологічне виховання: матеріали третьої міжнародної науково-практичної конференції, 17-19 листопада 2018, м. Чернівці. Чернівці, 2018. С. 163–166.
4. Димашевська Х. Б. Етно-екологічні ігри: посібн. для екологічного розвитку дітей молодшого та середнього шкільного віку. Бережани, 2017. 26 с.

Наталія Павлушенко,
здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Нінель СИДОРЧУК,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління,
дійсний член ГО «АМСКП "Полісся"»
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
sydorchukng@uke.net

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ УСПІХУ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті актуалізовано проблему формування почуття успіху як важливого компонента емоційного та особистісного розвитку дитини. Наголошено на особливому значенні цього процесу для учнів початкової школи, коли формується перше уявлення про себе та свої можливості, розвиваються основи самооцінки й упевненості у власних силах. створюються передумови для подальших досягнень учнів, а успіх стає одним із основних мотивуючих чинників у їхньому житті. Здійснено аналіз особливостей формування почуття успіху у молодших школярів на основі дослідження, реалізованого впродовж 2024-2025 навчального року на базі Юрівської гімназії Олевської міської ради Коростенського району Житомирської області. Подано результати експериментальної роботи, проведеної на основі використання ряду методик: тесту двадцяти тверджень (М. Кун і Т. Мак-Партланд), методики «Незакінчені речення» та малюнкового тесту «Я і мій успіх». Зроблено висновок про те, що формування почуття успіху є системним педагогічним завданням, реалізація якого можлива через створення підтримувального освітнього середовища, урахування індивідуальних потреб учнів, використання заохочення та створення емоційно безпечного простору у початковій школі

Ключові слова: успіх, почуття успіху, формування почуття успіху, молодший школяр.

The article updates the problem of forming a sense of success as an important component of a child's emotional and personal development. The special importance of this process for primary school students is emphasized, when the first idea of themselves and their capabilities is formed, the foundations of self-esteem and self-confidence are developed. Prerequisites are created for further achievements of students, and success becomes one of the main motivating factors in their lives. An analysis of the features of the formation of a sense of success in younger schoolchildren was carried out on the basis of a study implemented during the 2024-2025 academic year on the basis of the Yuriv Gymnasium of the Olevsk City Council, Korosten District, Zhytomyr Region. The results of experimental work conducted on the basis of a number of methods are presented: the twenty-statement test (M. Kuhn and T. McPartland), the "Unfinished Sentences" method and the picture test "Me and My Success". It is concluded that the formation of a sense of success is a systemic pedagogical task, the implementation of which is possible through the creation of a supportive

educational environment, taking into account the individual needs of students, the use of encouragement and the creation of an emotionally safe space in elementary school.

Keywords: *success, sense of success, formation of a sense of success, junior high school student.*

Актуальність проблеми. Почуття успіху – важливий компонент емоційного та особистісного розвитку дитини. Формування почуття успіху є важливим аспектом освітнього процесу, який сприяє особистісному розвитку, підвищує мотивацію до навчання та допомагає створювати позитивне ставлення до навчальної діяльності. зокрема у початковій школі, коли закладаються основи мотивації до навчання, самооцінки та віри у власні сили.

Вивченням проблеми формування почуття успіху у межах певного історичного періоду займалися Я. Коменський, Г. Сковорода, К. Ушинський, А. Макаренко, О. Савченко, І. Бех, Л. Ткачук, В. Сухомлинський та ін. Разом з тим, соціальна значущість проблеми потребує її актуалізації на сучасному етапі розвитку суспільства.

Особливу значущість це питання набуває для початкової школи, адже саме на цьому етапі в учнів формується перше уявлення про себе та свої можливості, розвиваються основи самооцінки й упевненості у власних силах. Забезпечення відчуття успіху в навчанні створює передумови для подальших досягнень учнів і стає одним із основних мотивуючих чинників у їхньому житті. Саме на цьому етапі учень особливо чутливо реагує на оцінювання своєї діяльності з боку вчителя, батьків, однокласників.

Формування почуття успіху не є спонтанним процесом – воно потребує цілеспрямованої педагогічної роботи, емоційної підтримки та створення позитивного навчального середовища. Одним із ключових шляхів формування почуття успіху є індивідуалізація освітнього процесу. Урахування особистісних характеристик, навчальних потреб, темпу роботи кожного учня дозволяє організувати навчання так, щоб кожна дитина могла відчувати себе спроможною, здатною досягати мети. Значну роль відіграє створення педагогом ситуацій успіху – спеціально спланованих завдань, які відповідають можливостям дитини та дозволяють отримати позитивний результат без надмірного напруження [1].

Також важливим чинником є позитивне підкріплення – словесна похвала, емоційна підтримка, акцент не лише на результат, а й на старанність і зусилля учня. Використання гри, творчих завдань, групової роботи також сприяє підвищенню впевненості дітей у власних силах, формує бажання навчатися та відчувати себе значущими в колективі [2].

Учитель у початковій школі виконує не лише освітню, а й виховну функцію – саме він здатен стати джерелом віри дитини у себе. Його чуйність, доброзичливість, здатність помічати навіть незначні досягнення кожного учня формують позитивне емоційне тло, у якому розвивається особистість, готова до подальших навчальних звершень [3].

Метою статті є аналіз особливостей формування почуття успіху у молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Нами було проведено дослідження, реалізоване впродовж 2024-2025 навчального року на базі Юрівської гімназії Олевської міської ради Коростенського району Житомирської області, дала змогу ґрунтовно дослідити особливості формування почуття успіху у молодших школярів.

Емпіричне дослідження охопило 12 учнів молодших класів і здійснювалося з використанням комплексу методик, зокрема Тесту двадцяти тверджень (М. Кун і Т. Мак-Партланд), методики «Незакінчені речення» та малюнкового тесту «Я і мій успіх».

Результати аналізу Тесту двадцяти тверджень засвідчили, що в уявленні більшості

дітей провідним чинником самосприйняття є їхні захоплення (83,3%) та особистісні якості (75%). Це підтверджує припущення про активну роль інтересів у процесі самоідентифікації дитини та їхню значущість для формування образу «Я». Водночас спостерігається лише часткова орієнтація дітей на соціальні ролі (41,6%) та майбутнє (41,6%), що є типовим для вікових особливостей молодших школярів і вимагає цілеспрямованої педагогічної підтримки в розвитку рефлексії та перспективного мислення.

Методика «Незакінчені речення» виявила високий рівень навчальної мотивації (81%), значну залежність емоційного стану учнів від навчальної успішності (69%) та водночас помірну толерантність до невдач: половина опитаних демонструвала негативне ставлення до помилок. Це вказує на потребу в створенні безпечного емоційного середовища в освітньому процесі, де невдача розглядається як невід'ємна складова розвитку й зростання.

Результати малюнкового тесту «Я і мій успіх» засвідчили переважання позитивного емоційного ставлення до власних досягнень. Діти зображували себе у ситуаціях визнання (отримання грамот, похвали), у присутності важливих дорослих (зокрема, батьків), а також підкреслювали свою активну позицію через заняття спортом, творчістю (гра на гітарі тощо). Подібні візуальні образи демонструють, що більшість молодших школярів здатні усвідомити значення успіху та переживати його як емоційно позитивний досвід.

Висновки. Таким чином, формування почуття успіху є системним педагогічним завданням, реалізація якого можлива через створення підтримувального освітнього середовища, урахування індивідуальних потреб учнів, використання заохочення та створення емоційно безпечного простору у початковій школі [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко О. А. Формування почуття успіху в освітньому процесі початкової школи: психолого-педагогічний аспект. *Початкова освіта*. 2021. № 4. С. 12–16.
2. Кириченко І. В. Позитивна педагогіка: технології формування мотивації та почуття успіху у молодших школярів. *Педагогічна думка*. 2020. № 2(86). С. 45–50.
3. Петренко С. М. Емоційна безпека та підтримка у формуванні позитивної самооцінки учнів. *Освіта регіону*. 2022. № 3. С. 22–27.
4. Савчук Н. Л. Інноваційні підходи до розвитку особистісного потенціалу учнів початкової школи. *Проблеми сучасної педагогіки*. 2023. № 1. С. 33–38.

Ірина СТАДНІК,
здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Олена БЕРЕЗЮК,
кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління,
член-кореспондент ГО «АМСКП "Полісся"»
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
berezyuk.elen@gmail.com

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлюється проблема розвитку педагогічної культури батьків учнів початкової школи, аналізуються наукові джерела та пропонуються діагностичні зрізи щодо її формування. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці диференційованих програм формування комунікативної культури для різних типів батьківських установок, вивченні гендерних і соціокультурних чинників, що впливають на особливості комунікативної взаємодії в сім'ї, а також в удосконаленні методик діагностики комунікативної культури у співпраці з педагогами, психологами та соціальними працівниками.

Ключові слова: педагогічна культура, педагог, психолог, система совіти, комунікативна культура.

The article highlights the problem of the development of pedagogical culture of parents of primary school students, analyzes scientific sources and offers diagnostic sections on its formation. Prospects for further research are in the development of differentiated programs for the formation of communicative culture for different types of parental attitudes, the study of gender and sociocultural factors that influence the features of communicative interaction in the family, as well as in improving the methods of diagnosing communicative culture in cooperation with teachers, psychologists and social workers.

Keywords: pedagogical culture, teacher, psychologist, soviet system, communicative culture.

Актуальність проблеми. У контексті модернізації національної системи освіти особливої актуальності набуває питання формування партнерської взаємодії між педагогами та батьками, що є важливою умовою ефективного розвитку учнів початкової школи. Однак низький рівень комунікативної культури батьків часто ускладнює цей процес, спричиняючи нерозуміння, конфлікти та зниження якості навчально-виховної роботи [3].

Сучасні освітні реформи, зокрема впровадження Концепції «Нова українська школа», вимагають від батьків не лише участі в освітньому процесі, але й здатності до конструктивного діалогу, відкритості, емоційної чутливості й відповідального ставлення до потреб дитини [2]. У цьому контексті комунікативна культура батьків виступає не лише

педагогічною, але й соціальною проблемою, що потребує наукового осмислення та практичного вирішення [6].

Метою статті є визначення сутності комунікативної культури батьків учнів початкової школи в науковій літературі та обґрунтування діагностики конструктивної взаємодії батьків учнів початкової школи з педагогами та учнями.

Виклад основного матеріалу. Педагоги й дослідники відзначають важливу роль батьків як перших моделей мовленнєвої поведінки для дитини, підкреслюючи значення відкритого спілкування, емоційної підтримки та залучення до шкільного життя [1].

Проблематика комунікативної культури батьків знаходиться у полі уваги як класичних, так і сучасних вітчизняних і зарубіжних науковців. Вагомий внесок у розвиток цієї теми зробили К. Ушинський та А. Макаренко, які підкреслювали важливість родинного виховання для формування особистості дитини [5].

Серед сучасних українських дослідників В. Старікова детально розглядає педагогічну культуру батьків як багатофункціональне явище, що охоплює духовно-моральні, психолого-педагогічні, морально-етичні, комунікативні, інтелектуальні та нормативно-правові аспекти [3].

У роботах О. Корняки комунікативна культура розглядається як складне психологічне утворення, що поєднує мотиваційний, пізнавальний, поведінковий та вольовий компоненти [4]. М. Генік акцентує на тому, що комунікативна культура є частиною професійної культури педагога і визначає ефективність його взаємодії з учнями, колегами та батьками. Вона розглядає її як елемент педагогічної майстерності, пов'язаний із емпатією, толерантністю та емоційною стабільністю [2]. С. Сарновська підходить до вивчення комунікативної культури з філософсько-методологічного боку, розглядаючи її як компонент соціальної культури, що ґрунтується на гуманістичних принципах взаєморозуміння, поваги та консенсусу [6]. О. Будник підкреслює важливість батьківської відкритості, підтримки й активного слухання як чинників формування мовленнєвих і комунікативних навичок дитини [1].

Іноземні дослідники Абдулкадір Кабадай та Еміне Більге Алтунок виявили, що демократичний стиль батьківського виховання позитивно впливає на розвиток вербальних комунікативних навичок у дітей, тоді як опікунський стиль – може стримувати їхній розвиток [7].

Таким чином, аналіз наукової літератури свідчить про широке коло підходів до вивчення розвитку комунікативної культури. Водночас недостатньо опрацьованими залишаються питання практичного формування цієї культури у батьків учнів саме початкової школи, що й обумовлює актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

Для визначення рівня сформованості комунікативної культури батьків учнів початкової школи було проведено емпіричне дослідження на базі Пулинського ліцею Пулинської селищної ради Житомирського району Житомирської області. У дослідженні взяли участь дві групи батьків учнів 3-4 класів: експериментальна група – 20 осіб та контрольна група – 19 осіб.

Методи дослідження включали анкетування батьків, спрямоване на виявлення рівня їхньої комунікативної активності та ставлення до взаємодії з педагогами; спостереження за поведінкою батьків під час батьківських зборів та інших шкільних заходів; бесіди з класними керівниками щодо оцінки комунікативної взаємодії з батьками; оцінювання змін у рівні комунікативної культури після впровадження педагогічного впливу (для експериментальної групи).

У контрольній групі застосовували лише загальні рекомендації з підвищення рівня

комунікації, у той час як в експериментальній групі була проведена цільова робота щодо формування навичок ефективного спілкування. Вона включала проведення тематичних бесід із батьками, спрямованих на покращення їхнього розуміння ролі комунікації у вихованні дітей. Також індивідуальні консультації, під час яких розглядалися конкретні проблеми взаємодії між батьками та дітьми, надавалися практичні поради щодо вирішення труднощів у спілкуванні. Не минули й групові дискусії, під час яких батьки мали можливість обмінятися досвідом, розглянути типові помилки у комунікації та знайти ефективні рішення для покращення взаємодії з дітьми. Використовували моделювання ситуацій, що допомагало батькам навчитися правильно реагувати на конфліктні ситуації у сім'ї, застосовуючи методи ненасильницької комунікації.

У результаті дослідження було виявлено, що у контрольної групи переважає середній та низький рівень розвитку комунікативної культури. Учасники демонстрували обмежену залученість до освітнього процесу, переважно формальну участь у шкільному житті, не завжди готовність до конструктивного діалогу з учителями.

Натомість в експериментальній групі, після реалізації різних методик, спрямованих на розвиток комунікативної культури, рівень комунікативної культури суттєво підвищився. Батьки почали активніше брати участь у шкільному житті, демонстрували кращі навички конструктивного спілкування, зростання емпатії та готовності до співпраці. Діагностика рівня сформованості комунікативної культури здійснювалась за трьома критеріями: когнітивним, діяльнісним та ціннісним (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка змін рівнів педагогічної культури батьків за критеріями в експериментальній та контрольній групах

Критерій	Група	Високий рівень, %	Середній рівень, %	Низький рівень, %
Когнітивний	Експериментальна	25,3	60,5	14,2
	Контрольна	22,1	61,4	16,5
Діяльнісний	Експериментальна	27,8	55,0	17,2
	Контрольна	24,3	53,7	22,0
Ціннісний	Експериментальна	35,7	52,0	12,3
	Контрольна	33,9	49,8	16,3

Дані, отримані під час дослідження, підтверджують доцільність впровадження цілеспрямованої педагогічної роботи з батьками щодо розвитку комунікативної культури.

Отже, результати дослідження підтвердили, що розвиток комунікативної культури батьків учнів початкової школи є важливою педагогічною умовою ефективної взаємодії в системі «учень – сім'я – школа». Реалізація комплексу педагогічних заходів, спрямованих на формування навичок ефективного спілкування, сприяла підвищенню рівня залученості батьків до освітнього процесу, покращенню якості їхньої взаємодії з педагогами, зростанню емоційної чутливості та здатності до конструктивного діалогу.

Виявлено позитивну динаміку змін рівнів розвитку комунікативної культури за когнітивним, діяльнісним і ціннісним критеріями в експериментальній групі, що свідчить про ефективність впроваджених методів педагогічного впливу. Практика показала доцільність застосування інтерактивних форм роботи з батьками (тренінгів, дискусій, моделювання ситуацій), а також необхідність індивідуального педагогічного супроводу.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці диференційованих програм формування комунікативної культури для різних типів батьківських установок, вивченні гендерних і соціокультурних чинників, що впливають на особливості комунікативної взаємодії в сім'ї, а також в удосконаленні методик діагностики комунікативної культури у співпраці з педагогами, психологами та соціальними працівниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Будник О. Інноваційна парадигма формування етновиховного середовища початкової школи. *Освітній простір України*. 2014. Вип. 2. С. 90-100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/opu_2014_2_15 (дата звернення: 18.11. 2024).
2. Генік М. Формування морально-етичних понять у позаурочній виховній роботі. *Початкова школа*. 2012. № 2. С. 49-51.
3. Комунікативна культура. URL: https://chcptucourse.pp.ua/page12.html?utm_source (дата звернення: 13.12. 2024).
4. Корніяк О. М. Психологія комунікативної культури особистості школяра. *Академічні Тексти України*. URL: https://uacademic.info/ua/document/0507U000530?utm_source (дата звернення: 12. 11. 2024).
5. Роль сім'ї у становленні емоційної сфери молодшого школяра – Інститут соціальної та політичної психології. *Інститут соціальної та політичної психології – Національної академії педагогічних наук України*. URL: https://ispp.org.ua/2020/05/25/nevidomij-avtor-rol-sim-i-u-stanovlenni-emocijnoi-sferi-molodshogo-shkolyara/?utm_source (дата звернення: 14. 09. 2024).
6. Сарновська С. О. Сучасна соціальна комунікативна культура (філософсько-методологічний аналіз). *Академічні Тексти України*. URL: https://uacademic.info/ua/document/0400U001114?utm_source (дата звернення: 23. 09. 2024).
7. Kabadayı A., Bilge Altunok E. Investigation of the relationship between parental styles with communication skills of preschool children. *Science and Education*. 2021. Vol. 2021, no. 1. P. 69–77. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2021-1-10> (дата звернення: 15. 09. 2024).

УДК 377

Ірина ТИМОЩУК

здобувачка другого

(магістерського) рівня вищої освіти

спеціальності 013 Початкова освіта

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

tymoshyk.31@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розкрито педагогічні умови ефективного формування навчальних компетентностей учнів початкової школи. З акцентовано увагу на необхідності створення комфортного освітнього середовища, застосування інтерактивних методів навчання, індивідуалізації освітнього процесу та використання сучасних цифрових технологій.

Розглянуто роль учителя як наставника і мотиватора, а також важливість взаємодії з батьками. Особливу увагу приділено методам навчання, які сприяють розвитку критичного мислення, самостійності, комунікативних та інформаційних навичок. Наведено приклади цифрових інструментів, що відповідають віковим особливостям молодших школярів і сприяють формуванню ключових компетентностей. Стаття має практичну спрямованість і може бути корисною для педагогів, які працюють у початковій школі.

Ключові слова: навчальні компетентності, початкова школа, педагогічні умови, інтерактивні методи, індивідуальний підхід, цифрові технології, роль учителя, мотивація до навчання, компетентнісний підхід, освітнє середовище.

The article explores the pedagogical conditions for the effective development of learning competencies in primary school students. The author emphasizes the importance of creating a comfortable educational environment, applying interactive teaching methods, individualizing the educational process, and integrating modern digital technologies. The role of the teacher as a mentor and motivator is highlighted, along with the importance of parent-teacher cooperation. Special attention is given to teaching methods that foster critical thinking, independence, communication, and information literacy. Examples of digital tools suitable for young learners are provided, demonstrating their effectiveness in developing key competencies. The article has a practical focus and can be useful for educators working in primary education.

Key words: Learning competencies, primary school, pedagogical conditions, interactive methods, individual approach, digital technologies, teacher's role, learning motivation, competency-based approach, educational environment.

Актуальність проблеми. Формування навчальних компетентностей у початковій школі є одним із ключових завдань сучасної освіти, адже саме в цей період закладаються основи майбутньої навчальної діяльності дитини, розвиваються її когнітивні навички, мотивація до навчання та соціальні компетенції. Для того щоб процес набуття навчальних компетентностей був ефективним, необхідно створити відповідні педагогічні умови, які сприятимуть активному залученню учнів у навчальну діяльність, розвитку їхньої самостійності та творчого потенціалу. Ці умови охоплюють організаційні, методичні, психологічні та технологічні аспекти освітнього процесу, які повинні бути гармонійно поєднані для досягнення оптимального результату.

Таблиця 1

Основні педагогічні умови ефективного формування навчальних компетентностей у початковій школі

Педагогічна умова	Зміст	Очікувані результати
Створення комфортного освітнього середовища	Формування безпечної, дружньої атмосфери в класі, емоційна підтримка учнів, урахування їхніх індивідуальних особливостей.	Підвищення мотивації до навчання, зменшення тривожності, активність у навчальному процесі.
Інтерактивні методи навчання	Використання групової роботи, проєктної діяльності, проблемного навчання, ролевих ігор.	Розвиток комунікативних навичок, критичного мислення, уміння працювати в команді.
Індивідуальний	Врахування особливостей кожного учня,	Підвищення успішності, розвиток

підхід	адаптація завдань до рівня підготовки, диференціація навчального процесу.	самостійності та відповідальності за навчання.
Використання сучасних освітніх технологій	Інтеграція цифрових ресурсів, мультимедійних матеріалів, інтерактивних платформ у навчальний процес.	Підвищення зацікавленості, розвиток цифрової грамотності та самостійної роботи.
Активна роль учителя як наставника	Учитель виступає не лише як джерело знань, а як координатор, мотиватор та партнер у навчанні.	Формування в учнів навичок самонавчання, розвитку творчості та ініціативності.
Взаємодія з батьками	Співпраця між школою та сім'єю, залучення батьків до освітнього процесу, формування єдиної стратегії навчання.	Підтримка навчального процесу вдома, стабільний розвиток дитини, підвищення мотивації.
Оцінювання	Оцінювання навчального процесу, а не лише кінцевих результатів, підтримка самоконтролю та рефлексії.	Зменшення стресу, розвиток самооцінки та відповідальності за власні досягнення.

[Розроблено автором]

Формування навчальних компетентностей у початковій школі є складним процесом, який залежить від багатьох факторів. Однією з ключових умов є створення комфортного освітнього середовища, адже саме від атмосфери в класі залежить емоційний стан дитини та її ставлення до навчального процесу. Якщо учень відчуває безпеку, отримує підтримку від вчителя та однокласників, має можливість висловлювати власну думку без страху осуду, то його мотивація до навчання зростає.

Відповідно, зменшується рівень тривожності, що позитивно впливає на активність школярів у класі та їхнє бажання брати участь у навчальному процесі. У такій атмосфері учні більш відкриті до нових знань, готові до самостійної роботи та експериментів, що є важливим елементом розвитку навчальних компетентностей.

Наступним важливим фактором є використання інтерактивних методів навчання, які забезпечують активну участь дітей у навчальному процесі. Сучасна освіта базується на тому, що учень не має бути пасивним споживачем інформації, а повинен брати активну участь у її здобутті. Групові форми роботи, проєктна діяльність, рольові ігри та проблемне навчання сприяють розвитку комунікативних навичок, навчають дітей працювати в команді, висловлювати власну думку, аргументувати позицію та слухати інших. Такі методи стимулюють розвиток критичного мислення, оскільки учні мають самостійно аналізувати інформацію, розв'язувати проблемні ситуації та знаходити альтернативні шляхи вирішення завдань. В умовах інтерактивного навчання знання засвоюються глибше, оскільки вони пов'язані з власним досвідом дитини та мають практичне значення [3].

Таблиця 2

Методи і прийоми ефективного формування навчальних компетентностей

Метод	Характеристика	Приклади реалізації
Інтерактивне навчання	Активне залучення учнів до освітнього процесу через взаємодію та співпрацю	Робота в групах, дискусії, круглі столи, дебати, мозковий штурм
Проектна діяльність	Учні самостійно або в групах виконують проєкти, які пов'язані з реальними ситуаціями	Дослідницькі проєкти, творчі роботи, практичні кейси

Ігрові методи	Навчання через гру, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу	Освітні ігри, рольові ігри, навчальні квести, симуляції
Проблемне навчання	Формування компетентностей через постановку проблемних завдань	Аналіз ситуацій, пошук рішень, дослідницькі завдання
Диференційоване навчання	Адаптація матеріалу до рівня підготовки та особливостей кожного учня	Індивідуальні завдання, поділ на рівневі групи, самостійна робота
Мультимедійне навчання	Використання цифрових технологій для покращення сприйняття та засвоєння інформації	Відеоуроки, інтерактивні платформи, презентації, віртуальні екскурсії
Оцінювання	Аналіз не лише кінцевого результату, а й процесу навчання	Самооцінювання, рефлексія, портфоліо, індивідуальні консультації
Метод кейсів	Навчання на основі реальних життєвих ситуацій	Аналіз конкретних ситуацій, рольові моделі, розбір кейсів
Метод проєктних задач	Виконання комплексних завдань, які мають практичне застосування	Моделювання реальних ситуацій, інтеграція знань з різних предметів
Технологія критичного мислення	Спрямована на розвиток аналітичного та творчого мислення	Робота з текстами, аналіз інформації, дискусії, порівняння фактів
Самостійна навчальна діяльність	Сприяє розвитку відповідальності та вміння самостійно знаходити рішення	Робота з додатковими матеріалами, дослідження, індивідуальні проєкти

[Розроблено автором]

Індивідуалізація навчання також є важливою педагогічною умовою ефективного розвитку навчальних навичок. Кожна дитина має унікальний рівень готовності, швидкість навчання, стиль мислення, інтереси та здібності. Використання диференційованих завдань з високим рівнем навчальних здібностей, а дітям, які мають труднощі у навчанні, отримати додаткову підтримку. Це покращує успішність усіх учнів, заохочує самостійність і відповідальність за навчання та створює стан успіху для кожного учня. Сучасні освітні технології створюють нові можливості для навчання, а їх використання є важливим елементом розвитку навичок навчання. Інтеграція цифрових ресурсів, мультимедійних матеріалів та інтерактивних платформ у навчальний процес робить навчання більш цікавим, динамічним та ефективним. Наприклад, онлайн-завдання, освітні додатки та віртуальні тури можуть підвищити зацікавленість студентів, допомогти їм краще засвоїти матеріал та розвинути навички самостійного навчання. Цифрові технології також сприяють формуванню інформаційної грамотності, яка є важливою складовою сучасної освіти.

Роль учителя у процесі формування навчальних компетентностей значно змінилася в умовах сучасної освіти. Він уже не є просто джерелом знань, а виступає наставником, мотиватором і партнером у навчальному процесі. Вчитель повинен створювати ситуації, які спонукають учнів до самостійного пошуку інформації, досліджень та аналізу. Його завдання полягає в тому, щоб заохочувати дітей до активної пізнавальної діяльності, сприяти розвитку ініціативності та творчості [6].

Важливу роль у підвищенні ефективності освітнього процесу відіграють різні методи та прийоми, що використовуються для розвитку навчальних навичок в учнів початкової школи. Одним із найефективніших підходів є інтерактивне навчання, яке базується на активній

участі учнів у процесі здобуття знань. Такий підхід передбачає не лише традиційне викладання, а й постійну взаємодію між учнями та вчителями. Це досягається за допомогою таких методів, як робота в групах, дискусії, дебати та мозковий штурм, які допомагають розвивати комунікативні навички, критичне мислення та вміння логічно висловлювати ідеї. Проектна діяльність допомагає учням застосовувати свої знання на практиці, розвивати дослідницькі навички та навички незалежного судження. У процесі виконання цих завдань учні працюють як індивідуально, так і в командах, що допомагає їм розвивати почуття співпраці та відповідальності. Дослідницькі та творчі проекти допомагають учням поєднувати знання з різних предметів і застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях, що відповідає принципам компетентнісного підходу. Ігрові методи особливо важливі для дітей молодшого шкільного віку, оскільки вони роблять процес навчання цікавим і захоплюючим. Використання навчальних ігор, рольових ігор, навчальних завдань та симуляцій дозволяє учням краще засвоювати матеріал через активне вивчення та практичне застосування знань. Навчання через гру розвиває бажання вчитися, творче мислення та навички вирішення проблем [1].

Диференційоване навчання враховує рівень підготовки кожного учня, його індивідуальні особливості та можливості. Це дозволяє організувати навчальний процес так, щоб кожен школяр отримав завдання відповідно до свого рівня знань і темпу навчання. Використання індивідуальних завдань, поділ класу на рівневі групи та самостійна робота допомагають підвищити ефективність засвоєння матеріалу і зробити процес навчання більш комфортним для дітей.

Мультимедійне навчання забезпечує використання сучасних цифрових технологій у навчальному процесі. Відеоуроки, інтерактивні презентації, віртуальні екскурсії, електронні підручники та платформи для навчання значно розширюють можливості отримання знань. Такий метод дозволяє адаптувати навчальний процес до потреб сучасного інформаційного суспільства, розвиваючи інформаційну компетентність учнів та їхню здатність до самостійного пошуку інформації.

Оцінювання спрямоване не лише на підсумковий результат навчання, а й на аналіз самого процесу здобуття знань. Використання самооцінювання, рефлексії, портфоліо та індивідуальних консультацій дозволяє учням усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони, працювати над покращенням своїх результатів та розвивати відповідальність за власне навчання.

Метод кейсів базується на аналізі реальних ситуацій та пошуку можливих рішень, що сприяє розвитку критичного мислення та вміння застосовувати знання у практичних умовах. Учні навчаються аналізувати проблему, шукати шляхи її розв'язання та аргументовано обґрунтовувати свої висновки, що є важливим елементом формування навчальних компетентностей.

Метод проектних задач передбачає виконання комплексних завдань, які мають практичне значення. Це можуть бути моделювання реальних ситуацій, інтеграція знань з різних предметів та розв'язання завдань, що вимагають нестандартного підходу. Такий метод сприяє розвитку дослідницьких навичок, умінь аналізувати інформацію та приймати рішення [2].

Технологія критичного мислення акцентує увагу на формуванні в учнів здатності аналізувати, порівнювати, робити висновки та аргументувати свою позицію. Використання дискусій, роботи з текстами, аналізу фактів та порівняння різних точок зору дозволяє розвивати незалежність мислення та здатність приймати обґрунтовані рішення.

Самостійна навчальна діяльність сприяє розвитку відповідальності, вміння планувати свою роботу та знаходити рішення без сторонньої допомоги. Це включає роботу з додатковими матеріалами, виконання досліджень, індивідуальних проєктів та участь у самостійних навчальних ініціативах. Такий підхід дозволяє учням краще зрозуміти власні сильні сторони, навчитися організовувати свою діяльність та ефективно використовувати час.

Таблиця 3

Використання сучасних технологій у формуванні компетентностей

Технологія	Опис	Вплив на формування компетентностей	Приклади використання
Інтерактивні мультимедійні засоби	Використання електронних підручників, відеоуроків, анімацій	Покращує засвоєння матеріалу через візуалізацію, розвиває інформаційно-цифрову компетентність	Презентації, відео YouTube, анімовані уроки
Освітні онлайн-платформи	Спеціалізовані сайти та програми для навчання і самостійної роботи	Розвиває самостійність, формує інформаційно-комунікаційну компетентність	Moodle, LearningApps, Google Classroom
Гейміфікація навчального процесу	Ігрові елементи для підвищення мотивації учнів	Сприяє мотивації, креативності, здатності до співпраці	Kahoot!, ClassDojo, освітні VR-квести
Соціальні мережі та блоги	Цифрові платформи для створення, обговорення навчального контенту	Розвиває комунікативні навички, критичне мислення	Класні блоги, Padlet, обговорення у Zoom
Мобільні додатки для навчання	Мобільні платформи для гнучкого доступу до контенту	Допомагає персоналізувати навчання, підвищує гнучкість та доступність освіти	Duolingo, Brainly, Coursera Kids

[Розроблено автором]

У таблиці представлено добірку найбільш доцільних для початкової школи цифрових технологій, що вже довели свою ефективність у контексті формування ключових компетентностей молодших школярів. Акцент зроблено на практично орієнтовані, інтуїтивно зрозумілі інструменти, які не потребують глибоких технічних знань і можуть застосовуватись у повсякденному навчальному процесі як безпосередньо вчителем, так і учнями під його керівництвом.

До таких технологій належать, зокрема, інтерактивні мультимедійні засоби, які завдяки візуалізації та анімації сприяють глибшому засвоєнню навчального матеріалу, а також розвивають інформаційно-цифрову компетентність учнів. Їх застосування підсилює когнітивні процеси, спрощує сприйняття складних понять і робить навчання доступнішим для дітей з різними рівнями підготовки.

Онлайн-платформи, такі як Moodle, Google Classroom чи LearningApps, стимулюють самостійну пізнавальну активність, підтримують принцип доступності та формують навички інформаційного пошуку і базову цифрову грамотність. Такі платформи особливо ефективні у дистанційному навчанні, а також як засіб організації домашніх завдань або додаткового навчального контенту.

Гейміфікація навчального процесу, реалізована через сервіси на кшталт Kahoot!, ClassDojo чи VR-квестів, викликає високий рівень емоційного залучення, що в свою чергу впливає на мотиваційно-ціннісний компонент навчальної діяльності. Ігрові елементи сприяють розвитку креативності, навичок співпраці, швидкого прийняття рішень та витримки, що є важливими аспектами соціально-психологічної адаптації дитини у колективі.

Включення соціальних платформ та блогів у педагогічну практику дозволяє розвивати комунікативні навички, уміння аргументовано висловлювати думку, формувати критичне мислення та сприяти інтеграції навчального контенту у повсякденне цифрове середовище, з яким дитина стикається поза школою. Такі інструменти можна використовувати у формі класних блогів, віртуальних обговорень або спільного створення мініпроектів.

Мобільні додатки, серед яких Duolingo, Brainly чи Coursera Kids, забезпечують можливість персоналізації темпу й обсягу навчального матеріалу. Це підтримує принципи індивідуального підходу, адаптує складність завдань до здібностей дитини та забезпечує доступ до якісного освітнього контенту в умовах обмеженого часу, домашнього навчання чи гібридних освітніх моделей.

Загалом, у таблиці представлено ті технологічні засоби, які, з одного боку, відповідають віковим особливостям молодших школярів, а з іншого — створюють можливості для формування таких важливих компетентностей, як самостійність, співпраця, критичне мислення, інформаційна грамотність та здатність до творчого розв'язання проблем. Таким чином, наведені цифрові інструменти не лише відповідають вимогам сучасної початкової освіти, але й сприяють її наближенню до потреб цифрового покоління.

Ефективне формування навчальних компетентностей у початковій школі можливе за умови створення сприятливого освітнього середовища, використання сучасних методів навчання, забезпечення індивідуального підходу до кожного учня, активної ролі вчителя, інтеграції цифрових технологій, залучення батьків до освітнього процесу та впровадження стимулюючої системи оцінювання. Тільки комплексний підхід до організації навчання здатен забезпечити всебічний розвиток учнів, їхню готовність до подальшого навчання та успішної соціалізації в сучасному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування в освітній практиці. *Педагогіка і психологія*. 2018. № 1. С. 51–61.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. К.: Академвидав, 2016. 352 с.
3. Закон України "Про освіту" від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 18.10. 2024).
4. Ковальчук В. В. Індивідуальний підхід у навчанні молодших школярів: теорія і практика: монографія. К.: Педагогічна думка, 2018. 240 с.
5. Мартиненко С. М. Педагогічні технології у початковій школі: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2018. 256 с.
6. Полонська Т. Оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи з іноземних мов у контексті компетентнісного підходу. *Проблеми сучасного підручника*, 2019, вип. 22, с. 224-237.
7. Сергєєва Л. М. Інноваційні методи навчання у початковій школі: навч. посіб. К.: Академвидав, 2019. 288 с.

НАШІ ЮВІЛЯРИ

Олена АНТОНОВА,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки та управління, Віце-президент ГО «Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки "Полісся"» (Житомирський державний університет імені Івана Франка)
olena.antonova2015@gmail.com

СЯЮЧИМИ СТЕЖКАМИ ДО ВЕРШИН НАУКИ: НАДИХАЮЧИЙ ШЛЯХ ОЛЕКСАНДРИ ДУБАСЕНЮК У НАУЦІ

27 травня виповнилося 80 років Олександрі Антонівні Дубасенюк – доктору педагогічних наук, професору, професору кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки та управління Житомирського державного університету імені Івана Франка, Заслуженому працівнику освіти України, Почесному академіку НАПН України, Президенту Академії міжнародного співробітництва з креативної педагогіки "Полісся".

У дороги в науці немає кінця, але завжди є початок. Олександра Антонівна Дубасенюк уперше ступила на ниву педагогічної діяльності у 1969 р. вчителем математики і фізики у середній школі № 1 м. Комунарська Луганської області після закінчення Луганського державного педагогічного інституту імені Т.Г.Шевченка. У 1971 р. Олександра Антонівна повертається до рідного інституту, де розпочинає викладацьку діяльність на кафедрі педагогіки. Цей крок спрямовує енергетичний потік її життя у науково-педагогічне русло і вже у 1978 р. відбувається успішний захист дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук.

У 1980 р. О.А. Дубасенюк обирається на посаду старшого викладача кафедри педагогіки і психології Житомирського державного педагогічного інституту імені Івана Франка. Виразні організаторські здібності, виявлені ще в шкільному та студентському житті, у поєднанні з ґрунтовною системою гуманістичних і суспільних цінностей, чітко окреслюють стиль життя і творчості молодого вченого. Цілеспрямованість, наполегливість, принциповість і компетентність стають її рушійною силою і дороговказом, пояснюючи впевнений поступ наукових і життєвих успіхів і здобутків. З 1984 р. Олександра Антонівна – доцент, а з 1988 р. завідувач кафедри педагогіки. У 1996 р. успішно захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук "Теоретичні та методичні основи професійної виховної діяльності педагога" в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України. У 2001 р. вченому присвоєно звання професора, з 2001 по 2008 рр. Олександра Антонівна – проректор з наукової роботи, міжнародних та регіональних зв'язків, а з 2008 р. – професор кафедри педагогіки.

О.А. Дубасенюк – відомий науковець, висококваліфікований педагог, талановитий керівник та організатор науково-дослідної роботи. Понад сорок років вона працює у

Житомирському державному університеті імені Івана Франка. За цей період викладала лекційні курси з багатьох педагогічних дисциплін, зокрема, з педагогіки, методики викладання педагогіки, основ педагогічної майстерності, технології навчально-виховного процесу, педагогіки вищої школи, основ педагогічної творчості, андрагогіки з основами акмеології, методології та методів науково-педагогічного дослідження, соціальної педагогіки, соціальної роботи. Для аспірантів – лекції з таких дисциплін як актуальні проблеми у галузі професійної освіти, методологічні підходи до вивчення проблем професійної освіти. Активно працює над розробкою та впровадженням інноваційних технологій навчання в освітній процес.

Наукові інтереси проф. О.А. Дубасенюк охоплюють проблеми комплексного вивчення людини, методологію і теорію професійно-педагогічної освіти, теорію і практику виховної діяльності педагога, соціально-педагогічну діяльність, особистісний та професійний розвиток майбутнього педагога, духовно-моральне виховання особистості, акмеологію освіти, креативну освіту, інноваційні освітні технології, освіту дорослих.

Науковицею здійснено вагомий внесок у розробку актуальних напрямів педагогічної науки.

1. *Обґрунтовано методологічні, теоретичні засади розвитку педагогічної освіти, виявлено і проаналізовано сучасні тенденції процесу модернізації у системі вищої освіти.* Цілісно представлено комплекси методологічних наукових підходів які відображають діалектику загального, особливого й одиничного та логіку професійної підготовки вчителя: загальнометодологічні, професійно орієнтовані, ціннісно-сміслові та інноваційні. Досліджено категоріально-поняттєвий апарат: "професійна педагогічна діяльність", "професійна педагогічна освіта", "неперервна професійна освіта", "професіоналізм особистості", "професіоналізм діяльності", "педагогічна майстерність", "компетентність", "професійна компетентність" та ін. У контексті акмеологічного підходу до професійної підготовки вчителя у процесі тривалої експериментальної роботи досліджено фактори, закономірності самореалізації природних потенціалів суб'єктів освіти і перетворення їх у творчі, що забезпечує саморух до акмевершин продуктивності і професіоналізму майбутньої діяльності.

Ураховуючи особливу гостроту проблеми виховання учнівської та студентської молоді, О.А. Дубасенюк досліджено сутність та особливості професійної виховної діяльності педагога. Здійснено категоріальний аналіз базових понять дослідження: "виховання", "виховна діяльність", "виховна задача", що збагатило понятійний апарат теорії вдосконалення професійної педагогічної діяльності. Під час експерименту обґрунтовано закономірності професійної виховної діяльності, що пов'язані: по-перше, з психолого-педагогічними передумовами успішності індивідуальної виховної діяльності; по-друге, з динамікою самостійної виховної діяльності; по-третє, з її операційною стороною.

2. Важливий напрям діяльності професора О.А. Дубасенюк пов'язаний з її *професійною діяльністю викладача педагогічних дисциплін*. Створено авторську дидактичну систему педагогічної підготовки майбутніх учителів-вихователів, яка була реалізована у навчальному процесі і передбачала об'єктивні зміни в особистісній і діяльнісній сферах майбутніх учителів і відповідно – зміни у цілях, завданнях, змісті, засобах навчально-виховної діяльності, статусі суб'єктів освіти. Розроблена концепція професійної виховної діяльності сприяла виявленню моделей вищих рівнів виховної діяльності, як еталону, акмевершини, до яких мають прагнути майбутні вчителі. Проаналізовано основні напрями професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів. Доведено, що педагогічна освіта містить

антропологічний та аксіологічний потенціал, який постає підґрунтям для розкриття здібностей і формування ціннісних орієнтацій особистості у процесі її професійного становлення. Досліджено і такий системоутворювальний, інтегральний показник як професійна компетентність педагога, що являє єдність теоретичної і практичної готовності до здійснення професійної діяльності. Під керівництвом О.А. Дубасенюк теоретичні напрацювання реалізовано у процесі виконання науково-дослідної теми "Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах європейської інтеграції".

Актуалізовано проблему теорії і практики креативної освіти як перспективний науковий напрям. Простежено розвиток креативності майбутніх учителів, що передбачає врахування сукупності педагогічних умов, необхідних для формування педагогічної креативності як чинника розвитку професійних цінностей педагогічної професії. Розроблено й упроваджено в навчальний процес інноваційні креативні технології. Під керівництвом О. А. Дубасенюк створено низку навчально-методичних посібників з грифом МОН України, серед них "Практикум з педагогіки" (К., 2004, Житомир, 2017); "Історія педагогіки" (Житомир, 1999), "Технологія професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів" (Житомир, 2003). Одноосібно і спільно з колегами опубліковано навчальні посібники, зокрема: "Методика викладання педагогіки" (Житомир, 2010, 2014, 2017), "Професійно-педагогічні задачі: типологія та технологія розв'язання" (Житомир, 2010), "Методологія і методи науково-педагогічного дослідження" (Житомир, 2016, 2019), "Актуальні проблеми професійної освіти" (Житомир, 2018) тощо.

3. *Результати діяльності з наукового напрямку "Освіта дорослих"*. За участю О.А. Дубасенюк у ЖДУ імені Івана Франка відповідно до вимог Болонської декларації створено концепцію "Освіта впродовж життя", згідно якої університет постає як центр наукової, освітньої та культурно-просвітницької діяльності в регіоні. Концепція неперервної освіти дає можливість здійснювати підготовку фахівців у двох площинах: у сфері фундаментальних та педагогічних наук. За ініціативи проф. О.А. Дубасенюк організована науково-методична лабораторія "Поліська школа андрагогіки", у цьому напрямку проводиться значна робота. Проф. О.А. Дубасенюк уперше почала викладати спецкурс "Андрагогіка" для майбутніх магістрів, нею розроблено необхідне навчально-методичне забезпечення.

Професор О.А. Дубасенюк – учасник розробки програми освіти дорослих в Україні (2015 р.) та проєкта "Професіоналізація освіти дорослих в Україні". Брала участь у семінарі "Компетентності спеціалістів по освіті дорослих" (2016 р.), які організовано Представництвом DVV International в Україні та Українською Асоціацією освіти дорослих, ISAR "Єднання". О.А. Дубасенюк – головний редактор електронного часопису "Андрагогічний вісник". Також брала участь у тижнях освіти дорослих в Україні, міжнародних форумах та конференціях з цієї проблематики.

4. *Наукова організаторська діяльність*. О.А. Дубасенюк – талановитий організатор і керівник потужної, відомої в Україні і за рубежом наукової школи "Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів", яка понад 30 років діє у ЖДУ імені Івана Франка. У діяльності школи реалізовано методологічний, теоретичний, ціннісно-світоглядний та технологічний концепти, розроблено концептуальні засади професійної підготовки вчителя. За цей період професором підготовлено чисельні науково-педагогічні кадри, зокрема у науковій школі працюють 18 професорів, докторів наук і понад 100 кандидатів наук. Під її науковим супроводом захищено 13 докторських і 30 кандидатських дисертацій.

Проф. О.А. Дубасенюк здійснювала керівництво комплексною науковою темою: "Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах європейської

інтеграції", яка успішно завершена у 2025 році. Упродовж 20 років у науковій школі діє 8 дослідницьких осередків: науково-методична лабораторія "Педагогічна підготовка студентів магістратури", науково-методичний центр роботи з обдарованою студентською молоддю, Поліський інноваційний центр освіти та розвитку, науково-дослідна лабораторія "Акмеологія освіти", науково-методична лабораторія "Освітньо-виховна система Полісся", науково-дослідна лабораторія "Поліська школа андрагогіки". Продуктивно функціонують дві міжвідомчі лабораторії на базі Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України та ЖДУ імені Івана Франка. Результати діяльності представлено у 20 колективних монографіях, присвячених теоретико-методологічним та методичним проблемам професійної підготовки майбутніх учителів/фахівців. Науковцями опубліковано понад двох тисяч наукових праць, з них 33 колективних монографій, 37 навчальних посібників, 39 збірників наукових праць та понад 500 статей.

Дослідниками розробляються актуальні наукові проблеми, такі як: обґрунтування сучасних концептуальних підходів до підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації; підвищення якості професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів у контексті Болонських інновацій; розвиток педагогічної обдарованості дітей та молоді; інноваційні технології навчання і виховання; теоретичні і методичні засади професійної компетентності вчителя.

Результати діяльності наукової школи спільно з іншими науковими осередками було неодноразово представлено університетом на міжнародних форумах у Варшаві, Кракові (р. Польща) та міжнародних виставках навчальних закладів "Сучасна освіта в Україні" та "Сучасні заклади освіти", "Сучасні навчальні заклади". Отримано золоті, срібні медалі та нагорода "Лідер року".

Значна робота щодо інтеграції досягнень науки і практики проводиться О.А. Дубасенюк як заступника голови навчально-науково-виробничого комплексу "Полісся", створеного на базі ЖДУ імені Івана Франка, який об'єднує 24 навчальні заклади Житомирщини. Результати творчої співпраці опубліковано у ряді науково-методичних збірників, серед яких: "Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін" (2004); "Науково-методична співпраця в системі університет – середній та вищий навчальний заклад" (2004); "Інновації в освіті: інтеграція науки і практики" (2014). "Теоретичні і методичні засади розвитку і самовдосконалення особистості педагога-новатора в контексті модернізації нової української школи" (2017). Професор О.А. Дубасенюк здійснювала наукове консультування дослідно-експериментальної роботи з проблеми: "Реалізація розвитку інноваційного потенціалу вчителів у загальноосвітньому навчальному закладі" на базі Новоград-Волинського колегіуму Житомирської області (члена ННВК "Полісся"), яка була затверджена наказом МОН України.

Професором О.А. Дубасенюк опубліковано понад 700 наукових та науково-методичних праць, у тому числі 10 одноосібних та 33 колективні монографії (редактор, автор), 27 навчальних посібників, 37 методичних рекомендацій і навчальних програм, 39 збірників наукових праць (редактор, автор), 500 статей у науково-методичних збірниках і наукових часописах.

5. *Міжнародна діяльність.* Науковець брала участь у здійсненні міжнародного проекту Тасіс "Соціальний захист в Україні" (1997-1998 р.р.), отримала сертифікат викладача соціальної роботи в Остершунському університеті (Швеція). За її участю розроблено "Навчальний план перепідготовки соціальних працівників базового рівня" на модульній основі за сприянням Міністерства праці та соціальної політики України, який реалізовано у

Житомирській області. Професор брала безпосередню участь у роботі Національного центру розвитку навчання соціальної роботи в Україні (1998 -1999 рр.), проводила заняття з курсу "Соціальна робота" у Києві з відповідальними державними працівниками та викладачами ЗВПО України.

Має досвід викладання за кордоном. З 2005 по 2010 рік О. А. Дубасенюк викладала педагогічні дисципліни у Вищій школі менеджерів у м. Лігніці (р. Польща). Крім того брала активну участь у проведенні багатьох україно-польських // польсько-українських форумах з актуальних проблем педагогіки (р. Польща: міста Варшава, Краків, Бидгощ), на міжнародних конференціях у Словаччині, в україно-білоруському форумі та ін.

Під керівництвом професора проведена робота з молодими дослідниками у межах міжнародного польсько-українського проекту Науковий дебют 2012-2015 – "Сталий розвиток", що організовано Бюро професора, доктора хабілітованого Єжі Бузика, посла Європарламенту у м. Раціборі спільно з НАПН України, Вищою школою менеджersькою у Варшаві та Вищою професійною школою м. Рацібор. Результати дослідження представлено у збірниках наукових праць молодих дослідників та на міжнародних конференціях (Варшава, Брюссель).

О.А. Дубасенюк член редколегії наукового журналу "Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки", член редколегії наукових збірників "Проблеми освіти", "Нові технології навчання", "Українська полоністика", "American Journal of Fundamental, Applied", головний редактор електронного журналу "Андрагогічний вісник", заступник головного редактора журналу "Креативна педагогіка".

Під керівництвом О.А. Дубасенюк опубліковано біля 100 наукових праць студентів і понад 700 наукових робіт докторантів та аспірантів.

Олександра Антонівна невтомний генератор ідей, наукових проєктів і творчих задумів, знавець педагогічної практики, глибокий дослідник, талановитий вчений та педагог-новатор, який відкрив дорогу у наукове життя цілій плеяді обдарованих молодих учених. Під її керівництвом захищено 11 докторських та 21 кандидатська дисертації.

У період з 2012 по 2021 рр. професор О.А. Дубасенюк – голова спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій з педагогіки Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті, що дало можливість значно посилити науково-педагогічний потенціал університету і низки регіонів України. Вона є членом спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій з педагогіки Д 26.451.01 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, членом Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні. Її наукові праці відомі в Україні та за кордоном, широко цитуються вітчизняними та зарубіжними науковцями. Професор О.А. Дубасенюк постійно виступає опонентом на захистах докторських і кандидатських дисертацій.

Шановна Олександро Антонівно! Ви народилися у благодатний час, коли весняний цвіт зав'язувався плодом. Одухотворені весняноцвіттям, Ви присвятили свої таланти педагога і науковця плеканню майбутніх учителів на освітніх нивах Луганщини і Житомирщини. Ви пройшли творчий шлях від учителя фізики і математики до професора кафедри педагогіки, доктора педагогічних наук.

Дарований Вам Богом організаторський талант, неспокій думки й серця Ви сьогодні натхненно втілюєте у освітянську і наукову ниву України. У своїй невтомній діяльності Ви гармонійно поєднуєте педагогічну майстерність, креативність і спрямованість до інновацій. Ви є видатним реформатором і натхненником розвитку вітчизняної професійно-педагогічної

освіти і педагогічної науки. Кілька поколінь молодих педагогів України завдячують Вашому педагогічному таланту. Зерна розуму і добра, засіяні Вами проростають сьогодні пишним колосом.

Вам, шановна Олександро Антонівно, притаманні людські чесноти найвищого гатунку: ерудиція, гуманізм, людяність, порядність, чесність. Ваш особистісний інформаційний простір сповнений енергетичної наснаги, внутрішньої цілісності, працездатності і неугасимого оптимізму. Бо ж Ви не просто вчений, а Просвітитель студентських душ, провісник нової епохи духовного відродження глобалізованої цивілізації. Ви з когортти тих людей, котрі завжди сповнені ентузіазму, завзяття, наполегливості, котрі залишаються молодими у будь-який ювілей.

Нехай взаєморозуміння, підтримка друзів і колег спонукають Вас до нових наукових звершень, а фортуна супроводжує і надихає Вас на добрі справи для України і її народу. Зичимо Вам здоров'я, добра, сімейного затишку, миру, злагоди і любові, багато щасливих днів. Нехай щедро колоситься Ваша життєва нива, а задумане завжди здійснюється. Нехай обминають Вас негаразди і біди нашого непростого сьогодення.